İslâmî ilimler Rehberi

Hazırlayanlar
Halil İbrahim Delen
Bâki Aydın

ERKAM YAYINLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

İstanbul / h. 1436 - m. 2015

İslâmî İlimler Rehberi

Halil İbrahim Delen
Bâki Aydın

Erkam Yayın No : 517
Yayın Yönetmeni : Salih Zeki Meriç
İç Tasarım : altınolukgrafik / Cafer Yıldırım
Kapak Tasarım : altınolukgrafik / Muzaffer Çalışkan
ISBN No : 978-9944-83-770-5
Yayıncı ve Matbaa Sertifika No : 19891
Baskı - Cilt : Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
İkitelli Organize San. Bölg. Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım
No: 60/3 Başakşehir / İstanbul
Tel : (0212) 671 07 00
Faks : (0212) 671 07 48
Baskı Tarihi : İstanbul / 2015

*Kitaplar'dan "**Kitab'a**" ulaşsın yolunuz...*

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.**erkamyayinlari**.com • www.**kampanyakitaplari**.com

İslâmî İlimler Rehberi

Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN
Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER
Prof. Dr. Ahmet YAMAN
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Prof. Dr. Mustafa KARA
Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT

Hazırlayanlar
Halil İbrahim Delen
Bâki Aydın

ERKAM
YAYINLARI

İçindekiler

ÖNSÖZ

Allah (cc) katında tek din olan İslam dini, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'e inen Kur'ân ile tamamlanarak kemâle ermiştir.

Dinimiz İslam her zaman ilme büyük önem vermiş, insanları öğrenmeye ve araştırmaya teşvik etmiştir. Zümer Sûresi 9. ayetinde **"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** buyurulurken Peygamber Efendimiz (sav) de *"Çünkü ilim öğrenmek her Müslümana farzdır."* buyurarak dinimizin ilme ve öğrenmeye verdiği öneme dikkat çekmiştir.

İslâmi ilimler denilince akla ilk olarak Hadis, Tefsir, Kelam, Kuran'ın indiği dil olan Arapça, Fıkıh, Tasavvuf ve Mezhepler Tarihi gelmektedir. Bu ilimlerin çoğu daha Peygamber Efendimiz hayattayken yani Asr-ı Saadet döneminde bugünkü teşekkül etmiş haliyle olmasa da doğmuş, sahabe ve tâbiûn dönemlerinde de mezkûr ilimler çeşitli gelişmeler göstererek belirli kurallar ekseninde sınıflara ayrılmış sonraki dönemlerde de hızla gelişme göstererek ilim adamlarının sayısı artmıştır.

İlâhiyat Fakültesinde öğrenci olduğumuz dönemde İslâmî ilimleri tanıtan, amaçlarını anlatan ve alanla ilgili mutlaka okun-

ması gereken temel kaynaklar konusunda toplu halde bilgi veren bir eserin yokluğunu derinden hissetmiştik. Bu konuda çeşitli okuma listeleri mevcut olmakla birlikte bu listelerin yetersiz olduğunu düşünüyoruz. Çünkü hazırlanan listeler tek elden çıkmaktadır. Şüphesiz ki her çalışmanın bir değeri vardır. Biz burada o alana yıllarını vermiş hocalarımızdan tavsiyeler almak istedik. İşte o dönemde bu eksikliği gidermek uğruna elinizdeki bu eseri hazırlamayı kendimize bir görev edindik. Yaklaşık bir yıl süren hazırlık ve görüşme süreci sonunda bu eseri meydana geldi.

Alanında ihtisas sahibi ve ülkemizin önde gelen hocalarıyla yaptığımız söyleşilerden oluşan eserin en önemli amacı ilâhiyat fakültelerinde öğrenimini sürdüren öğrencilerle, lisans öğrenimini tamamlayıp İslâmî ilimlerde akademik kariyer yapmak isteyenlere bu meşakkatli yolda rehberlik etmektir.

Eserde sırasıyla Arap dili ve belâgati, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Tasavvuf ve İslam Mezhepleri Tarihi ilimlerine yer verilmiş, hocalarımız tarafından bu ilimlerin tanıtımı yapılarak amaçları anlatılmış, son olarak da hocalarımızdan alanla ilgili okuma listesi alınmıştır.

Eserin hazırlanmasında katkıda bulunan Prof. Dr. Ömer Çelik'e, Prof. Dr. Zekeriya Güler'e, Prof. Dr. Ahmet Yaman'a, Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan'a, Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut'a, Prof. Dr. Ramazan Altıntaş'a ve Prof. Dr. Mustafa Kara'ya bir kez daha teşekkür ediyoruz. Ayrıca eserin ortaya çıkmasında maddi ve mânevi desteklerinden dolayı Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM) yetkililerine de teşekkürü borç biliriz.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

Halil İbrahim DELEN - Baki AYDIN

TAKRİZ

Yerinde ve doğru olarak kullanıldığı takdirde her ilmin bir fayda sağlayabileceği muhakkaktır. Buna "ilm-i nâfî" denmektedir.

Âdem -aleyhisselâm- Allâh Teâlâ'dan telâkkî ettiği bu ilimle, yâni ilm-i nâfî ile yücelmiş ve ardından gelen bütün peygamberler ve hattâ bütün âlimler, bu ilim sâyesinde insanlık semâsının parlak yıldızları olmuşlardır.

Bu sebepledir ki insanı dünyâ ve âhirette seâdet ve selâmete ulaştırmakta en müessir ilim, Allâh'ı en güzel bir sûrette kalbde tanıyabilmek ve bu bilginin doğurduğu aklî, vicdânî ve kalbî bir mes'ûliyetle sâlih amelleri en mükemmel seviyede îfâ etmektir. Zîrâ bu duyuş, derinlik ve anlayış mevcûd olmadığı takdirde fayda hâsıl etmeye yarayan bütün ilimlerin maddî veya mânevî pek çok zararlı netîceleri bertaraf edilemez. Onun içindir ki ilm-i nâfî, hadd-i zâtında bir ufuk ve zihniyet meselesidir.

Bu itibarla her insan, dünya ve âhiret işlerinde muvaffak olup maddî-mânevî terakkî edebilmek için muhtelif ilimlerle meşgûl olurken ilm-i nâfî aydınlığına ve gönül derinliğine de muhtaçtır.

Bunun için Allâh Rasûlü *-sallallâhü aleyhi ve sellem-*, Cenâb-ı Hakk'tan ilmi daimâ bu istikâmette talep etmiş ve:

"Yâ Rabbî! Senden ilm-i nâfî (faydalı ilim) istiyorum! Faydası olmayan ilimden sana sığınırım!.." (Müslim, Zikir, 73) diye niyâz eylemiştir.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

"(Rasûlüm) **De ki: Rabbim! Beni ilim bakımından artır!..**" (Tâhâ, 114)

"**... Kulları içinde ancak âlimler Allâh'tan** (gereğince) **korkar...**" (Fâtır, 28)

Peygamber Efendimiz *-sallâllâhu aleyhi ve sellem-* de:

"İçinizde Allâh'ı en çok bileniniz ve O'ndan en çok sakınanınız (en mutakî olanınız) benim." (Buhârî, Edeb, 72) buyurmuştur.

Gerçekten de kulu Hak katında hüsrâna uğratıp cennet ve cemâlullâha kavuşmaya faydası olmayacak bir ilim neye yarar? İnsanı sonunda iblîs, Bel'am bin Baura ve Kârun'a benzeten ve onların gurur, kibir, kendini beğenme, herkese tepeden bakma, nihayet Hakk'a isyân etme gibi kötü sıfatlarıyla dolduran bir ilme, ilim denilebilir mi? Bu bakımdan İslâm büyükleri ilim hakkında:

"İlim, idrâk etmektir. İdrâk gerçekleşmeden ilim tahakkuk etmez. Bu idrâk ise mârifetullâhtır. Kısaca bütün ilimlerin özü mârifetullâh, diğer bilgiler ise kabuk mesâbesindedir. Öze bakmayıp kabukla iktifâ edenler, bir cevizin içi dururken kabuğunu yemeye kalkarak dişlerini kıran hamâkat sâhipleridir..." demişlerdir.

Hiçbir insan, sırf aklıyla hakîkate ulaşamaz. Zîrâ kâinât, akılla tahlîl edildiğinde sayısız muammâ ile karşılaşılır. Akıl, dünya işlerini görmekte faydalıdır ama ilâhî vahiyden feyizlenmediği takdîrde hakîkat yolunda kifâyetsizdir. Hakîkate ulaşmak, akla ilâveten bir îman ve aşk işidir. Vahiyle terbiye edilmiş selîm bir muhâkeme, hakîkat arayışında kulu bir noktaya ulaştırabilir. Onun ötesindeki sır ve hikmetlerin idrâkindeyse ancak gönül kanatları ile mesâfe alınabilir.

Hakîkatler ve sırlar âlemine açılmada aklın rolü, dar bir kapı gibidir. Buna rağmen onsuz, irfâna ulaşmak mümkün olmadığı gibi, hiçbir akılsız da "ârif" olamaz. Lâkin sırf akıl da sâhibini "irfân"a nâil kılamaz. Aklın sathında kalarak dîni kâmil mânâsıyla idrâk etmek, mümkün değildir. Zîrâ akıl, bir basamaktır. Ondan aşka sıçrayış olmalıdır.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde:

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık." (ed-Duhân, 38)

"Sizi abes yere yarattığımızı ve sizin hakîkaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (el-Mü'minûn, 115) buyurmaktadır.

Buna göre her ilim, insanı yaratılış gâyesi mûcibince ibret ve hikmete götürmeli, kâinâttaki ilâhî ihtişâmı temâşa edip mutlak sanatkâra ulaştırmalıdır.

Diğer taraftan bu ufka ulaşamayan bir insan, ilim ve dünyevî mevkîlerde zirve noktada bile olsa yine de noksandır. Zîrâ bir ilmin kıymeti, dünyâ ve âhirette faydası olacak kalbî olgunluk ve ahlâkî mükemmellikle ölçülür.

İlm-i nâfînin yeşerdiği iklim ve çerçeveyi **İmâm-ı Rabbânî** Hazretleri kısaca şöyle beyân buyurur:

"Ey din kardeşlerimiz! Hepimizin üzerine en önce gereken şey, îtikadımızı Kitab ve Sünnet'e göre doğrultmaktır. Bid'at ve dalâlet ehli, kendi bâtıl hüküm ve îtikadlarını Kitab ve Sünnet'e uygun zannederler. Hâlbuki onların îtikadları hak ve hakîkatten fersah fersah uzaktır."

İşte ancak bu temel esasların oluşturduğu bir zeminde yeşerecek olan ilim ve davranışlar, ilm-i nâfî dairesine girmiş olur.

Ey Rabbimiz! Bizleri dâimâ ilm-i nâfî ile rızıklandır- manı niyâz eyler, faydası olmayan her türlü ilimden sana sığınırız!..

Âmîn!..

İLMÎ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ - İLAM

ARAP DİLİ VE BELÂGATİ

Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan Kimdir?

1949 yılında Sivas'ta doğdu. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden 1975'te mezun oldu.

İstanbul Sefaköy Lisesi'nde iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1977'de mezun olduğu İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Arap Dili ve Edebiyatı asistanı oldu. 1981'de öğretim görevliliğine atandı. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün, Marmara Üniversitesi'ne bağlı İlâhiyat Fakültesi'ne dönüşmesinden sonra, 1983 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "İmam Birgivî ve Arapça Tedrisatındaki Yeri" adlı araştırması ile "doktor" oldu. 1984 yılında "Yardımcı Doçent" oldu. 06.11.1984'de Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı (o zamanki adı Arap Dili Bilim Dalı) Başkanlığına atandı ve bu görevi 23.08.1993 tarihine kadar aralıksız sürdürdü. 1993 yılında Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı'nda "doçent" oldu. 1993-1995 yılları arasında Malezya Uluslararası İslam Üniversitesin'de öğre-

tim üyeliği yaptı. 1999 yılında "profesör" ünvanını aldı. Halen Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi dekanlığı görevini sürdürmektedir.

Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak yayımlanmış 40 civarında makaleden başka ulusal ve uluslararası muhtelif sempozyum, konferans, panel, açık oturum ve radyo-TV programlarına katılan Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan, Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) ve Türkiye İlim, Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) ve Dünya İslami Edebiyat Birliği gibi meslekî kuruluşların üyesi olup evli ve beş çocuk babasıdır.

Eserlerinden Bazıları: Hadislerle Ahlâkî Davranışlar (Müşterek), Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi (Hasan İbrahim Hasan'dan müşterek tercüme. Üç cildin tercümesine iştirak etti.), İmam Gazâlî ve İman-Küfür Sınırı (İmam Gazâlî'nin Faysalü't-tefrika beyne'l-İslâmî ve'z-zendeka adlı eserinin Süleyman Dünya tarafından yapılan neşrinin tercümesi), İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, Hallu'l- Me'âkıd, (Şemseddin Sivasi'nin, Kavâ'idü'l-i'râb'a yazdığı şerhin tahkiki), Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi Hayatı-Şahsiyeti Eserleri, ez-Zühru ve'l-udde fî şerhi'l- Bürde, (Muhammed Ali b. Allân'ın Kasîde-i Bürde'ye yazdığı şerhin inceleme ve notlarla neşri).

Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan İle Arap Dili Ve Belâgati Okumaları Üzerine

Bir ilim dalı olarak Arap Dili ve Belâgati nedir?

Önce, ülkemizde İslâmi ilimleri öğrenmek isteyenlere rehberlik edecek, yol gösterecek yardımcı olacak böyle bir çalışma-

ya teşebbüs ettiğiniz için sizleri tebrik ederim. Çünkü bir yolun başlangıcında olanlara yolun işaret taşlarını göstermek çok değerli bir iştir. Asırlardır ilim yolcularının yolunu aydınlatmak için kitaplar telif eden saygıdeğer âlimlerimiz bu uğurda hayatlarını harcamışlardır. Bu vesile ile onların hepsini rahmet ve minnetle anıyor, saygılarımı sunuyorum.

Herkesin bildiği bir gerçektir ki, Allahu Teâla Kuran-ı Kerim'i Arap dili ile indirmiş; Resul-i Ekrem (s.a.v) Efendimiz de bu dille konuşmuş, Allah'ın kitabını bu dille açıklamıştır. Binâenaleyh Arapça insanlığı dalâletten hidayete, karanlıktan aydınlığa çıkaran mukaddes kelâmın dilidir. Bir insan ve bir Müslüman olarak bizim vazifemiz de **kelâm-ı ilahîden murad-ı ilahînin** ne olduğunu anlamak ve anlatmaya çalışmaktır. Bunun en kestirme ve vazgeçilmez yolu da Arap Dili ve Belâgati'ni çok iyi seviyede bilmektir. Bu sebeple asr-ı saâdetten beri Arap Dili ve Edebiyatı çalışmaları ilim adamlarımızın çok önem verdiği bir alan olmuştur. Hatta Arap dilini incelikleri ile bilmenin **farz-ı kifâye** olduğu hükmüne varılmıştır. XVI. asırdan beri ortaya koyduğu eserlerle bu dile hizmeti devam eden İmam Birgivî (ö. 981/1573) de bu kanaattedir.

İşte bu sebeple İslam ülkelerinin öğretim müesseselerinde Arap Dili ve Belâgati bütün incelikleri ile okutulmuş ve hâlâ okutulmaya devam etmektedir. İslam âlimleri medreselerde okutulan ilimleri; Alet ilimleri (e'l-ulûmu'l-âliyye) ve Yüksek ilimler (el-ulûmu'l-â'liye) diye ikiye ayırmışlardır.

Arapça ve mantık gibi **alet ilimleri** denilen ilimler, tefsir, hadis ve fıkıh gibi **yüksek ilimleri** anlayabilmek için bir araç, bir vasıta kabul edilmişlerdir. Bu yüzden yüksek İslami ilimlerin gerektiği şekilde kavranabilmesi için Arapça üzerinde çok durul-

muş, bu konular arîz-amîk/enine-boyuna incelenmiş; asırlar boyunca bu konulara kafa yoran âlimler, kendi zaman ve mekanlarının ihtiyacına göre kitap ve risâleler yazmışlardır.

Hocam Arap dili eğitiminde klasik yöntemde gramere fazla önem atfediliyor. Günümüzde ise bazı kesimler bu eğitim tarzını eleştirmekte hatta gereksiz olduğunu söylemektedirler. Bu konudaki düşünceleriniz nedir?

Malum olduğu üzere dil, insanlar arasında bir anlaşma vasıtasıdır. Dil ile ilgili olarak yapılan çalışmaların ve yazılan eserlerin maksadı, o dili kullananların yazılı veya sözlü olarak, meramlarını yani demek istediklerini muhatabı olan insanlara doğru bir şekilde ifade etmelerini sağlamaktır. Herhangi bir dilin gramatik yapısı o dilin iskeletini teşkil eder. Arap sarf ve nahvi, Arapça söylenen ifadeleri, yazıyla anlatılmak istenenleri, diğer insanlara doğru bir şekilde aktarabilme zaruretinden ortaya çıkmıştır ve bu zaruret kıyamete kadar da devam edeceğe benzer. İskeletsiz beden olmayacağı gibi kas ve etleri olmayan bir vücud da düşünülemez. Bunun gibi, bir dilin grameri verilmeden yapılan dil öğretimi de çat-pat konuşma öğretilse de noksan kalır.

Böyle bir öğrencinin bir makale ve kitap yazacak seviyeye gelmesi çok zordur. Nitekim nahiv okumamış olan birçok Arap'ın yazdıkları da nice hatalarla doludur. Türkiye'de nahvin gereksizliğini söyleyenlerin Arapça öğretiminden anladıkları veya hedefledikleri, günlük hayatta Arapça konuşabilmektir, herhalde... Oysaki bizim hedefimiz sadece bu değildir.

Bir bina yapılırken, o binanın kullanılma hedefine göre malzeme kullanılır. Eski devirlerde Arapça konuşulmayan memleketlerde Arapça öğrenenler gramere ağırlık veriyor, konuşmaya

ihtiyaç duymuyorlardı. Zira dillerini öğrendikleri Araplar'ın yüzünü rüyalarında bile görmüyorlardı. Ama günümüzde tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Gelişen teknik araç-gereçler sayesinde her an Araplar'la ve Arapça sözlü ve yazılı belgelerle karşılaşabilmektedirler. Bu yüzden öğrenilen dilin, dil bilgisinin günlük hayatta kullanılma zarureti vardır.

Bu zaruret sonucu olarak da Türkiye'de Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bir ilke imza atmıştır. 2011 yılında kurulan İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim dilinin Arapça olması kararlaştırılmış olup, Türk Dili ve Atatürk İlke ve İnkılapları dersleri dışındaki bütün dersler Arapça olarak anlatılmaktadır. Çok şükür bu uygulama ülkemizde bir çığır açmış durumdadır.

Esefle belirtmek isterim ki, günümüzde bazı kimseler dediğiniz gibi gramerin gereksizliğini ileri sürüyorlar. Bunun doğru bir yaklaşım olmadığını düşünüyorum. Nitekim Arapça öğretimi konusundaki bir toplantıda bir profesör arkadaş bendenize hitaben: "Ahmet hoca, artık bu iş Avâmil'le olmaz!" demişti. Ben de "Evet, bugün bu iş sadece Avâmil'le olmaz ama Avâmil'siz de olmaz!" demiştim. Zira sarf-nahiv ve Belâgati öğrenmeden dinî ilimleri okumaya çalışmak, balın tadını almak isteyen bir kimsenin bal kavanozunu dışından yalamasına benzer.

Diğer taraftan bu nahiv karşıtlığı yeni değildir. Meşhur Zemahşerî (ö. 538/1134) kendi zamanında nahve karşı çıkanları tenkit ettiği gibi (bkz: İbn Yaîş El-Mavsılî, Şerhu'l – Mufassal, Dâru'l Kütübi'l- İlmiye, Beyrut, 2011 s. 53 vd.) ünlü belâgat âlimi Abdülkāhir El-Cürcânî'nin de (ö. 471/1078) bu konuda söylediklerinden bazıları şöyledir:

"Şimdi de nahivden uzak durmaları ve onu hafife almaları üzerinde duracağız. Bu yaptıkları şiire yaptıklarından çok daha çirkin ve Allah'ın Kitabı'ndan ve anlamını öğren-

mekten yüz çevirmek gibi bir şeydir. Çünkü Kur'an'ın anlaşılması için nahiv bilmeye ihtiyaç bulunduğunu itiraf etmek zorundadırlar. Zira bilindiği üzere lafızların anlamları kilitlidir ve onu açacak tek anahtar i'raptır. İ'rap olmadan lafızlarda gizli olan anlamlar ortaya çıkmaz. İ'rap, sözün eksik mi, tam mı; doğru mu, yanlış mı olduğunu tespit için başvurulacak tek ölçüttür. Bunu söylese söylese algılarının varlığını kabul etmeyen ve gerçekleri çarpıtan bir kişi söyler. Nahiv ilmini hafife alan, onu kaynak ve madeninden almaya yanaşmayan, eksiksiz olma (kemâl) imkânı varken eksik kalmaya razı olan ve kazanç yolu varken kaybetmeyi tercih eden kişinin kendi durumunu nasıl savunacağını doğrusu bilemiyorum! (...)"

"İşte bütün nahiv konuları onlara böyle birer birer sorulmalı ve sonuçta şöyle denmelidir: İki seçenekten birini seçmek zorundasınız. Ya aklı başında bir kişinin kendisine yakıştıramayacağı şeyi seçerek Allah'ın Kitabı'nı, Allah Resulü'nden gelen haberleri ve genel olarak Arap dilini bilmek konusunda bunlardan herhangi birine ihtiyaç duyduğunuzu inkâr edecek ve şöyle diyeceksiniz: "Biz fâilin merfû olduğunu bildikten sonra fâil konusunda bilmemiz gereken başka bir bilgi yoktur. "Zeyd ayrılmıştır" cümlesinin mübtedâ-haberden kurulu bir isim cümlesi olduğunu bildikten sonra başka bir şey bilmemiz gerekmez (...)"

"Bu grup, nahiv ilmini bırakınca ellerini eteklerini onun üzerinden çekselerdi, ihtiyaç duyulan nahiv bilgisi miktarının az olduğunu iddia edince azlarıyla yetinselerdi ve kendilerini fetvâ verme ve bilmediği konuda görüş belirtme makamına koyarak tefsir ve teville uğraşmasalardı sebep oldukları

yıkım böylesine büyük olmazdı. Çünkü yapmakla uğraşmadıkları için en azından yıkmamış; düzeltmekle uğraşmadıkları için bozmamış olurlardı. Yazık ki böyle yapmadılar ve doktoru aciz bırakacak ve zeki insanı şaşkına çevirecek bir hastalığa davetiye çıkardılar. Nahiv ilmi hakkında söyledikleri yüzünden karışıklık, telâfî edilemeyecek boyutlara ulaştı. Kargaşayı sevmeyen irfan sahiplerinin payına da şaşkınlıktan susmak kaldı. En büyük âfet, ağzı laf yapan kişinin, yeterli donanıma sahip olmadığı bir konuda konuşarak güzel görünüşlü; ama temeli çürük bir ev yapmasıdır. Allah'tan bize doğru yolu göstermesini ve bizi korumasını dileriz (...) " (Abdülkāhir el-Cürcânî, Delâilü'l-İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim, (çeviri: Osman Güman) Litera yayıncılık, İstanbul-2008, s.45-47-49).

Gayet güzel bir açıklama olmuş.

Evet, Abdülkāhir el-Cürcânî'nin sözlerinden de anlaşıldığı gibi İslami ilimlerde ve diğer ilim dallarında ilerlemek ve derinleşmek isteyen kimselerin sarf-nahiv ve belâgati okumadan öğrenecekleri Arapça ile yetinmeleri mümkün değildir. Zira böyle olsaydı, günümüzde Bağdat, Beyrut ve Şam sokaklarında dolaşan ve Arapça konuşanların hepsinin birer İslam âlimi olması gerekirdi. Tekrar hatırlatmak isterim ki, Arapça konuşulmayan İslam ülkelerinde, başka bir dile değil de Arapça'ya önem ve öncelik verilmesinin birinci hedefi İslami metinleri doğru anlamaktır. Bu hedef ve nahve olan ihtiyaç tarihî bir gerçekliktir; asırlar süren yaşanmış bir hayatın tarihî realitesidir.

Bu sebeple Osmanlı medreselerinde de sarf, nahiv ve belâgat ilimleri sağlam bir şekilde öğretilmeye çalışılmıştır. Arapça'nın öğretilmesi bir binanın yapılışına benzetilecek olursa, sarf-nahiv, o binanın kaba inşaatı, belâgat, bedi' ve beyan ise dekorasyonu, ince işleri demektir. Temeli atılmayan, duvar-

ları, kaba inşaatı tamamlanmayan binaya süsleme yapılabilir mi? Kapısı, penceresi takılmamış, dekorasyonu tamamlanmamış ve tezyinat işleri bitirilmemiş bir bina hükümdar sarayı olur mu?

İstanbul'da İngiliz kültür merkezinde(British Council) ve İngiltere'de İngilizce öğrenirken katıldığım kurslarla karşılaştırdığımda gördüm ki, esas itibariyle, ecdadımızın Arapça öğretirken kullandıkları metot birbirlerine çok uzak değildi. Zira bir kurda başarılı olamayan öğrenci, o kuru tekrar almak zorunda olduğu gibi medresede de mesela Binâ kitabının imtihanını veremeyen öğrenci de bir üst kitaba geçemiyor, o kitabı tekrar okumak zorunda kalıyordu. Hâsılı, biz kendimizi keşfetme zahmetine katlanmıyoruz. Ayrıca Tunus (1983) ve Malezya'da (1993-1995) yıllarındaki gözlemlerimle de şu kanaate vardım:

Eski usulümüzde bir tek noksanımız var; öğrenilen grameri uygulama alanına sokmadan yüz üstü bırakmamız... Pratik yapmıyoruz; yazma ve konuşmada kullanmıyoruz... İşlemeyen demir paslanıyor... Bu sebeple özellikle Tunus'tan döndükten sonra öğrencilerime yurt dışına gitmelerini şiddetle tavsiye ediyor ve kıt kanaat imkânlarla göndermeye çalışıyorduk. Çok şükür şimdi de Türkiye'de ilk defa olmak üzere İslami İlimler Fakültemizde yurt dışındaki üniversitelerle yaptığımız ikili anlaşmalarla öğrencilerimizi göndermeye çalışıyoruz. Böylece öğrencinin bilgi ve görgüsü artıyor, Arapça konusunda kendisine güven kazanıyor.

Medreselerde okutulan kitaplar da hemen hemen hiç değiştirilmemiştir. *Binâ, Maksud, İzzi, Merah, Şâfiye* şerhleri; nahivden; *Avâmil* (Cürcânî ve Birgivî) *İzhâr, Kâfiye,* müellifin ismiyle *Molla Câmî* diye tanınan *el-Fevâidu'd-Dıyâiyye, Hallu'l- Meâkıd (şerhu'l-kavâid)*, Belâgat'tan ise *Telhis* ve *Muhtasaru'l- Meânî* okutula gelmiştir. O kadar yaygınlaşmış-

tı ki, bu kitapların -en azından- adını bilmeyen, duymayan bir medrese talebesi olmazdı.

Zamanımızda ise pek çok kimse, bu kitapların muhtevaları şöyle dursun, isimlerini bile bilmezler. Nitekim jürisinde bulunduğum bir doçent adayına Molla Câmî'nin ne anlama geldiğini sormuştum da aday, "câmî" diye (aynla telâffuz ederek) "ism-i fâil hocam!" demişti... Demek ki o arkadaş, "câmî" kelimesinin nasıl yazıldığını dahi görmemişti. Gerisini varın, siz kıyas edin! İnnâlillâhi ve innâ ileyhi râciûn! Oysa ki ecdadımız hayatları boyunca yaşadıkları tecrübelerle kitap ve sünneti doğru anlayabilmek için sağlam bir dilbilgisi öğretmek gereğini anlamışlar ve şu sonuca varmışlardır:

"Kemâlât (olgunluklar ve mükemmel işler) kem âlât (kötü aletler) ile olmaz."

Fazla vaktinizi almayacaksam size bir hâtıramı nakledeyim:

Estağfirullah buyurun Hocam.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Arap Dili ve Edebiyatı asistanı olarak İmam Birgivî'nin eserleri üzerinde çalışmak istediğimi söylediğim zaman (1978) bazı hocalar istihfaf ederek "3 sayfa Hadis Usûlü, 5 sayfa Avâmil'i... var. Ne bulacaksın ki ne yazacaksın?" demişti. Ancak bu fikrimi, bilerek konuşan müeddeb insan rahmetlik Prof. Dr. Nihad M. Çetin hocaya açtığım zaman, büyük bir memnuniyetle "Çok güzel olur; İmam Birgivî ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, dersin!" demişti. Ben de bir vefakârlık olsun diye hocanın ağzından çıktığı gibi yazıp dilekçemi sunmuştum ve o şekilde Yönetim Kurulu'nda kabul edilmişti.

Tezi kararlaştırdıktan sonra İmam Birgivî'nin eserlerini almak üzere -Rahmet olsun canına!- Bayezid Cami yanında Sahaflar

Çarşısı'nda dükkânı bulunan Muzaffer Özak hoca efendiye gitmiştim. Bir şahıs sırtını ovalıyordu; bir yaşlı zât da yanındaki iskemlede oturuyordu. Muzaffer Efendi'ye hitaben: "İmam Birgivî'nin kitaplarını almak istiyorum Efendim" dedim. O nüktedan bir zâttı. Tanıyanların hatırlayacağı üzere o müşekkel vücuduyla arkasına yaslanarak İmam Birgivî'yi sanki sevmediğini ifade eden bir eda ile "kalmadı, elhamdülillah!" dedi. Ben de, tabii ne diyeyim, "peki öyleyse" dedim. Raflara, diğer kitaplara doğru bakıyordum. Sonra bana, "Ben böyle dedim diye İmam Birgivî'yi sevmediğimi mi zannettin yoksa?" dedi. Estağfirullah Efendim, öyle takdir buyurdunuz, öyle söylediniz" dedim. Sonra kendisi, "neye hamd ediyorum, biliyor musun?" dedi. "Neye Efendim?" dedim.

– Bundan yirmi sene evvel bu raflar çakılı, kitap doluydu, yerlere yığıyordum, dışarı koyuyordum; alan yoktu! Şimdi sizin gibi gençler çoğaldı da aldılar, kalmadı! Onun için hamd ediyorum, dedi.

Yanında oturan kısa ve kır sakallı -sonradan kendisinin Diyanet İşler Başkanlarından İbrahim Elmalı olduğunu öğrendiğim- zât bana dedi ki: "Ne yapacaksın evlat, İmam Birgivî'nin kitaplarını?" Ben de Birgivî'nin kitaplarını ne maksatla almak istediğimi anlatınca demişti ki:

-Elmalılı Hamdi Efendi benim hemşehrim ve medresede hocamdı; o derdi ki: "Bir kimse bu Birgivî'nin *İzhar* kitabını anlayarak okursa nahiv olarak ona yeter! Sarftan da *Şerhu'l-Mufassal*'ı okursa yeter! Başka kitaplara ihtiyaç duymaz!" İşte geçen asırda en güçlü bir Tefsir kitabını yazmış olan ve Arapça'yı Türkiye'de öğrendiğini övünerek ifade eden kudretli bir ilim adamının *İzhâru'l-Esrâr* kitabı hakkındaki şehadeti böyledir. Elmalılı Hamdi Efendi böyle söyledikten sonra, sarfa-

nahve ihtiyaç var mı, yok mu veya ne ölçüde var? Varın siz kıyas edin...

Bizler de İzhar okurken hocamız bize dağıttığı nüshalara Elmalılı Hamdi Efendi'nin bahsettiğiniz sözünü yazdırırdı. Okuduktan sonra anladık ki gerçekten güzel bir tespit...

Evet, rahmetlik Bayram hocanın ifadesiyle *İzhar*, hocanın elindeki notlar gibidir, çok muhtasardır; onları açıp anlatmak ise işini çok iyi bilmesi gereken hocaya düşer. Sağlam bir nahiv bilgisi vazgeçilmez bir husus; dilin pratiğini yapmak ve günlük hayata aktarmak ise gereklidir. Merhum Prof. Dr. Rûhî Özcan'ın da Elmalılı'nınkine benzer bir şehadette bulunduğunu arkadaşımız Prof. Dr. Faruk Beşer'den bir kaç kere dinledim.

Ben burada -genç ilim erbabına ders/ibret olur düşüncesiyle- kaydetmek isterim ki, İbrahim Elmalılı'nın bu rivayetinin önemli olduğunu, hocadan bunu yazılı bir belge halinde almamın daha doğru olacağını Malezya'da iken (1993-1995) düşünmüştüm. Ama o zaman da iş işten geçmişti. Çünkü İbrahim Efendi'nin vefat etmiş olduğunu öğrenmiştim. Böylece "*el-ılmu saydun ve'l-kitâbetu kaydun*" (ilim bir avdır, yazı ise onun bağıdır) hikmeti tecelli etmişti. Onun için gençlere, ilim yolcularına, araştırmacılara tavsiyem, "Bor'un pazarı geçmeden" işinizi görün; "pınar akıyorken testinizi doldurun!"

Sözün özü, Arap dili ve belâgati'ni çok iyi öğrenenlere, dilin inceliklerini sağlamca anlayan ve onları günlük hayatta kullanabilen, okuyan, yazanlara ilmî yollar açık olduğu gibi ticâret başta olmak üzere birçok alanın da yolları açıktır; iş imkanları çoktur.

Bir İlahiyat öğrencisinin mezun olmadan önce bu alana dair kesinlikle okumasını düşündüğünüz bir Türkçe eserler listesi verebilir misiniz?

Şu liste verilebilir:

- Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz Söz Dizimi ve Anlambilim* (çeviri: Osman Güman), Litera Yayıncılık.
- Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisâtındaki Yeri,* Seha Neşriyat.
- Ali Bulut, *Belagat Meânî, Beyân, Bedî'*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Arif Erkan, *Açıklamalı Emsile Bina Maksut Metin ve Tercümesi*, Sağlam Yayınevi.
- Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus.*
- Büyükçekme Nâibi Mehmed Tevfik, *İzhar ve Kâfiye Tercemesi*, (Ofset Basım).
- Hasan Akdağ, *Arap Dili ve Edatlar*, Tekin Kitabevi.
- Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, *Arapça Dilbil- gisi Sarf-Nahiv.*
- Hulusi Kılıç, *Sarf Arapça Dilbilgisi*, Seyda Kitabevi.
- Hüseyin Günday, Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi- Modern Anlatım Dili Tablolarla Destekli,* Alfa Yayınları.
- Hüseyin Günday, Şener Şahin, İsmail Güler, *Arapça Dilbilgisi-Nahiv Bilgisi,* Alfa Yayıncılık.

- Hüseyin Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar,* Dağarcık Yayınevi.
- İlyas Karslı, *Türkçe-Arapça Sözlük*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- M. Sadi Çöğenli, *Ayet ve Hadis Örnekli Arapça Belagat.*
- M. Sadi Çöğenli, *İzhar ve Tercümesi*, Doç. Dr. Hafız Yanık ile ortak.
- M. Sadi Çöğenli, *Avamili Curcâni, Avamili Birgivi ve Tercümeleri*, Nevzat Yanık, Kenan Demirayak, Mustafa Kılıçlı ile birlikte.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapça Okuma Kitabı*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapçayı Öğreten Kitap*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Ümitli, *Arapça YDS Kılavuzu*, Yedi Beyza Yayınları.
- Mehmet Zihni Efendi, *El-Muktedab*, (Ofset), Marifet Yayınları.
- Mehmet Zihni Efendi, *el-Müntehab*, (Ofset), Marifet Yayınları.
- Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, M.Ü. İlahiyat Yayınları Vakfı.
- Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ın Belagatı ve İ'câzı Üzerine*, Ekev.

- Osman Şahin, *Türkçe'den Arapça'ya Çeviri Teknikleri Basit ve Bileşik Cümle,* Ensar Neşriyat.
- Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları.
- Tacettin Uzun, *Arapça Sarf ve Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Kitap Dünyası Yayınları.
- Zeynep Atay, *Arapça Dilbilgisi Nahiv-Avamil İzhar Tercümeli-Misal-Araştırma-Uygulama İlaveli,* Yasin Yayınevi.

Son olarak Arap dili ve belâgati alanında akademik çalışma düşünenler veya bu alana karşı özel ilgisi olanlar için uzun bir Türkçe ileri okuma listesi istirham ediyoruz.

Tekrar şöyle bir liste verebiliriz:

- Abdullah Kızılcık, *Uygulamalı Arapça Dilbilgisi Sarf*, Ravza Yayınları.
- Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz Söz Dizimi ve Anlambilim* (çeviri: Osman Güman), Litera Yayıncılık.
- Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisâtındaki Yeri*, Seha Neşriyat.
- Arif Erkan, *Açıklamalı Emsile Bina Maksut Metin ve Tercümesi*, Sağlam Yayınevi.
- Aytaç Aydın, *Tedrici Arapça Dilbilgisi-Nahiv*, Burç Yayınevi.
- Bekir Sırmabıyıkoğlu, *Açıklamalı Kavaid-i İrab Tercüme ve İzahı-Kelime Manalı-İbn-i Hişam el-Ensarî,* Yasin Yayınevi.

❀ Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus.*

❀ Büyükçekme Nâibi Mehmed Tevfik, *İzharve Kâfiye Tercemesi.*

❀ Candemir Doğan, *Arapça Öğrenim ve Öğretim Kılavuzu*, Ensar Neşriyat.

❀ Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar Belâgat,* Sütun Yayınları.

❀ Eyüp Kipritçi, *Arapça Yazı Defteri-Yeni Başlayanlar İçin*, Burç Yayınevi.

❀ Halil İbrahim Kaçar, *Edebî Yönden Hazif Uslûbu (Eksiltili İfadeler),* Ocak Yayıncılık.

❀ Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi.

❀ Hasan Akdağ, *Arap Dili ve Edatlar*, Tekin Kitabevi.

❀ Hasan Akdağ, *Arap Dili ve Fiileri*, Tekin Kitabevi.

❀ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, Tekin Kitabevi.

❀ Hasan Çakır, *İşlev İtibariyle Arapça'da Cümle Yapısı*, Esra Yayınları.

❀ Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, *Arapça Dilbil- gisi Sarf-Nahiv*, Ensar Neşriyat.

❀ Hulusi Kılıç, *Sarf Arapça Dilbilgisi*, Seyda Kitabevi.

❀ Hüseyin Günday, Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi- Modern Anlatım Dili Tablolarla Destekli,* Alfa Yayınları.

❀ Hüseyin Günday, Şener Şahin, İsmail Güler, *Arapça Dilbilgisi-Nahiv Bilgisi,* Alfa Yayıncılık.

❀ Hüseyin Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar,* Dağarcık Yayınevi.

❀ İlyas Karslı, *Türkçe-Arapça Sözlük*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Alaka ve Tercümesi*, Doç. Dr. Hafız Yanık, Yrd. Doç. Dr. Selami Bakırcı ile ortak.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen-Ed.Fak.Yayını.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Arapça Deyimler Sözlüğü*, Atatürk Üniversitesi Fen-Ed.Fak. Yayını.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar ve Deyimler Sözlüğü*, Prof. Dr. Mustafa Kılıçlı, Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak ile birlikte, Atatürk Üniversitesi Fen-Ed.Fak. Yayını.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi*, Bakanlar Matbaacılık.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Arapça Türkçe Alfabetik Sözlük*, Doç. Dr. Selami Bakırcı ile ortak, Eren Ofset.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Arapça-Türkçe İktisat ve Ticaret Söz- lüğü*, Atatürk Üniversitesi Fen-Ed.Fak. Yayını.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Ayet ve Hadis Örnekli Arapça Dilbil- gisi*, Sarf. İstanbul Cantaş Yayınları.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Bina ve Tercümesi*, Doç. Dr. Kenan Demirayak ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Emsile ve Tercümesi*, Doç. Dr. Kenan Demirayak ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Eski Harflerle Basılmış Arapça Dilbilgisi Kitapları Katalogu*, Atatürk Üniversitesi Fen-Ed. Fak.Yayını.

❀ M. Sadi Çöğenli, *İsaguci ve Tercümesi*, Doç. Dr. Nevzat Yanık ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, *İzhar ve Tercümesi*, Doç. Dr. Hafız Yanık ile ortak.

❀ M. Sadi Çöğenli, İzzi *ve Tercümesi*, Doç. Dr. Kenan Demirayak ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Kavaidül'irap ve Tercümesi*, Doç. Dr. Kenan Demirayak ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, Lamiyyetu'l *Arab, Unvanu'l Hikem, Lamiyyetu'l Acem ve Tercümeleri*, Nurettin ceviz ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Avamili Curcâni, Avamili Birgivi ve Tercümeleri*, Nevzat Yanık, Kenan Demirayak, Mustafa Kılıçlı ile birlikte.

❀ M. Sadi Çöğenli, *Telhis ve Tercümesi-Kur'an'ın Eşsiz Belagati-Hatip el-Kazvinî.*

❀ M. Sadi Çöğenli, *Telhisü'n-Nahv*, Doç. Dr. Kenan Demirayak ile birlikte, Atatürk Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Yayını.

❀ Mehmet Can, *Arapça Konuşmanın En Kolay Yolu*, Şefkat Yayıncılık.

- Mehmet Çelen, *Arapça'da Edatlar Lügat ve Filolojik İnceleme-1*, Saff Yayıncılık.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapça Okuma Kitabı*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapça-Türkçe Öğretici Sözlük*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, *Arapçayı Öğreten Kitap*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, Cemal Muhtar, *Açıklamalı Arapça*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, *Kendi Kendine Pratik Arapça Konuşma Kılavuzu,* Ensar Neşriyat.
- Mehmet Maksutoğlu, Mustafa Seçkin, *Arapça Uygulamalar Kitabı*, Ensar Neşriyat.
- Mehmet Talu, Ahmet Meral, *Arapça Fiil ve İsim Çekimleri-Tasriful ef'al,* Yasin Yayınevi.
- Mehmet Talu, Arab *Dili ve Edebiyatı 2. ve 3. Cilt Sarf ve Nahiv İlmi*, Tereke Yayınevi.
- Mehmet Talu, *Arap Dili ve Edebiyatı-1 Sarf ve Nahve Giriş*, Tereke Yayınevi.
- Mehmet Türk, *Sarf ve Nahiv-Arapça Dilbilgisi*, Hüner Yayınevi.
- Mehmet Ümitli, *Arapça YDS Kılavuzu*, Yedi Beyza Yayınları.

- Mehmet Zihni Efendi, *el-Kavlu'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid* .
- Mehmet Zihni Efendi, *El-Muktedab*, (Ofset), Marifet Yayınları.
- Mehmet Zihni Efendi, *el-Müntehab*, (Ofset), Marifet Yayınları.
- Mehmet Zihni Efendi, *Feyz-i Yezdân Lasîde-i Lâmiyye Tercümesi*, (Hazırlayan: Ahmet Turan Arslan), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Mikail Adıgüzel, *İzzi Mefhumu ve İlaller*, Yasin Yayı- nevi.
- Muhammet Ali Can, Tuba Öztürk, *Yeni Başlayanlar İçin Arapça Fiil Çekimleri,* Cantaş Yayınları/Arapça Öğretim Kitapları Dizisi.
- Musa Yıldız, Erkan Avşar, *Arapça Yazma ve Okumaya Giriş*, Elif Yayınları.
- Musa Yıldız, Erkan Avşar, Türkçe *Çevirileriyle Arapça Seçme Hikâyeler,* Elif Yayınları.
- Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği, Harf-i Cerler, Atıf Harfleri, Edatlar, İrab*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, M.Ü. İlahiyat Yayınları Vakfı.
- Necla Yasdıman, *Adım Adım Kur'an Dili-Arapça'yı Kendi Kendimize de Öğrenebiliriz*, Cemre Kitap Yayın Dağıtım.

- Nusrettin Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv, Sarf ve Terimleri*, Yasin Yayınevi.
- Nusrettin Bolelli, *Belağat Beyân-Meânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı,* İFAV.
- Oktay Yılmaz, *Arapça Dilbilgisi*, Ravza Yayınları.
- Osman Şahin, *Türkçe'den Arapça'ya Çeviri Teknikleri Basit ve Bileşik Cümle,* Ensar Neşriyat.
- R. Akbal, *İzahul İzhar-Kelime Manalı*, Yasin Yayınevi.
- R. Akbal, *Miftahul Ulum, Emsile, Bina, Maksut Tercü- mesi*, Yasin Yayınevi.
- Rıfat Oral, *Arapça Çalışma Kitabı-İmla Kuralları-İlletli Fiil Çekimleri-Edatlar ve Cümle Kalıpları,* Tekin Kitabevi.
- Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları.
- Seyyid Efendizâde Ali Şuhûdî, Sualli-Cevaplı/*İzhar Tercemesi Rehber-i İmtihan*, (Ofset Baskı), İstanbul, el-Mektebetü'l Hanefiyye.
- Şamlı Mustafa Efendi, *Bedâiu'l-İzhar*, (İzhar Terceme ve îzâhı).
- Şener Şahin, Hüseyin Günday, *Çözümlü Sarf Bilgisi*, Emin Yayınları.
- Şerafettin Demirkaya, *Sarf-Nahiv Kaideleri,* Tekin Kitabevi.
- Tacettin Uzun, *Arapça Konuşmak İstiyorum*, Serhat Kitabevi.

- Tacettin Uzun, *Arapça Sarf Bilgileri*, Kitap Dünyası Yayınları.
- Tacettin Uzun, *Arapça Sarf ve Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Kitap Dünyası Yayınları.
- Tacettin Uzun, *Tercüme Sanatı ve Arapça'dan Türkçe'ye Nasıl Tercüme Yapılır?*, Uysal Kitabevi.
- Yakup Kabalak, *Maksut İlalleri ve İlal Kaideleri*, Yasin Yayınevi.
- Yaşar Acat, *Yabancılar için Arap Dili Belagatı*, Kitabi Yayınevi.
- Zeki Çolak, *Nahiv Dersleri Kitabı*.
- Zeki Hasanoğlu, *Arapça Konuşma Kılavuzu-Sözlük İlaveli Pratik*, Sis Yayıncılık.
- Zeynep Atay, *Arapça Dilbilgisi Nahiv-Avamil-İzhar Tercümeli-Misal-Araştırma-Uygulama İlaveli*, Yasin Yayınevi.

Hocam vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz...

TEFSİR

Prof. Dr. Ömer Çelik Kimdir?

1966 yılında Artvin Yusufeli'nde doğdu. 1985'te Yusufeli İmam-Hatip Lisesi'ni, 1989'da M.Ü. İlâhiyat Fakültesi'ni bitirdi. Aynı fakültede 1991 yılında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak hazırladığı Kur'ân'a Göre Kur'ân-ı Kerîm ve Muhatapları adlı doktora tezini 1997 yılında tamamladı. 2002 yılında doçent oldu. 2003-2006 yılları arasında Oş Devlet Üniversitesi Araşan Teoloji Fakültesi'nde dekanlık görevinde bulundu. 2007 yılında Profesör oldu.

Eserlerinden bazıları: Türkiye Kur'an Makaleleri Bibliyografyası (Murat Sülün ile birlikte), Üsve-i Hasene, Teşbih-Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'an'da İnsan, Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar, Tefsir Usulü ve Tarihi, Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri. (5 Cilt)

Prof. Dr. Ömer Çelik İle Tefsir Okumaları Üzerine

Bir ilim dalı olarak Tefsir nedir, kısaca tanıtmanızı istiyoruz.

"Tefsir" kelimesi sözlükte bir şeyin anlamını tespit edip ortaya koymak, açıklamak, keşfetmek, üzeri kapalı olan bir şeyi açmak gibi anlamlara gelir.

Terim olarak "tefsir"; yetkili âlimlerin, Kur'an ayetlerini Arap dili ve edebiyatı açısından tahlile tabi tutup belirli esaslara göre açıklamaları faaliyetidir.

Tefsir ilmi; Kur'an-ı Kerîm'in ayetlerini insanların anlayabileceği şekilde açıklayıp ortaya koyan, ayetlerde geçen kapalı lafızları çözüp izah eden ilimdir.

Tefsir ilmi ile uğraşan müfessirde hangi özellikler bulunmalıdır?

Tefsir ilmiyle uğraşan âlime "müfessir" denir. Kur'an-ı Kerîm'i tefsir edecek âlimin Müslüman ve takva sahibi oluşuyla birlikte şu ilimleri çok iyi bilmesi lâzımdır:

Arap dili ve edebiyatı (lügat, sarf, nahiv, iştikak, meânî, beyan, bedî), Kur'an ilimleri, fıkıh ve fıkıh usulü, hadis ve hadis usulü, kelam, tasavvuf, tarih, sosyoloji, psikoloji ve astronomi.

Tefsir, Kur'an'ı açıklayan bir ilim olduğundan, bu ilmin konusu da Kur'an'ın tamamıdır. Tefsir ilmi, Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ayet ayet, ayetleri de kelime kelime ele alıp belirli usul ve kurallar dahilinde inceler. Bu şekilde, Kur'an ayetlerinin ihtiva ettikleri anlamları geniş bir biçimde açıklar. Bu inceleme ve açıklamalarda verilen bilgilerin ve ayetler üzerinde yapılan yo-

rumların, ayetlerin ihtiva ettiği anlamlara uygun olması esastır. Bundan dolayı, ayetler tefsir edilirken Kur'an'ın bütünü dikkate alındığı gibi, Peygamberimiz'in konuyla ilgili hadisleri ve gerektiği zaman da sahabî sözleri göz önünde bulundurulur. Bu açıdan hadisler de tefsir ilminin konusu içerisinde yardımcı bir unsur olarak yer alır.

Bu alanın öğrenciye kazandırdıklarına dair neler söylersiniz?

Maddeler halinde sıralarsak Kur'an-ı Kerîm:

❀ Bütün insanlığa ilâhî bir hidayet mektubudur.

❀ İnsana lütfedilen muhteşem bir beyan mucizesidir.

❀ Mevcudatın yaratılış gayesini ve insanın varlık hikmetini beyan edip kâinattaki ilahî nizama münasip bir hayat yaşamamızı emreden bir ferman-ı ilahîdir. Zira ilahî ölçülerle yaşanmayan bir hayatın neticesi, sefalet ve hüsran manzaralarıdır.

❀ İnsan ruhunda soğuk ürpertiler uyandıran "ölüm" gerçeğini güzelleştirerek, onu Rabb'e vuslat vasıtası ve "şeb-i arûs" (düğün gecesi) hükmünde karşılayabilmenin usullerini takdim eden ilahî bir lütuftur.

❀ Ruha gıda olan hikmetli beyanlarıyla sonsuz bir feyiz hazinesidir. Nitekim insanı içinden uyandırmak, dış güzelliklerle hislendirmek, afak ve enfüs tecellileri içinde onu Allah muhabbetine yaklaştırmak, bu güzel kâinat karşısında, hisli bir yürekle ürpermek ancak Kur'an'ın beyanı ve irşadıyla mümkündür.

❀ En alt tabakadan en üst kademeye kadar bütün insanlar için hikmet, ibret ve derslerle dolu bir nasihat ve mev'izadır.

❀ Gönül ehli mü'minleri, zaman ve mekânda sergilenen ilahî kudret akışları üzerinde derinleşmeye sevk eden ve tefekkür dünyasının derinliklerine açılan ihtişamlı bir kapıdır.

❀ Allah-u Teâlâ'nın kullarına ikram ettiği manevî bir ziyafet sofrasıdır.

❀ Fâni hayatta bunalan ruhlara ebedî kurtuluş ufukları gösteren, çaresizlere şifa reçeteleri veren ilahî hikmetler eczanesidir. Kur'an, bütün âlemleri irşad için inzal olunmuştur. Kur'an'dan müstağni yaşamak, bir ebediyet intiharıdır ki; sonsuz azapların mukaddimesini teşkil eder.

❀ Cenab-ı Hakk'a ait güzel isim ve sıfatların bizim idrak dünyamıza kelam suretinde aksettirilmiş bir tezahürüdür.

❀ Beşeriyet için Rahmanî sadâları işitmek, ilahî nefhayı ruhunda hissetmek ve daha bu dünyada iken Allah ile mükâleme etmenin en feyizli yoludur.

Dolayısıyla böyle bir yüce kelamın manalarını açıklama işini üstlenmiş tefsir ilminin gayesi; insanı dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırmaktır.

Mukaddes kitabımız Kur'an-ı Kerîm, insanlığın muhtaç olduğu dünyevî ve uhrevî bütün hükümleri ihtiva etmektedir. Bu engin kaynaktan her fert ve her toplum imkân ve yetenekleri ölçüsünde istifade edip ihtiyaçlarını karşılama durumundadır. Kur'an-ı Kerîm her probleme çözüm getiren ve her derde şifa olan bir ilahî kitap olduğuna göre, onun çok iyi bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir. İşte tefsir ilminin gayesi de budur. Bu alanın öğrenciye kazandırmak istediği muhteva budur.

Bir İlahiyat öğrencisinin mezun olmadan önce bu alana dair kesinlikle okumasını önerdiğiniz bir Türkçe eserler listesi verebilir misiniz?

Öncelikle bir İlahiyat Fakültesi öğrencisinin mezun olmadan önce Tefsir ve Kur'an ilimlerine dair şu eserleri okuması gerektiğini düşünüyoruz:

Tefsir Usulü, Tarihi ve Kur'an İlimleri

- Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine.*
- Abdullah Aydemir *Tefsirde İsrâîliyyât –Hicrî VI. Asrın Başına Kadar-*, DİB.
- Cemâleddin el-Kâsımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri.*
- Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*, Kaknüs Yayınları.
- Ömer Çelik, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, Erkam Yayınları.
- Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi.*
- Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1114/1702), *el-Fevzü'l- kebîr fî usū li't-tefsîr,* çev. Mehmed Sofuoğlu, Çağrı Yayınları.
- Muhammed Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, çev. Suat Yıldırım, Akademi Yayınları.
- İbn Teymiyye, *Tefsir Üzerine.*
- Osman Keskioğlu, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri.*
- Muhammed Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri.*

- Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş.*
- Ahmet N. Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü.*
- Murat Sülün, *Kur'an Kılavuzu: Mutlak Gerçeğin Sesi.*
- M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri.*
- Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş.*
- İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*

–Kuruluştan X-XVI. Asrın Sonuna Kadar-, Ensar Neşriyat.

- Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Kur'an İlimleri Sâhasında Neşredilen Eserler (1923-92) ve Yapılan Tezler.*

Kur'an Mealleri

- Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Mürşid Çantay, I-III.
- Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Yüksel Matbaası.
- Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak, İstanbul İşaret Yayınları.
- Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Server İletişim.
- Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Gazetecilik.

Tefsirler

- Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti: Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri (I-V),* Erkam Yayınları.
- Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, I-III.
- Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı, I-V.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili,* Eser Neşriyat, I-X.
- Abdülaziz Hatip, *Beş Surenin Tefsiri.*
- Muhammed Ali Sābûnî, *Kur'an-ı Kerim'in Ahkâm Tefsiri*, çev. Mahzar Taşkesenlioğlu.
- Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları.*

Kur'an Konu ve Kavramları

- Ömer Çelik, *Tek Kaynak İki Irmak: Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, Kaynak Yayınları.
- Ömer Çelik, *Temsil, Teşbih ve Temsiller Işığında Kur'an'da İnsan,* Kaynak Yayınları.
- Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi.*
- Lütfullah Cebeci, *Kur'an'a Göre Takva.*
- Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, MİFAV.
- Ömer Dumlu, *Kur'an'ı Kerim'de Salah Kavramı.*
- Şerafeddin Gölcük, *Kur'an'da İnsanın Değeri*, Pınar Yayınları.

- Abdulaziz Hatip, *Kur'an'ın Kaynağıyla İlgili Müsteşrik İddialarının Değerlendirilmesi.*
- Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* çev. Süleyman Ateş.
- Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı.*
- Ömer Özsoy, *Sünnetullah.*
- Suat Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet.*
- Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. Süleyman Ateş, Hilal Yayınları.
- Malik Bin-Nebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, çev. Ergun Göze.
- Safvet Senih, *Kur'an'da Edebî Veche*, Çağlayan A.Ş.

Son olarak tefsir alanında akademik çalışma düşünenler veya bu alana karşı özel ilgisi olanlar için uzun bir Türkçe ileri okuma listesi istirham ediyoruz.

Yine aynı tasnif ile gidersek, şu listeyi verebiliriz:

Mealler

- Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, *Nüzul Sebepli Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli.*
- Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, DİB.
- Elmalılı Muhammed H. Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-i Şerîfi,* nşr. Ertuğrul Özalp.

❀ Orhan Kuntman, *Açıklamalı Meal ve Ek Çalışmalar -Âyetler Arasındaki Münâsebetleri Belirten İbn Kesîr, Râzî ve Elmalılı'nın Yorumları Işığında-*, Ufuk Matbaası.

❀ Ali Özek, vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı.

❀ Ahmet Tekin, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru –Tefsîrî Meal–* Kelâm Yayınları.

Meal Değerlendirmeleri

❀ Salih Akdemir, "*Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan Türkçe Te'lîf ve Terceme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme*", *İslamî Araştırmalar Dergisi,* 1988, II/8, s. 17-34.

❀ Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercemeleri.*

❀ Dücane Cündioğlu, "*Matbû Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem*", Bilgi Vakfı II. Kur'an Sempozyumu, 4-5 Kasım 1995.

❀ Dücane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi.

❀ Mehmet Yaşar Soyalan, *Kur'an Meâli Okuma Kılavuzu,* Araştırma Yayınları.

Tefsirler

❀ Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti: Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri (I-V)*, Erkam Yayınları.

- Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yayınevi, I-III.
- Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı, I-V.
- Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri,* Yeni Ufuklar Neşriyat, I-XII.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, I-VIII.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili,* Eser Neşriyat, I-X.
- Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Terc. Suat Yıldırım ve diğerleri, Akçağ.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân,* çev. Beşir Eryarsoy.
- Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân,* çev. İsmail Hakkı Şengüler vd.
- Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân,* çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, I-VII.

Fıkhî Tefsirler

- Muhammed Ali Sābûnî, *Kur'an-ı Kerim'in Ahkâm Tefsiri*, çev. Mahzar Taşkesenlioğlu.
- Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, Bahar Yayınları.

İş'ârî Tefsirler

❀ İsmâ'îl Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, Çev. Murat Sülün, Ömer Çelik ve diğerleri, Erkam Yayınları.

❀ Kemaleddin Abdürrezzâk Kâşânî, *Te'vîlât-ı Kâşâniyye*, çev. Ali Rıza Doksanyedi, I-III.

Tefsir Usulu ve Tarihi

❀ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine.*

❀ Muhammed, Arkoun, *Kur'an Okumaları*, çev. A. Z. Ünal.

❀ Abdullah. Aydemir, *Tefsirde İsrâîliyyât –Hicrî VI. Asrın Başına Kadar-*, DİB.

❀ J. M. S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Şâban Ali Düzgün.

❀ Maurice Bucaille, *Müsbet İlimler Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez, DİB.

❀ Cemâleddin el-Kâsımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*.

❀ John C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası, Anlam- bilim ve İletişim*, çev. Murat Çiftkaya.

❀ Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*, Kaknüs Yayınları.

❀ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*.

❀ Bahattin Dartma, *Yeniden Kur'an'a Yönelmek*, Rağbet. [Kur'an'ı okuma, anlama ve uygulamanın önemi]

❀ Şah Veliyyullah Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebîr fî uswli't-tefsîr*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Çağrı Yayınları.

❀ Muhammed Abdullah, Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, çev. Suat Yıldırım, Akademi Yayınları.

❀ Ebu Zeyd Nasr Hâmid, *İlahî Hitabın Tabiatı –Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine–*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Kitâbiyât.

❀ İbn Teymiyye, *Tefsir Üzerine*.

❀ J. J. G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yakla- şımlar,* çev. Halil Rahman Açar.

❀ Jacques Jomier, *Tevrat İncil ve Kur'an*, çev. Sakıb Yıldız.

❀ Osman Keskioğlu, *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*.

❀ Mehmet Akif Koç (Ed.), *Tefsir/El Kitabı*, Grafiker Yayınları.

❀ Muhammed Kutub, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, çev. Bekir Karlığa, İşaret.

❀ Mevdûdî, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, çev. Bekir Karlı- ğa, İşaret.

❀ Muhammed Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*.

❀ Şemseddin Özdemir, Abdullah Yıldız, *Kur'an'ı An- lamaya Giriş*, Pınar Yayınları.

❀ Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş*.

❀ F.R. Palmer, *Semantik: yeni bir anlam projesi,* çev. Ra- mazan Ertürk.

❀ Şaban Piriş, *Kur'an'ı Anlama Kılavuzu*, İstişare Yayınları

❀ Walter Porzig, *Dil Denen Mûcize -Dil Biliminin Konuları, Metotları ve Ulaştığı Sonuçlar-*, çev. Vural Ülkü.

❀ Ahmet N. Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü.*

❀ Süyûtî, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi*, çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Madve Yayınları.

❀ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri.*

❀ M. Said Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşabih-Nesh).*

❀ Mahmut Toptaş, *Kur'an'ı Anlama Yolu*, Cantaş Yayıncılık

❀ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, I-II.

❀ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş.*

❀ Muhammed Hüseyin Zehebi, *Kur'an-ı Kerim Tefsirlerinde Hurafe ve Bid'atlar*, çev. Nurettin Demir.

❀ Hikmet Zeyveli, *Kur'an ve Sünnet Üzerine (Makaleler).*

Tefsir Tarihi (Müfessirler ve Tefsirler)

❀ Muhammed Abay, *"Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası / Tefsirler, Hâşiyeler, Sûre Tefsirleri, Tercemeler"*, *Dîvân*, 1999/1, Yıl 4, Sayı: 6, s. 249-303.

❀ Muhammed Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, Yüksek Lisans [UÜSBE].

❀ İsmail Akyol, *Türkiye İlâhiyat Fakülteleri Tefsir Ana- bilim Dalı Tez Bibliyografyası (1953-1991)*, Yüksek Lisans.

❀ Davud Aydüz, *"Sırât-ı Müstakīm ve Sebîlürreşâd'da Çıkan Tefsir ile İlgili Yazılar"*, Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1996 I, s. 27-56.

❀ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakātü'l-Müfessirîn*, I-II.

❀ Abdülhamit Birışık, *Hint Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul 2001, İnsan Yayınları.

❀ Hüseyin Bülbül, *18, 19 ve 20. Yüzyılda Kur'an-ı Kerim Mealleri.*

❀ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* Diyanet İşleri Başkanlığı.

❀ Müjgân Cumbur, *"Kur'an-ı Kerim'in Türk Dilinde Basılmış Terceme ve Tefsirleri"*, Diyanet Dergisi, 1961-62, s. 123-141.

❀ Müjgân Cumbur, *"Türkçe Kur'an Tefsir ve Çevirileri Bibliyografyası"*, Yeni Yayınlar, 1959, IV/4, s. 11-124.

❀ Yakup Çiçek, Bünyamin Açıkalın, *Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri.*

❀ Ziya Demir, *İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Matbû ve Yazma Fâtiha Tefsirleri.*

❀ Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları –Kuruluştan X-XVI. Asrın Sonuna Kadar-*, Ensar Neşriyat.

❀ İshak Doğan, *"Osmanlı Dönemi Kur'an Araştırmaları"*, *Makālât*, Sayı: 1, Temmuz 1999, s. 95-137.

- Ignaz Goldziher, *İslâm Tefsir Ekolleri,* çev. Mustafa İslâmoğlu, Denge Yayınları.
- Murat Kaya, *Tanzîmat'tan II. Meşrûtiyet'e Kadar (1989-1908) Matbû Türkçe Kur'an-ı Kerim Terceme ve Tefsirleri.*
- Suvat Mertoğlu, *Almanca Yapılmış Kur'an Çalışmaları.*
- Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Kur'an İlimleri Sâhasında Neşredilen Eserler (1923-92) ve Yapılan Tezler.*
- Mehmet Okuyan, *Yirminci Asrın İlk Yarısındaki Türk Müfessirleri.*
- Hellmut Ritter, *"Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar"*, Türkiyat Mecmuası, VII-VI- II/2, İstanbul 1946.
- Murat Sülün, Ömer Çelik, *Türkiye Kur'an Makaleleri Bibliyografyası,* MİFAV.
- Murat Sülün, *Cumhuriyet Türkiyesinde Kur'an Eksenli Lisansüstü Tezler Bibliyografyası.*
- Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları,* MİFAV.
- Halil Uysal, *"Cumhuriyet Dönemi Kur'an Araştırmala- rı"*, Makālât, Sayı: 1, Temmuz1999, s. 139-263.

Kur'ân Konu ve Kavramları

- Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi.*
- Hüseyin Atay, *Kur'an'da Bilgi Teorisi.*

- Lütfullah Cebeci, *Kur'an'a Göre Takva.*
- Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, MİFAV.
- Ömer Dumlu, *Kur'an'ı Kerim'de Salah Kavramı.*
- Şerafeddin Gölcük, *Kur'an'da İnsanın Değeri*, Pınar Yayınları.
- Toshihiko Izutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı,* çev. Selâhaddin Ayaz.
- Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* çev. Süleyman Ateş.
- Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar,* çev. Selahattin Ayaz.
- Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı.*
- Ömer Özsoy, *Sünnetullah.*
- Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi.*
- Ahmet Şişman, *Kur'an'da Zulüm Kavramı.*
- Veli Ulutürk, *Kur'an'da Zulüm Kavramı.*
- Suat Yıldırım, *Kur'an'da Uluhiyyet.*
- Tantavi Cevheri, *Tefekkür Hazinesi Kur'an-ı Kerim ve İlim Cevherleri*, çev. Abidin Sönmez.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Yaratılış ve Ötesi*, haz. Ali Turgut.
- Celal Kırca, *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları.

- Celal Kırca *Kur'an-ı Kerim ve Modern Bilimler*, Marifet Yayınları.
- Safvet Senih, *Kur'an ve İlimler*, Nil.
- Suat Yıldırım, *Kur'an'a Yaklaşımlar* (I-II-III).
- Sakıp Yıldız, *Kur'an'da Yaratılış Konuları*, [Yaratma ile ilgili kavramlar, başlangıç, "ol" emri, çiftler, su, tekamül ve seleksiyon]

Kıraatler

- Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*. [Her surenin sonunda kıraat farklarına yer verilmiştir]
- Erdoğan Baş, *Ahfeş ve Kıraatlar.*
- Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları.*
- Arif Güneş, *Kur'an-ı Kerim'in Okunmasında Harf- Kıraat-Yazı Kavramı ve İlişkileri.*
- *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kıraat İlmi ve Prob- lemleri),* İslamî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV).
- Murat Sülün, Muhammed Abay, *"Kıraat Bibliyografyası",* Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV, İslamî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV).

Kur'ân'ın Faziletleri

- Tayyar Altıkulaç, *Yüce Kitabımız Hz. Kur'an*, Diyanet Vakfı. [Kur'an tarihi, okunması ve hatmi, mu'cize oluşu, 19 meselesi]

- Abdullah Aydemir, *Hz. Peygamber ve Sahabenin Dilinden Kur'an'ın Faziletleri*.
- Abdullah Aydemir, *Namazlarda Peygamberimizin Okuduğu Sureler ve Faziletleri*.
- İbn Kesir, *Kur'an'ın Faziletleri*, çev. Mehmed Sofuoğlu.
- Nevevi, *Kur'an'a Hizmet İçin (Kur'an-ı Kerim Hamilinin Adabı)*, çev. Mehmet Enis Kamer. (Nevevi'nin *et-Tibyan fi Adabi Hameleti'l-Kur'an* isimli kitabının tercümesi)

İ'câzü'l-Kur'ân

- İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, Çağ Yayınları.
- Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. Süleyman Ateş, Hilal Yayınları.
- Seyyid Kutub *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri Cennet-Ce- hennem*, çev. Süleyman Ateş, Hilal Yayınları.
- Malik Bin-Nebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, çev. Ergun Göze.
- Safvet Senih, *Kur'an'da Edebî Veche*, Çağlayan A.Ş.
- Nedim Yılmaz, *İ'câzü'l-Kur'an*.

Nüzûl Sebepleri

- Yakub Bıyıkoğlu, *Esbab-ı Nüzul ve Kur'an'ın Anlaşılması*, Rağbet Yayınları.
- Bedrettin Çetiner, *Esbab-ı Nüzül Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri / Fatiha'dan Nas'a*, Çağrı Yayınları.
- Abdülfettah Kadî, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Salih Akdemir.

❀ Ahmet N. Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü.*

Kur'ân Kıssaları

❀ Nevzat Y. Aşıkoğlu, *"Kuran'daki Örnek Olayların (Mesellerin) Ahlakî Bilinç Geliştirmedeki Rolleri Bahçe Sahipleri Örneği"*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

❀ Halefullah Muhammed Ahmed, *Kur'an'da Anlatım Sanatı el-Fennu'l-Kasasî* (çev. Şaban Karataş).

❀ Abdurrahman Kasapoğlu, *"Kur'an'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-"*, Cumhuriyet *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/2, 69-80.

❀ *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri* (IV. Kur'an Haf- tası Kur'an Sempozyumu) 17-18 Ocak 1998, Ankara 1998.

❀ Bahaeddin Sağlam, *İlmî ve Edebî Yönleriyle Kur'an Kıssaları.*

❀ İdris Şengül *"Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi"*, 1. Kur'an Sempozyumu (Tebliğler-Müza- kereler 1-3 Nisan 1994 Bilgi Vakfı), Ankara 1994, s. 133-140.

❀ İdris Şengül; *Kur'ân Kıssaları Üzerine.*

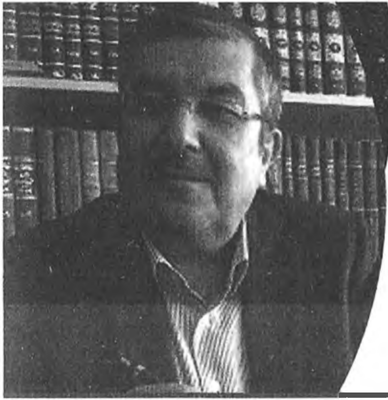
❀ Hikmet Zeyveli, *"Kur'ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler"*, Bilgi Vakfı Kur'ân Sem- pozyumu.

Bizleri kırmayıp çalışmamıza destek olduğunuz için teşekkür ederiz...

HADİS

Prof. Dr. Zekeriya Güler Kimdir?

1959'da Adana'da doğdu. İlkokuldan sonra Kur'an hıfzını tamamladı. 1981'de Adana İmam-Hatip Lisesi'nden, 1986'da Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1982-1987 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında çalıştı. 1987'de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi olarak tayin edildi. 1993'te 5 ay Mısır'da araştırmalarda bulundu. Dönüşte askerlik görevini yaptı. 1993'te doktor, 1997'de doçent, 2003'de profesör oldu. 01.02.2011 tarihinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalına naklen Profesör olarak atandı. Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1998- 2001) ve Strasbourg İslam İlahiyat Fakültesi'nde (2012-2013 güz dönemi) öğretim üyesi olarak görev yaptı. Nedvetü'l-Hadîs eş-Şerîf / Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye (Dubai) üyesi olan Prof. Dr. Zekeriya Güler, evli ve beş çocuk babasıdır.

Zâhirî Muhaddislerle Hanefî Fakihleri Arasındaki Münakaşalar ve İhtilaf Sebepleri, Ana Konularıyla Hadis İlmi, İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü, Hadis Günlüğü, 40 Hadiste Kadın ve Aile, 40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlâkı, Hz. Peygamber Toplum ve Aile, Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi (M. Nur Süveyd'den çeviri) adlı kitap çalışmaları ve "Hadislerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü", "Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri", "İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlminde Zayıf Olduğu İddiasının Tahlili", "Toplumsal Ahlâkın İnşasında Sünnetin Yeri", "Selefî Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi", "Hadis Öğretiminin Usûl ve Âdabı" gibi akademik makaleleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Zekeriya Güler İle Hadis Okumaları Üzerine

Bir ilim dalı olarak hadis nedir, bu alanın öğrenciye kazandırdıklarına dair neler söylersiniz?

Bismillâhirrahmânirrahîm ve bihî nestaîn ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammed ve alâ âlihî ve sahbihî ecmaîn.

Bilindiği üzere İslâm'ın iki temel kaynağından birisi Kur'ân-ı Kerîm, diğeri ise onun açılımı konumundaki hadis ve sünnettir. Hadis ilminin konusu Hz. Peygamber'dir. Zaten sünneti tarif ederken "hadislerle ifadesini bulan nebevî yöntem veya Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından izlenen yol haritası" diyoruz. "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir"(Âl-i İmrân 3/31) âyeti, Rasûl-i Ekrem'e ittiba ve itaat temelli bir İslâm tasavvurunun zorunlu olduğunu öğretir.

Hadis ilminin hedefi ise bir taraftan Rasûl-i Ekrem'e aidiyeti tesbit edilen bir sözün mâna ve muhtevasını tam olarak ortaya koymak, diğer taraftan söylemediği bir sözü -bilerek veya bilmeyerek- ona isnat etmekten sakınmak ve sakındırmaktır. Aslında bu hedefi gerçekleştirmek demek, hikmete erişmek demektir. Çünkü *hikmet,* salt bir bilgi değil, doğru hüküm demektir. İlâhî kelâm (ki hadislerin kolay anlaşılması ve doğru yorumlanması Kur'ân-ı Kerîm'in çok okunup meâlinin bilinmesine bağlıdır) ile birlikte hadis ilmi sayesinde ancak bilgi kirliliğinden kurtulup hikmete ulaşılabilir. Bu yüzden Rasûl-i Ekrem'in "Allahım, faydasız bilgiden sana sığınırım!" ve "Allahım, senden faydalı bilgi (hikmet) istiyorum!" diye yaptığı dua, gündelik hayatta kesinlikle unutulmamalıdır.

Hâfızu'ş-şark diye tanınan Hatîb Bağdâdî (v. 463/1071), hadis ilminin kapsam alanı hakkında diyor ki: "Hadis, usûl-i tevhid, vaad-vaîd, sıfâtullah, cennet ve cehennem tavsifi, ehl-i cennet için hazırlanan mükâfat ve ehl-i cehennem için verilecek ceza, Allah'ın yerlerde ve göklerde yarattığı ilginç varlıklar, melekler âleminin sıfat ve mâhiyeti hakkında bilgiler ihtiva eder. Hadiste peygamberlerin kıssaları, zâhitlerin ve Allah dostlarının haberleri vardır. Edip ve hatiplerin vaazları, fakihlerin sözleri, Arap ve Acem meliklerinin sîretleri, geçmiş ümmetlerin hayat hikâyeleri ordadır. Rasûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) gazvelerinin ve seriyyelerinin açıklaması, verdiği hüküm ve fetvâları, konuşmaları, hutbe ve vaazları, mucizeleri, nübüvvetini gösteren her türlü hali ordadır. Hanımları, çocukları, damatları ve ashâbı, onların faziletleri, ibretâmiz hatıraları, ahbâr ve menâkıbı, yaşadıkları ömürleri ve neseplerine dair bilgiler hep ordadır. Kur'ân-ı Azîm'in tefsiri, ondaki haber ve hikmetli zikri orada bulursun. Sahâbenin ahkâma dair sözleri ve bilâhare onlardan her birinin

sözüne kâil olan müctehid imamların ortaya koydukları bilgi yine ordadır".

Kûfeli hadis, tefsir, fıkıh âlimi ve zâhid Süfyân es-Sevrî (v.161/778), hadisin İslâmî ilimler içindeki yerine ve onun dönüştürücü gücüne şu sözüyle vurgu yapar: "Hadis, dünya ilimlerinin en hayırlısıdır". Gerçekten de hadis ve sünnetin okuyucusu olmak, farklı bir mânevî haz ve heyecan duymak demektir. Bu ilmin hizmetkârı olmak, en şerefli bir görev olmakla birlikte ağır bir sorumluluktur. Nitekim ilk dönemden itibaren bu noktaya hep dikkat çekildiği görülür. Mesela Abdurrahman b. Ebî Leyla, meşhur sahâbî Zeyd b. Erkam'dan (r.a) "Rasûlullah'tan bize hadis rivayet et!" diye bir talepte bulunur. O da şöyle cevap verir: "Biz artık yaşlandık ve unuttuk. Rasûlullah'tan (sallallâhu aleyhi ve sellem) hadis nakletmek çetin bir iştir".

Aynı şekilde izzet, vakar ve üstün ahlakî vasıflarıyla muhaddisler ve onların yazdıkları eserler de birer "câzibe merkezi" olarak hürmet ve itibar görmüşlerdir. "Ehl-i hadîsi gördüğüm zaman" diyor İmam Şâfiî, "sanki Rasûlullah'ı görmüş gibi oluyorum!". Meşhur hadis hâfızı Yezîd b. Hârûn (v. 206/821) için Bağdat'ta kurulan ilim meclisini gören devrin halifesi Me'mûn (v. 218/833), yanındakilere "İşte asıl mülk ve saltanat budur" demiştir. Yine "Kimin evinde bu kitap (kendi *Sünen* veya *Câmi* adlı eserini kasteder) var ise" diyor Tirmizî (v. 279/892), "sanki onun evinde konuşan bir peygamber vardır!".

Hâsıl-ı kelâm, hadis bilgisi ve sünnet ahlâkı sayesinde İslâmî kimlik ve kişilik oluşur, itidal çizgisi elde edilir, geniş bir ufuk kazanılır, basiret ve firaset sahibi olunur, davranış bozuklukları fark edilir, yanlış ve eksikler telafi edilir, sosyal adalet, huzur ve emniyet sağlanarak medeniyet yolunda ciddi mesafe alınır. Hadis

kitaplarını okuduktan sonra yapılacak bir nefis muhasebesi, bu ilmin neler kazandırdığını göstermiş olacaktır.

Güzel noktalara değindiniz hocam. Bir İlahiyat öğrencisinin mezun olmadan önce bu alana dair kesinlikle okumasını düşündüğünüz bir Türkçe eserler listesi verebilir misiniz?

Bir İlahiyat Fakültesi öğrencisi mezun olmadan önce Türkçe hadis şerhi olarak şu kaynaklardan birisinin (ki bunların başında Ahmed Naîm - Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* gelir) fişleme yöntemiyle okunması ve "cevâmiu'l-kelim" kabilinden hadislerin imkân nisbetinde ezberlenmesi gerektiğini düşünüyoruz:

- Abdullah Aydınlı, *Sünen-i Dârimî* (tercüme ve şerh, 6 cilt)
- Ahmed Davudoğlu, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*
- Ahmed Davudoğlu, *Büluğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları* (4 cilt)
- Ahmed Naîm - Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (12 cilt)
- Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi* (10 cilt)
- İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (16+2 cilt)
- Komisyon, *Hadislerle İslam* (7 cilt)
- M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük, *Nevevî - Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat*

Ölçüleri (tercüme ve şerh, 8 cilt)

❀ Necati Yeniel - Hüseyin Kayapınar, *Sünen- i Ebû Davud* (tercüme ve şerh, 17 cilt)

❀ Kemal Sandıkçı - Muhsin Koçak, *İbnü'l-Esîr el-Cezerî - Câmiu'l-usûl* (tercüme ve şerh, 19 cilt)

❀ Rıfat Oral, *Büluğu'l-Merâm Şerhi Peygamber Günlerinde İbadet ve Sosyal Hayat* (3 cilt)

Bu hadis şerhleri dışında lisans döneminde okunması gereken kısa bir kitap listesi verilebilir:

❀ Abdullah Aydınlı, *Hadîs Yazıları*

❀ Abdülazîz ed-Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisîn*

❀ Abdülfettâh Ebû Gudde, *İlim Uğrunda Yaşanmış Hayat Hikâyeleri* (Safahât min sabri'l-ulemâ)

❀ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*

❀ Ali el-Kârî, *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler* (el-Masnû)

❀ Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nâsih Mensûh*

❀ Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâili*

❀ İbn Hazm el-Endelüsî, *Ahlâk*

❀ İsmail Lütfi Çakan, *İslamî Yapılanmada Sîret ve Sünnet*

❀ Kettânî, *Hz. Peygember'in Yönetimi* (et-Terâtîbu'l-idâriyye)

❀ Mehmet Yaşar Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*

- Muhammed Avvâme, *İmamların Fıkhi İhtilaflarında Hadislerin Rolü*
- Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*
- Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*
- Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*

Şüphesiz, Fakülteden mezun olmadan önce okunması gereken bu kitap listesi uzatılabilir. Ne var ki hazırlanan listenin pratik karşılığı ve uygulanabilir olması önem taşır. Ayrıca diğer ilim dallarının okunmasını tavsiye ettikleri kitaplar için de saygı gösterilmeli ve zaman tanzimi dikkate alınmalıdır. "Multidisipliner veya çok branşlı yaklaşım" gereği bu nokta önemsenmelidir. Zira İlahiyat eğitimi, aralarında sıkı münasebet bulunan diğer ilim dallarıyla bir bütünlük arz eder. Son sınıfla birlikte artık ihtisas düşüncesi şekillenir ve lisans üstü çalışmalara adım atabilmek için hazırlık yapılır.

Ayrıca "Sünnet'in Dindeki Yeri", "Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü" ve "İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli: Sahabe. Sahabe Kimliği ve Algısı" başlıklı sempozyum kitapları, hadis ve sünnete dair yazılan ilmî makaleler ile Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin *(DİA)* ilgili maddeleri ihmal edilmemelidir. Bu tecrübenin, akademik üslubun gelişiminde rol oynadığı da görülür.

Son olarak hadis alanında akademik çalışma düşünenler veya bu alana karşı özel ilgisi olanlar için uzun bir Türkçe ileri okuma listesi istirham ediyoruz.

Hadis alanında akademik araştırma yapmak isteyenler veya özel ilgi duyanlar için bir Türkçe okuma listesi için burada İlahiyat Fakülteleri Hadis Anabilim Dalı öğretim elemanlarının da-

ha ziyade doktora olmak üzere birer çalışmaları zikredilebilir. Bu vesileyle tesbit safhasında gözden kaçan meslekdaşlar için mazeretin kabulünü umuyor ve listenin tekemmülü için talep ve teklifleri istirham ediyoruz.

- Abdullah Aydınlı, *Tasavvuf ve Hadis*
- Abdullah Karahan, *Hadis Ravilerinin Güvenilirliği*
- Abdullah Yıldız, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münafıklar*
- Abdulkadir Evgin, *Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve Müsned'i*
- Adem Dölek, *Meşhur Hadis İmamları'nın Hocası İshak b. Râhûye*
- Adil Yavuz, *Hadislerde Mekkîlik ve Medenîlik*
- Ahmet Yücel, *Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır*
- Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*
- Ahmed Ürkmez, *Ahlak Ekseninde Hadis*
- Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*
- Ali Akyüz, *Said b. Mansur'un Musannef'inin Yeniden İnşası*
- Ali Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*
- Ali Kuzudişli, *Fazlur Rahman İle Sünnet Tartışmalar*
- Ali Osman Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*

- Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*
- Ali Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*
- Ali Vasfi Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabi*
- Ali Yardım, *Hadis I-II*
- Arif Ulu, *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*
- Ataullah Şahyar, *Ehl-i Hadis Ehl-i Rey İhtilafları*
- Ayhan Tekineş, *Hadisleri Anlama Problemi*
- Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*
- Ayşe Esra Şahyar, *Zayıf Hadis Rivayeti*
- Bekir Kuzudişli, *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları*
- Bekir Tatlı, *Cibrîl Hadisi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları*
- Bilal Saklan, *Hadis Tarihinde Muhaddis Sufiler*
- Bünyamin Erul, *Sahabenin Hadis Anlayışı*
- Cemal Abdullah Aydın, *Hadislerin Kaynaklarını Bulma Yolları*
- Cemal Ağırman, *Kadının Yaratılışı*
- Ebubekir Sifil, *Hz.Ömer ve Nebevi Sünnet*
- Emin Aşıkkutlu, *Hadiste Rical Tenkidi Cerh ve Ta'dil İlmi*
- Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*

- Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*
- Erdoğan Köycü, *El-Mizzî'nin Hadis İlmindeki Yeri*
- Fatma Kızıl, *Müşterek Ravi Teorisi ve Tenkidi*
- Fikret Karapınar, *Anlatım Özellikleri Açısından Sahîh-Hasen Rivâyetler ve Mevzû Haberler*
- H.Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*
- Halis Aydemir, *Rivayetlerin Olasılığı Teorisi Işığında Nâfi Mevla İbn Ömer*
- Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis*
- Hasan Cirit, *Halkın İslâm Anlayışının Kaynakları: Vaaz ve Kıssacılık*
- Hayati Yılmaz, *Hadis Rivayetine Katkıları Bağlamında Hz. Muhammed'in Aile ve Akraba Atlası*
- Huriye Martı, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*
- Hüseyin Akgün, *Mağribli Muhaddis İbn Kattan'ın Hadis Anlayışı*
- Hüseyin Akyüz, *El-Cahız'ın Hadis-Sünnet Anlayışı*
- Hüseyin Karaman, *Mâturîdilikte Hadis Kültürü*
- Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*
- İbrahim Canan, *Hz.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*
- İbrahim Hatiboğlu, *Hint Alt Kıtası, Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*
- İbrahim Kutluay, *Mukaddes Zaman ve Mekânlar*

- İlyas Canikli, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*
- İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*
- İlyas Canikli, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*
- İsmail Hakkı Ünal, *Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı*
- İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*
- Kadir Paksoy, *Peygamberlik Mührü -Hâtemü'n-Nübüvve-*
- Kamil Çakın, *Hadis İnkarcıları*
- Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*
- Mahmut Yeşil, *Va'z Edebiyatında Hadisler*
- Mehmet Bilen, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*
- Mehmet Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Süneni (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*
- Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*
- M. Said Hatiboğlu, *Hadis Tetkikleri*
- M. Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*
- M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*
- M. Ali Sönmez, *İbn Hibban ve Cerh-Ta'dil Metodu*
- M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*
- Mehmet Eren, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*

- Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*
- Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek (Fıkhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme)*
- Mehmet Özşenel, *Ebu Yusuf'un Hadis Anlayışı*
- Mehmet Sait Toprak, *Talmud ve Hadis*
- Mirza Tokpınar, *Hadislere Göre Yahudi ve Hıristiyanlara Uymak*
- Muhammed Hamîdullah, *Muhtasar Hadis Târihi ve Sahîfe-i Hemmâm İbn Münebbih*
- Muhammed Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*
- Muhammet Yılmaz, ***İbn** Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*
- Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*
- Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*
- Mustafa Karataş, *Hadislerin Sayısı ve Artması*
- Mustafa Macit Karagözoğlu, *Zayıf Raviler (Duafa Literatürü ve Zayıf Rivayetler)*
- *Mustafa Öztoprak, Endülüste Hadis ve İbnü'l-Harrat el-İşbîlî*
- Mustafa Öztürk, *Mevalinin Hadis Rivayetindeki Yeri*
- Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis (Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler)*

- Nihat Yatkın, *Günahla İlgili Bir Hadisin Tahlili*
- Nevzat Aşık, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*
- Nevzat Aydın, *Hadisin Kontrol Mekanizması*
- Nuri Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*
- Nuri Tuğlu, *Aile İçi ve Bireysel İlişkilerde İslâm'ın Şiddet Karşıtlığı*
- Osman Güner, *Resûlüllah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri*
- Osman Oruçhan, *Hadis ve Bilim*
- Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*
- Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*
- Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*
- Recep Tuzcu, *Hanefî Usulünde Hadis-Debûsî Örneği*
- Saffet Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*
- Salih Karacabey, *Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri*
- Salahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*
- Salih Özer, *Endülüslü İbn Battâl ve Buhârî Şerhi*
- Selçuk Coşkun, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı*
- Seyit Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı (Bursevî Örneği)*
- Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Ravi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*
- Talat Koçyiğit, *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*

- Talat Sakallı, *Hadis Tartışmaları*
- Veli Atmaca, *Hadislerde Rukye Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri*
- Yavuz Köktaş, *Fethu'l-Bârî ve Umdetü'l-Kârî'nin Metin Tahlili Açısından İncelenmesi*
- Yavuz Ünal, *Hadisleri Tesbitte Yöntem Sorunu*
- Yusuf Acar, *Kuraşî'nin el-İnâye'si ve Hidâye Hadisleri*
- Yusuf Açıkel, *Kur'an ve Hadisler Işığında Ehl-i Beyt*
- Yusuf Güneş, *Hadislerde İletişim Ahlâkı*
- Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası*
- Zekeriya Güler, *Zahiri Muhaddislerle Hanefi Fakihleri Arasındaki Münakaşalar ve İhtilaf Sebepleri*
- Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği (Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü)*

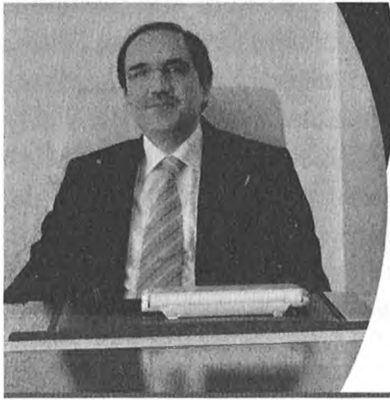
Teşekkürler Hocam...

FIKIH

Prof. Dr. Ahmet Yaman Kimdir?

Konya'da doğdu. Antalya İmam Hatip Lisesi (1985), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1989) ve Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nden (1992) mezun oldu. İslam Hukuku alanındaki yüksek lisans (1991) ve doktorasını (1996) Marmara Üniversitesi'nde tamamladı. 1999'da doçent, 2005'de profesör oldu. 1992-2010 yılları arasında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim elemanı ve idareci olarak çalıştı. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğine seçildi. Aynı zamanda 2010-2013 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanlığı görevini yürüttü. Halen Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği ile Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği görevlerini sürdürmektedir.

Yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler, İslam Devletler Hukukunda Savaş,

İslam Aile Hukuku, İslam Hukukunun Oluşum Süreçlerinde Siyaset-Hukuk İlişkisi, Makâsıd ve İctihad: İslam Hukuk Felsefesi Araştırmaları (Derleme), İslam Hukukuna Giriş, İslam İbadet Esasları (Ed.), Ahlak ve Hukuk Çerçevesinde Mutlu Bir Yuvaya Doğru, İslam Hukuku: Evrensellik-Süreklilik (Yusuf Karadâvî'den çeviri), Legjislacioni Familjar Islam (İslâm Aile Hukuku'nun Arnavutça çevirisi; çev. Z. Ramadani).

Prof. Dr. Ahmet Yaman İle Fıkıh Okumaları Üzerine

Bir ilim dalı olarak fıkıh nedir, kısaca tanıtmanızı istiyoruz.

Daha önce bir derginin yönelttiği "İslami ilimler bize ne kazandırıyor?" sorusuna şu cevabı vermiştim:

"*İslami ilimler kimlik kazandırır. Kimlik, kim olduğunuzu bildiren; nerede durduğunuzun/duracağınızın ve olaylar karşısında nasıl tavır alacağınızın ipuçlarını veren bir olgudur. Akaid ve Kelam, inancınızı şekillendirir. Fıkıh bütün boyutlarıyla amelinizi yani dünya hayatınızı yönlendirir. Tefsir Allah kelamını açıklarken, Hadis Hz. Peygamber'in bu ilahî kelamdan beslenen hayat veren çağrısının size sahih yollarla ulaşmasını sağlar. Felsefeyi değil zühdü esas alan saf tasavvuf ise ruhunuzu inceltir. İşte Müslüman kimliği, bu ilimlerin bir bileşkesidir ve Ulum-ı İslamiyye, Müslümanca duruşun teminatıdır.*"

Sözlükte "bir şeyi bilmek, söylenileni tam anlamak, ince ve derin kavrayış sahibi olmak" demek olan ve bu anlamıyla Kur'an ve hadislerde sıkça geçen fıkıh, başlangıçta vahiy merkez alı-

narak üretilmiş olan dinî bilginin bütününü ifade ediyordu. Ebû Hanîfe'ye atfedilen "*fıkıh, kişinin hak ve sorumluluklarını bilmesidir*" şeklindeki tanım da bu geniş açılımı göstermektedir. Nitekim dinin inanç esasları (akaid) diğer bütün alanların da temelini oluşturduğundan "âmentü bilgileri", "en büyük/önemli fıkıh" anlamında "el-fıkhu'l-ekber" başlığında toplanmıştı.

Hocam, fıkıh terimi bugünkü anlamıyla ne zaman itikadî çerçeveden ayrılmıştır?

Dinî bilgilerin konularına ve içeriklerine göre ayrıştırılmaya başlandığı II./VIII. yüzyılın ortalarından itibaren fıkıh terimi, özellikle şer'î-amelî alanı ilgilendiren bir başka deyişle ibadete ve geniş anlamıyla hukuk kurallarına ait bilgiyi ve müctehidlerin zihnî çabalarıyla üretilen bu bilginin incelendiği ilim dalını ifade etmek üzere kullanılır olmuştur. Söz konusu kuralların ictihad ve istidlâl yoluyla elde ediliş yöntemi de "*fıkıh usulü*" ismiyle özelleşmiştir. Bugün fıkıh dendiği zaman, kaynaklardan hüküm çıkarabilme gücüne ve yetkisine sahip uzman fakihler (müctehidler) tarafından dinin ana kaynaklarına ve yardımcı yöntemlere bağlı kalarak çıkarılmış olan ve ibadetlerle birlikte gerek bireysel gerek toplumsal hayatı düzenlemeyi amaçlayan sistematik hukuk kuralları bütünü kastedilmektedir.

Bu anlamıyla fıkıh ile şeriat kavramları arasında hem içerik hem de elde ediliş biçimi açısından farklılıklar vardır. Fıkıh dinin ana kaynaklarının müçtehitlerce uygun yöntemlerle yorumlanması sonucunda oluşan; insan eliyle elde edildiği için hatalı olma ihtimali de taşıyan sırf amelî hükümlerdir. "Şeriat" ise Kur'an ve Sahih Sünnet'in açık buyruklarına dayanan ve Allah'ın bu iki kaynak aracılığıyla bildirip de dinden olduğu zorunlu olarak bi-

linen itikadî, ahlakî ve şer'î hükümlerin tamamı anlamına gelmektedir.

Fıkıh ilminin ana bölümlemesi nasıl yapılabilir?

Fıkıh ilmi ilk planda, *fürû-ı fıkıh* ve *usul-i fıkıh* olmak üzere ikiye ayrılır. Fıkhın dalları ve bölümleri anlamına gelen fürû-ı fıkıh, şer'î delillerden elde edilen fıkhî hükümleri sistematik bir tarzda ele alan kısmı ifade eder. Mükellefin hem Allah, hem eşya hem de birey ve toplum ile olan çok boyutlu ilişkiler ağını kapsayan bu geniş fürû-ı fıkıh çerçevesi zamanla kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Allah'a yönelik kulluk görevleri ile haram ve helaller *ibâdât* genel başlığı altında; hukuk, siyaset ve ekonomi ile ilgili olanlar da *muâmelât* genel başlığı altında incelenmiştir. Fıkhın kaynakları ve temelleri anlamına gelen usul-i fıkıh ise bu hükümlerin kaynaklarını yani delillerini ve bu delillerden hüküm elde etme yollarını inceleyen kısımdır.

"İslam hukuku" nitelemesi "fıkıh" terimini tam olarak yansıtıyor mu?

Fıkıh, günümüzde daha çok Batı dillerinden iktibasla *İslam hukuku* olarak adlandırılır olmuştur. Bununla birlikte bu iki kavram-terim arasında tam bir uyum yoktur. İslam hukuku tabiri, fıkhın en önemli konusu olan ibadetleri içermediği gibi, günümüz hukuk literatüründe *sübjektif ahlak kuralları* olarak isimlendirilen, kişinin kendisine dönük ödevleriyle de çok ilgilenmez. Söz gelimi intihar, ölüm orucu, tedaviyi reddetme gibi başkasını ilgilendirmeyen kişisel tercihler fıkhın kapsamına girdiği ve bunlara hüküm bağlandığı halde, hukuk ilmince gündeme alınmaz.

Diğer taraftan İslam hukuku tamlamasındaki "İslam" kaydı, bu hukukun/fıkhın oluşumundaki insan-müctehid faktörünü de

gizlemektedir. Oysa fıkıh, Müslüman hukukçuların, Kur'an ve Sünnet'i, fıkıh usulü ilkeleriyle yorumlayarak ulaştıkları zihnî sonuçlar toplamıdır. Bu sonuçlar birer ictihaddır ve ictihad da gelenekteki genel kabulüyle, ilahî iradeyi tespit yönündeki zandır. Böyle olduğu içindir ki fıkıh mirası, kutsal, tartışılamaz ve değiştirilemez değildir.

Aslında Müslüman toplumların hukuku demek olan bu sonuçlara, "İslam" kaydının konulması, her ne kadar kaynağının ilahî oluşu ve müctehidlerin yorumlama çabalarının imanî bir temele oturması dolayısıyla kabul edilebilir gibi görünse de, sonuçta genel itibariyle beşerî olan fıkıh birikiminin bütünüyle kutsallaştırılması gibi yanlış algılamalara sebep olabilmektedir.

Şu halde fıkıh ile İslam hukuku hem içerik, hem kaynak hem de kural türleri açısından farklılık arz etmektedir. "İslam hukuku" nitelemesinin, büyük fıkıh dairesi içindeki küçük hukuk dairesini temsil ettiği söylenebilir. Bununla birlikte günümüzde bu incelikler çok düşünülmeksizin fıkıh ile İslam hukuku kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Anabilim dalımızın adı bile "İslam Hukuku"dur.

Öyleyse fıkıh hangi kaynaklara dayanmaktadır?

İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an ile bunu açıklayan ve tamamlayan Sünnet'teki hukukî düzenlemeler esas alınarak oluşturulduğu için fıkıh, kaynağı itibariyle ilâhîdir. Onu diğer hukuk sistemlerinden ayıran en önemli özellik de esasen budur. Fakat bu özellik, bütün hükümleriyle ve boyutlarıyla fıkhî çözümlemelerin birebir vahye dayandığı anlamına gelmez. Zira gerek Kur'an'ın gerek Sünnet'in ortaya koyduğu hükümler sınırlıdır ve daha çok çerçeve düzenlemeler konumundadır.

Dolayısıyla adeta sınırsız olay ve ilişkilere ait normatif hükümler, birer insan olan müctehidler tarafından bu sınırlı malzemenin birçok yöntemle işlenmesi sonucunda tespit edilmiştir. Öyle ki, bazı âlimlerin oranlaması dikkate alınırsa, sahâbe ve tâbiûn da dâhil olmak üzere fukahanın verdiği fetvaların onda dokuzu (9/10) rey ve ictihadla elde edilmiştir.

Bu gerçek doğrultusunda fıkhın kaynaklarını aslî/birincil ve fer'î/ikincil şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Anlaşılacağı üzere birinci gruba Kur'an ve Sünnet girmektedir. Bu iki kaynağa dayanan ve onlardaki zannîliği gideren İcma ayrı ve özel bir konuma oturtulmakla birlikte, diğer delil ve yöntemler, kaynaklık vasıflarını Kur'an ve Sünnet'ten aldıkları ve sonuçları da bunların onayına bağlı olduğu için fer'î/ikincil sayılmıştır. Sahabe ictihadı, önceki semavî kitaplarda yer alan hükümler ve örf gibi deliller ile kıyas, istihsan, istıslah, istıshab ve sedd-i zerî'a gibi yöntemler bu ikinci gruba dâhildir.

Bunlardan bir kısmına biraz daha yakından bakılırsa şu noktaların altı çizilebilir:

Hz.Peygamber'in (sav) vefatından sonraki herhangi bir zaman diliminde yaşayan bütün müctehidlerin bir konu üzerindeki görüş birliği anlamına gelen icma, bir hüküm kaynağı olmanın yanında belki daha çok, İslam'ın temel umdelerinin özgün biçimleriyle sonraki nesillere aktarımını sağlayan bir araçtır. Vahiy sürecinin canlı tanıkları olduğu için sahabe görüşleri sonrakilerin ictihadlarına tercih edilir. Öncekilerin şeriatlarına, Kur'an ve Sünnet tarafından reddedilmediği sürece özellikle boşlukları doldurmak üzere müracaat edilir. Örf ise bir tefsir kaynağı ve uygulama yönergesi konumundadır.

Kıyas, müctehidin karşılaştığı yeni bir olayı, ilk iki kaynakta çözüme kavuşturulan aynı illete/gerekçeye sahip bir meseleye dahil ederek çözümlemesidir. İstihsan, müctehidin ilk bakışta kıyasa göre çözümlenmesi mümkün olan bir meseleyi, bazı özellikleri dolayısıyla hakkaniyeti daha çok sağlayacağını öngördüğü başka bir çözüme kavuşturmasıdır. Kıyastan sarf-ı nazar edip de istihsana başvurmak, doğal olarak zaruret, örf ve kuvvetli maslahat (yarar) gibi bir gerekçeye dayanmalıdır.

Hakkında nas olmayan veya nassa kıyas imkânı bulunmayan meselenin çözümünde uygulanan diğer yöntemlerden istıslah, dinin ana kaynakları tarafından ne onaylanmış ne de reddedilmiş olan genel, baskın ve kesin maslahat ilkesine göre hüküm vermektir. İstıshab, önceden beri var olagelen niteliğin, aksi ortaya çıkmadıkça devam ediyor olduğuna hükmetmektir. Sedd-i zerî'a ise uygulanması halinde, kötülüğe ve haksızlığa (mefsedete) sebep olacak unsurların devre dışı bırakılması anlamına gelmektedir.

Fıkıh ilminin tarihçesi hakkında da kısa bir bilgi verebilir misiniz?

Vahye dayanan ilahî bir hukuk sistemi olduğu için fıkhın tarihçesini Hz. Peygamber'e (sav) ilk vahiylerin geliş anıyla başlatmak yanlış olmayacaktır. Çünkü ilk inen ayetler arasında kul-Rab ilişkisine dair hükümler de bulunuyordu. Bununla birlikte daha çok iman ve ahlak ilkelerinin yerleştirilmesinin hedeflendiği Mekke döneminde çok fazla fıkıh/ hukuk kuralı konmamış; bu iş siyasal, ekonomik ve sosyal teşkilatlanmaya bağlı yeni bir toplumun kurulduğu Medine döneminde yoğunlaşmıştır.

Aile ve miras gibi bazı alanlar dışarıda bırakılırsa Kur'an'ın normatif düzenlemeleri genellikle çerçeve hükümler koymak

şeklinde olmuş, ayrıntılar ve uygulama özellikleri Hz. Peygamber (sav) tarafından beyan edilmiştir. Fıkhî çıkarımların nasıl yapılacağına ilişkin metodolojik ipuçları da bu beyan sürecinde sahabeye öğretilmiştir.

Allah Rasulü'nün irtihalinden sonra sahabe, karşılaştıkları olayları ilk iki ana kaynağa bağlı kalarak ve daha çok onlara kıyaslamalar yaparak çözümlemeye çalışmışlardı. Kıyas imkânının olmadığı yerlerde ise, daha sonra istihsan, istıslah ve sedd-i zerî'a adlarıyla terimleşecek olan *rey* merkezli yorum yöntemlerine başvurmuşlardı. Onların bu tutumları, takip eden dönemlerde Ehl-i hadis ve Ehl-i rey diye anılan ve daha sonra ortaya çıkacak fıkıh mezheplerinin de nüvesini teşkil eden iki farklı eğilimin doğmasına yol açmıştır.

Delaleti kesin olmayan yani farklı şekillerde anlaşılması mümkün olan nasların anlamlarını tespit etmede farklı eğilimler, sünnet-haber rivayetlerine muttali olma düzeyi veya o rivayet malzemesinin sıhhatine dair tereddütler, yaşanılan coğrafyanın özellikleri ve örfü, dil ve yöntem ihtilafları gibi sebeplerle fakihler ikinci yüzyılın başlarından itibaren gruplara ayrılmaya başlamıştı. Bu gruplaşmalar Abbasîler'in ilk dönemlerinde (132/749-310/922) birçok fıkıh mezhebinin dolayısıyla doktrininin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sünnî İslam dünyasında bu mezheplerden dört tanesi (Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî) fıkıh tarihine damgasını vurmuştur. Diğerleri ya takip edeni kalmadığı için unutulmuş (mesela Evzâ'î, Sevrî, Taberî gibi), ya da uygulayıcılarının azlığı dolayısıyla marjinal kalmıştır (mesela Zâhiriyye gibi). Öte taraftan çok farklı bir kaynak algısı ve yöntem tercihi olan Şîa içinde de Ca'feriyye ve Zeydiyye gibi mezhepler yerleşmiştir.

Mezhepleşme ve buna bağlı taassubun etkisiyle IV/X. yüzyılda ictihad kapısının kapatılması sonucunda fıkhın durağanlaştığı ve hayatı okuyamaz hale geldiği iddia edilmiştir. Bu iddia, özellikle VII./XIII. yüzyılda başlayan Moğol istilasının yıkıcı etkileriyle birlikte düşünüldüğünde doğruluk payı taşımaktadır. Ancak gerek mezhep içi tahrîc/hüküm çıkarımları gerek az da olsa bağımsız ictihad faaliyetleriyle fıkıh, canlılığını korumaya devam etmiş ve Müslümanların hukuk dünyalarının kurucu aktörü olma özelliğini kaybetmemiştir.

XIX. yüzyılda başlayan ictihad faaliyetini canlandırma gayretleri ile ictihad ürünü fıkıh araştırmaları ivme kazanmıştır. Ayrıca İslam ülkelerinde fıkıh geleneğini merkeze alan kanunlaştırma faaliyetleri artmış, vaktiyle iktibas edilen yabancı kanunların fıkıh ilkelerine göre tadili için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Medeniyet çatışmaları eksenindeki küresel dayatmalar ve Batılılaşmış yerli elitlerin baskıcı tutumlarına rağmen fıkıh, dünyadaki köklü ve büyük hukuk sistemlerinden biri olarak İslam dünyasına rengini vermeye devam etmektedir.

Fıkıh mirası karşısında sizce bugün nasıl bir duruş sergilenmelidir?

Aslî kaynakları yönüyle ilahî olan, fer'î kaynak ve yöntemleri itibariyle de son tahlilde vahye müstenit olan fıkıh birikimi için şu yargıda bulunulabilir:

Kur'an ve Sünnet'in belirlediği normlar tarihsel değil tarih üstüdür ve yerel değil evrenseldir. Zira Kur'an pek çok defa, ortaya koyduğu hukukî çözümler ile iman arasında bağ kurmuş, hukukun din ile olan irtibatına dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte fıkıh eserlerinde mevcut doktriner bilgi ve ictihadî çözümlemeler, eğer doğrudan kat'î naslara dayanmıyorlarsa, ait oldukları tarihsel ve toplumsal bağlamlardan bütünüyle soyutlanarak algılanamazlar. Bu özellikteki fıkıh hükümleri, ilgili olduğu konuyu nihaî olarak çözüme kavuşturan, ampirik olarak sonsuza kadar doğrulanmış sonuçlar olarak görülmemelidir. İctihadî bilgi, a priori yani önsel/bedîhî değildir, aksine tahrîce bağlı zannî bilgidir. Bu tespitler, bize, klasik doktriner çözümleri kemal-i hürmetle ve sahiplerini minnet ve şükranla yâd etmekle birlikte Karâfî'nin dediği gibi onlar karşısında donup kalmama ilhamını vermektedir.

Fıkıh alanının öğrenciye kazandırdıklarına dair neler söylersiniz?

Soruyu, sadece öğrenciye değil, genel anlamda insana ve topluma ne kazandırır diye anlayıp ona göre cevap vermeyi iltizamla şunları söyleyebilirim:

İnsan hem manevî-vicdanî hem de maddî-bedenî boyutları olan bir varlıktır. Aynı zamanda sınırlı, kendi kendine yetmeyen toplumsal bir varlıktır. Bu özellikleri onu birçok ihtiyaçla karşı karşıya bırakmış, hemcinsleriyle ilişkiye zorlamış; ihtiyaçlar kurumları doğurmuş, haklar ve yükümlülükleri gündeme getirmiştir. Fıkıh işte bu hak ve yükümlülüklerin fıtrata yani insanın doğasına uygun bir şekilde belirlenip gereklerinin hakkaniyete ve adalete uygun olarak yerine getirilmesini hedefleyen bir hukuk sistemidir.

İslâm'ın sosyal hayatla ilgili norm ve önerileri ile fakihlerin bunları esas alarak ortaya koydukları fıkhî hükümlerin nihaî amacı, bireyin yaratılış değerlerine uygun, adalet ve hakkani-

yet esaslarına bağlı, sağlık, huzur, güven ve barışı hedefleyen bir dünyanın kurulmasına zemin hazırlamaktır. İslâm bilginleri, bu bahsedilen amacın şu beş temel ve vazgeçilemez değeri (el-makâsıdü'l-hamse) korumakla sağlanabileceğini söylemişlerdir: Can, din, ırz, akıl ve mal.

Genel hatlarıyla ifade ettiğimiz hedefleri daha somut bir biçimde sıralayacak olursak fıkıh;

a. Fıtrat/yaratılış kuralları doğrultusunda kişilerin haklarını ve sorumluluklarını belirlemeyi,

b. Bunun bir gereği olarak kişinin Allah'a, kendisine, diğer bireylere ve topluma yönelik ödevlerini açıklamayı,

c. İnanç temeline dayalı ve dolayısıyla yaptırım gücü yüksek kurallar koyarak sosyal düzeni sağlamayı,

d. Adaleti ve hakkaniyeti gerçekleştirmeyi,

e. Hukuk-ahlak bütünlüğünü sağlamayı,

f. Hukuka saygılı bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Son olarak, bir İlahiyat öğrencisinin bu alana dair kesinlikle okumasını düşündüğünüz bir Türkçe eserler listesi verebilir misiniz?

Liste hazırlamak her zaman riskli ve tenkide maruz bir iştir. Çünkü mutlaka yer alması gerektiği halde unuttuğunuz, neşredildiği halde göremediğiniz ya da yeterince takdir edemediğiniz eserler olabilir. Bunun farkında olarak ve ehlince ikmalini umarak, iki ayrı listeye, yazarlarının ilk adlarının alfabetik sırasıyla aşağıda yer veriyorum:

I. Mezun Olmadan Önce Fıkıh Alanına Dair Okunması Gereken Eserler:

- Abdülkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş,* Kayıhan Yay.
- Ahmed Hassan, *İslam Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi,* İz Yay.
- Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İz Yay.
- Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku,* İFAV Yay.
- Ahmet Yaman-Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş,* İFAV Yay.
- Ali Hafif, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri,* Diyanet Vakfı Yay.
- Bilal Aybakan, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz Yay.
- Bilge Öztan, *Medeni Hukukun Temel Kavramları,* Turhan Kitabevi
- Cengiz Otacı, *Hukukun Laikleşme Serüveni,* Birey Yay.
- Ebu Zehra, *İslam Hukuk Okulları ve Sekiz Büyük İmam,* Alternatif Düşünce Yay.
- Faruk Beşer, *Bilgi Fıkıh ve İçtihat,* Nun Yay.
- Fıkıh Usûlü kitapları (*Büyük Ali Haydar Efendi, Seyyid Bey, Hayreddin Karaman, Fahretin Atar, Zekiyyüd- din Şa'ban, Ebû Zehra, Abdülkerim Zeydan, Abdülveh- hab Hallâf, Şakir Hanbelî*)
- George Makdisi, *Din, Hukuk, Eğitim*, Klasik Yay.

❀ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi I-II*, Selçuk Üniv. Yay.

❀ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yay.

❀ Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Yay.

❀ Hayreddin Karaman, *Haramlar- Helaller*, İz Yay.

❀ Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yay.

❀ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri I-III*, İz Yay.

❀ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet Yay.

❀ Katip Çelebi, *Mîzânü'l-Hak*, Marifet Yay.

❀ Kemal Gözler, *Hukukun Temel Kavramları*, Ekin Yay.

❀ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yay.

❀ Mehmet Ayan, *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, Mi- moza Yay.

❀ Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İFAV Yay.

❀ Muhammed Avvâme, *İmamların Fıkhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü*, Kayıhan Yay.

❀ Muhammed Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, Beyan Yay.

❀ Muhammed Hamidullah, *İslam Hukuku Etütleri*, Bir Yay.

❀ Muhammed İbrahim, *Hanefî ve Şâfiîlerde Mezheb Kavramı*, Risale Yay.

❀ Muhammed Said Ramazan Bûtî, *Fıkhu's-Sîre*, Bilge Adamlar Yay.

❀ Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, Ensar Yay.

❀ Mustafa Özel (haz.), *İktisat ve Din*, İz Yay.

❀ Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay.

❀ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular I-II*, Etüt Yay.

❀ Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri*, Tekin Yay.

❀ Recep Şentürk, *İnsan Hakları ve İslam*, Etkileşim Yay.

❀ Sabri Erturhan, *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, Rağbet Yay.

❀ Seyfullah Edis, *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, DEÜHF Yay.

❀ Şâfiî, *er-Risâle*, Diyanet Vakfı Yay.

❀ Şah Veliyullah Dehlevî, *Huccetullahi'l-Bâliğa (İslam Düşünce Rehberi)*, İz Yay.

❀ Şükrü Özen (haz.), *Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması*, Pınar Yay.

❀ Yunus Apaydın (Ed.), *İslam Hukukuna Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yay.

❀ Yusuf Karadâvî, *İslam Hukuku: Evrensellik-Süreklilik*, Nida Yay.

- Yusuf Karadâvî, *İslam Fıkhını Yeniden Okumak*, Nida Yay.
- Zahid Kevseri, *Hanefî Fıkhının Esasları*, Pars Matbaacılık

II. Fıkıh Alanında Akademik Çalışma Yapmayı Düşünenlerin Okuması Gereken Eserler:

- Cüneyt Köksal, *Fıkıh Usûlünün Mahiyeti ve Gayesi*, İSAM Yay.
- Abdullah Demir, *Küllî Kaideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yay.
- Abdullah Kahraman, *İslam Hukukunda İbadetler ve Değişim*, Ensar yay.
- Abdurrahman Haçkalı, *Gayeci İçtihat Metodunun Gelişimi*, Etüt Yay.
- Abdülkadir Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Kayıhan Yay.
- Ahmet Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı I-III*, OSAV Yay.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Mi'yâr-ı Sedâd (Mantık)*, Fecr Yay.
- Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, Dergâh Yay.
- Ahmet Yaman (haz.), *Makâsıd ve İctihad: İslam Hukuk Felsefesi Araştırmaları*, Rağbet Yay.
- Ahmet Yaman, *İslam Hukukunun Oluşum Süreçlerin- de Siyaset Hukuk İlişkisi*, Yediveren Yay.

- Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tefsir*, Güney Matbaacılık.
- Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Diyanet Yay.
- Bilal Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcma*, İz Yay.
- Bilal Esen, *Hanefî Usulcülerinde İctihad Teorisi*, Diya- net Vakfı Yay.
- Celal Yeniçeri, *İslamda Devlet Bütçesi*, Şamil Yay.
- Cengiz Kallek, *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi*, Klasik Yay.
- *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, Klasik Yay.
- Davut İltaş, *Fıkıh Usûlünde Mütekellimîn Yönteminin Delalet Anlayış*, İSAM Yay.
- Debûsî, *Mukayeseli İslâm Hukuk Düşüncesinin Temel- lendirilmesi*, Ankara Okulu Yay.
- Ebherî, *İsagoci (Mantık)*, İz Yay.
- Ebu Zehra; *Ebu Hanife*, Diyanet Yay.
- *İmam Şâfiî*, Diyanet Yay.
- *İmam Mâlik*, Hilal Yay.
- *Ahmed b. Hanbel*, Hilal Yay.
- *İbn Hazm*, Buruc Yay.
- *İmam Cafer*, Şafak Yay.
- *İmam Zeyd*, Şafak Yay.

❀ Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, Kitabevi Yay.

❀ Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât (haz. Pehlül Düzenli)*, Klasik Yay.

❀ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, Diyanet Yay.

❀ Fazlurrahman, *İslam*, Selçuk Yay.

❀ Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, Ankara Okulu Yay.

❀ Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Da- raltıcı Yorum)*, İSAM Yay.

❀ Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi*, Ankara Okulu Yay.

❀ Gazzâlî, *Mustasfa: İslam Hukuk Metodolojisi*, Klasik Yay.

❀ Goldziher, *Zâhirîler*, AÜİF Yay.

❀ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yay.

❀ Hacı Mehmet Günay, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, Şule Yay.

❀ Hakkı Aydın, *Sivaslı Kemaleddin b. Hümâm ve Tahriri*, Kemaleddin İbni Hümam Vakfı Yay.

❀ Halit Çalış, *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, Yediveren Yay.

❀ Halit Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi: Azimet-Ruh- sat*, Ensar Yay.

- Hamide Topçuoğlu, *Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Işın Yay.
- Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İşaret Yay.
- Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, Ensar Yay.
- Hayreddin Karaman (haz.), *İctihad, Taklid ve Telfik Üzerine Dört Risale*, İz Yay.
- Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku I-III*, İz Yay.
- Hayri Kırbaşoğlu (haz.), *Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, Kitabiyat Yay.
- Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*, Maarif Mat.
- Hüseyin Esen, *İslam da Suç ve Ceza*, Yeni Akademi Yay.
- İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid I-IV*, Beyan Yay.
- İbnü'l-Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn I-IV*, Pınar Yay.
- İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İnsan Yay.
- *İslam Fıkhını Nasıl Anlamalıyız*, KURAV Yay.
- *İslam Fıkhının Dinamizmi*, KURAV Yay.
- İsmail Kıllıoğlu, *Ahlak ve Hukuk İlişkisi*, İFAV Yay.
- İzmirli İsmail Hakkı, *İlm-i Hılâf*, Hüner Yay.
- İzzeddin İbn Abdüsselam, *İslamî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri*, İz Yay.

- Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, AÜİF Yay.
- Kâşif Hamdi Okur, *Osmanlılarda Fıkıh Usûlü Çalışmaları: Hâdimî Örneği*, Mizan Yay.
- *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*
- Mehmed Akif Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, İFAV Yay.
- Mehmet Boynukalın, *İmam Muhammed'in Kitabü'l-Asl Adlı Eserinin Tanıtımı ve Fıkıh Usûlü Açısından Tahlili*, Ocak Yay.
- Mehmet Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV. Yay.
- Mehmet Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, İSAM Yay.
- Mehmet Özşenel, *Ebû Yusuf'un Hadis Anlayışı*, Klasik Yay.
- Merter Rahmi Telkenaroğlu, *İctihadda İsabet ve Hata Meselesi*, Diyanet Vakfı Yay.
- Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefi Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, İz Yay.
- Muhammed Halid Mesud, *İslam Hukuk Teorisi*, İz Yay.
- Muhammed Reşid Rıza, *İslamda Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*, Diyanet Yay.
- Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi: Gaye Problemi*, Rağbet Yay.

❀ Mustafa Âzami, *İslam Fıkhı ve Sünnet,* İz Yay.

❀ Mustafa Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali,* Akçağ Yay.

❀ Mustafa Said el-Hın, *İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları: Usûldeki Farklılığın Fakihlerin İhtilafındaki Rolü,* Rey Yay.

❀ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kaideler,* İz Yay.

❀ Orhan Münir Çağıl, *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş: Hukuk Başlangıcı Dersleri,* İÜ Yay.

❀ Osman Kaşıkçı, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle,* OSAV Yay.

❀ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu,* Bilmen Yay.

❀ Özgür Kavak, *Modern İslam Hukuk Düşüncesi: Reşid Rıza Örneği,* Klasik Yay.

❀ Rahmi Yaran, *İslam Fıkhında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması,* İFAV Yay.

❀ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmala- rı,* Arasta Yay.

❀ Rene David, *Çağdaş Büyük Hukuk Sistemleri,* Üçdal Neşr.

❀ Sadık Eraslan, *Meşihat-ı İslamiyye Ceride-i İlmiyye,* Diyanet Yay.

❀ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması,* İFAV Yay.

- Salih Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, İFAV Yay.
- Salim Öğüt, *Dinî Hükümlerin Temellendirilmesinde Hikmet*, Hititkitap Yay.
- Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, Diyanet Yay.
- Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları.
- Seyyid Bey, *Fıkıh Usûlü: Giriş*, Düşün Yay.
- Soner Duman, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı*, İSAM Yay.
- Sözlükler: Türk Hukuk Lügatı (Türk Hukuk Ku- rumu); Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay.; Nezih Hammad, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, İz Yay.; Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yay.; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay.; Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV Yay.; Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yay.; Tahirül Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi; *Ansiklo- pedik Ekonomi Sözlüğü*, V Yay.
- Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, Diyanet Yay.
- Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, İz Yay.
- Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yay.
- Şevket Topal, *İslam Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zerâi*, Ahenk Yay.
- Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum*, Gelenek Yay.

- Talip Türcan, *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu: Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu,* Ankara Okulu Yay.
- Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler,* Seç- kin Yay.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)'daki fıkıh maddeleri
- Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları,* Filiz Kitabevi
- Yasemin Işıktaç, *Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması,* Seçkin Yay.
- Yaşar Karayalçın-Aynur Yongalık, *Hukukta Öğre- tim–Kaynaklar–Metod,* Bankacılık Enstitüsü Yay.
- Yunus Vehbi Yavuz, *İctihad Felsefesi,* İşaret Yay.
- Yusuf Karadâvî, *Öncelikli Meseleler Fıkhı,* Nida Yay.
- Zekeriya Güler, *Zahiri Muhaddislerle Hanefi Fakihler Arasındaki Münakaşalar ve İhtilaf Sebepleri,* Diyanet Vakfı Yay.

Yoğunluğunuzdan fedakârlık ederek bizlere yardımcı olduğunuz için teşekkür ederiz hocam...

KELÂM

Prof. Dr. Ramazan Altıntaş Kimdir?

Konya'nın Kadınhanı ilçesinde doğdu. İlköğrenimini burada tamamladı. Hafızlığını Kadınhanı Kur'an Kursu'nda tamamladıktan sonra, 1981 yılında Konya İmam Hatip Lisesi'ni; 1984 yılında ise Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli hocalardan Arapça ve İslami ilimler alanında özel dersler aldı. 1981–1995 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulundu. Yüksek lisansını Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Nübüvvet Öncesi Câhiliye Toplumunun İtikadi Yapısı" adlı tez çalışması ile yaptı (1990). Doktorasını, "Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet" adlı teziyle aynı üniversitede tamamladı (1994). 1995 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atandı. 1998 yılında doçent, 2004 yılında profesör oldu. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcılığı (2003-2006), Temel İslam

Bilimleri Bölüm Başkanlığı (2004-2005) ve Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı Başkanlığı gibi idari görevlerde bulundu. 17 Temmuz 2009 tarihinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçti. ÖSYM'de Doçentlik Sınavı Komisyon Üyeliği yaptı. 26.05.2011 tarihinden itibaren DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğine başladı. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi ve DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır. Fransızca ve Arapça bilmektedir. Yayınlanmış birçok eserinin yanı sıra çok sayıda hakemli dergide yayınlanmış makaleleri, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunduğu bildirileri bulunmaktadır.

Eserlerinden bazıları şunlardır: İslam İnsanı (1997), İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi (2000), İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl (2003), Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet (2003), Din ve Sekülerleşme (2005), Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik (Komisyon) (2006), Bütün Yönleriyle Câhiliyye (2007), Mevlânâ'da Gönül Kelamı (2007), İslam İnanç Esasları (Komisyon) (2010), Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam 1) (Komisyon) (2012), Yeni Anayasa'da Din ve Vicdan Hürriyeti (Komisyon) (2012), İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü (Komisyon), Cilt: I-II (2013).

Prof. Dr. Ramazan Altıntaş İle Kelam Okumaları Üzerine

Bir ilim dalı olarak kelam nedir, hakkında derli toplu bilgi verir misiniz?

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in görevleri arasında, hikmeti öğretme de vardır (Bkz. 2/Bakara 151; 62/Cum'a 2). İşte bundan dolayı hikmet; isabet gücü, ilim, akıl, doğru ile eğriyi birbirinden ayırma yeteneği, Allah'a itaat, haşyet, derin anlayış, dinde ince kavrayış (fıkh), gereği ile amel, doğru söz ve mükemmel akıl manalarında tanımlanmıştır. Bu bağlamda eşyanın hakikatini bilmek anlamını da ihtiva eden "hikmet"i öğretmede temsil görevi Hz. Peygamberin vefatından sonra, Kur'an'ın itikadî hükümlerini aklî açıdan yorumlayan kelam ilmine ve kelam bilginlerine yüklenmiştir.

Kelam ilminin pratik olarak doğuşunun köklerini İslam'ın erken dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Bunu biz, Hz. Peygamber'e itikatla ilgili sorulan sorulardan da anlıyoruz. İslam toplumunda Hz. Peygambere inanç konularıyla ilişkili sorular, bazen Müslümanlardan bazen de gayr-i Müslim unsurlardan gelmiştir. Kur'an'dan öğrendiğimiz kadarıyla en çok sorulan sorular ulûhiyet, peygamberlik, günah, kıyamet, kıyamet alâmetleri, tekrar diriliş ve ruhun mahiyeti gibi konularda olmuştur.

Ayrıca Kur'an'da Ehl-i Kitap'ın ulûhiyet, nübüvvet, Allah'ın ayetlerini tahrif ve ketmetme, teşrîde din adamlarına yetki verme gibi konulardaki inhiraflarına temas edilmiştir. Bu durum ister kelam ilminin oluşum öncesi verilen ilk işaretlerinde olsun isterse daha sonra gelen gelişmelerde olsun Kur'an-ı Kerim'in kelam çalışmalarında inkâr edilemez bir etkisi ve belirleyiciliği vardır. Çünkü zaman içinde ilahî öğreti, birey ve toplumun inanç ve fikriyatında derin izler bırakmıştır. Dolayısıyla, kelamî konuların temellendirilmesinde Kur'an ve sahih sünnetin katkısı kelam ilminin meşruiyet zeminini oluşturur. Kelam ilminin özünü oluşturan inanç esasları, doğrudan Kur'an'dan çıkarılmıştır.

O halde kelam ilmi müstakil bir ilim dalı olarak ne zaman ortaya çıkmıştır?

İslam düşünce ırmağının en verimli ve dinamik kanallarından birisini oluşturan kelam ilmi hicrî I. yüzyılın ortalarından itibaren müstakil bir ilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Kelam, daha çok İslam dünyasının siyasî coğrafyası içerisinde saf İslam itikadını ve buna göre şekillenen kültür ve medeniyeti her türlü iç ve dış tesirlerden koruma/kollama gibi tarihî bir misyon üstlenmiştir.

İslami ilimler içerisinde *kelam,* hemen hemen dışarıdan hiçbir örneğin taklidi ve kopyası olmaksızın Müslüman aklın inşa ettiği, özgün ve teşekkül itibariyle de ilklerden olan bir ilimdir. Kelam ilmi, yapay bir dayatma olmadan vakıaların doğal gidişatı içerisinde insiyaki olarak doğmuştur. İslam'a davetin muhatap açısından kategorik farklılığını belirleyen Nahl Sûresi'nin 125. ayetindeki merhalelerden akli tefekküre vurgu yapan ve bir çeşit tartışma yöntemi olan diyalektik metoda bağlı bir ilimdir.

Kelam ilminin alanını, İslam'dan ayrılan fırkaların eleştirilmesi, dar çerçevede sadece Ehl-i sünnetin savunulması olarak görmek yeterli değildir. Aynı zamanda kelam, inanç esaslarını akli bir çerçevede belirleyen ve yorumlayan bir disiplinin adıdır.

Peki, kelam ilmi için bir tanım yapmanızı rica etsek, ne dersiniz?

Konusuna göre yapılan en meşhur tanımıyla: "*Allah'ın zat ve sıfatlarından, nübüvvet ve risâlete ait meselelerden başlangıç ve sonuç yönüyle yaratıkların durumlarından İslam kanunu üzere bahseden bir ilimdir.*" Bu tanımda geçen '*baş-*

langıç/mebde ve sonuç/mead' kaydı kelam'ı fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimlerden, 'İslam kanunu üzere...' ifadesi ise, felsefeden ayırmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu ilmin ana çatısını; ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret konuları oluşturur. Bu her üç ana konu, iman esaslarının bir özeti mahiyetindedir. Bu bağlamda kelam ilmi, Kur'an'ın itikadî hükümlerini aklî açıdan yorumlamakla birlikte, İslam inanç sisteminin muhafaza edilmesinde güvenlik işlevi görür.

Her ilmin bir mesail, mebadi, makasıd ve vesaili vardır malumunuz. O halde kelam ilminin makasıdı yani amacı nedir?

Kelam ilminin amacı, insana hem doğru din anlayışı/ istikamet kazandırma ve hem de bir bütün olarak dine yönelik saldırıları aklî deliller kullanmak suretiyle savunmadır. Bu açıdan İslam düşünce tarihinde kelam ilmi, İslam'da fikrî derinliği temsil eder. Ayrıca onun, sünnet ehlinin akidesini muhafaza ve bunu bid'at ehlinin tehlikesinden korumak gibi bir görevi de vardır.

Bununla birlikte Allah'ın sıfatlarının en önemlileri arasında yer alan vahdaniyetten hareketle İslam milletinin birliğini amaçlar. Bundan dolayı bu ilim, İslami ilimlerin jandarması diye isimlendirilmiştir. Gerçekten de kelam ilmi, tarihte, İslam coğrafyalarında üretilen bilgi, kültür ve medeniyetin muhafaza edilmesinde aktif bir rol oynamıştır.

Herkesin malumudur ki, insani anlayış ve bilimsel alanlardaki yapısal değişimlere kaynaklık eden her çağın ürettiği problemler çeşitli özellikler arz eder. İlim dallarının gelişme süreçlerine bağlı olarak muhtevasında yeni değişimlere gitmesi gibi, kelam ilmi de değişen şartlara bağlı olarak elbette muhteva-

sında farklı söylem ve açılımlar yapma gereği duymuştur. Örneğin, *mütekaddimîn* diye adlandırılan kelam döneminin konusu "*zat-sıfat*" ilişkisiyken; *müteahhirîn* kelam döneminin konusu ise, "*İslam filozoflarının ilahiyat konusundaki görüşleri*" ile mücadele olmuştur.

XIX. yüzyıla gelindiğinde İslam itikadına yönelik saldırılar bir başka boyut kazanır. Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan ve Aydınlanma düşüncesine bağlı olarak gelişen biyolojik materyalist akımlar "*aşkın/müteâl*" olan her şeyi reddeden bir yöntem geliştirerek, dinle bağlantısı olan her türlü konuyu programlarından ayıklarlar.

Dolayısıyla, "*deney ve tecrübeye konu olmayan bir şey, insan bilgisinin de konusu olamaz*" şeklinde yeni bir bilim tanımı yapılır. Bilginin kaynakları konusunda da böylesi indirgemeci bir yaklaşım sergileyen mantıkçı pozitivistlere göre, sözgelimi, Allah da deney ve tecrübe konusu yapılamayacağına göre, tanrısal konularla uğraşan bir disiplin bilim tanımı kategorisine giremez.

Bu anlayış beraberinde inkâra dayalı ideolojik akımların sökün etmesine yol açar. Hâlbuki bilim, verilerle hareket eder. Doğrulayamadığını değil, yanlışlığını ortaya koyduğu şeyleri inkâr eder. Ama pozitivistler, ideolojik olarak hareket ettikleri için agnostik olmaları gerekirken doğrulayamadığı metafizik konuları inkâra kalkışmışlardır. Bütün bu gelişmeleri dikkate alan kelam ilmi, yeni bir döneme girer ki, biz bu dönemi "*Yeni İlm-i Kelam*" dönemi olarak adlandırıyoruz.

Diğer taraftan XIX. yüzyıl, materyalist akımların dünyayı etkilemesinin yanında, sömürgeci güçlerin İslam coğrafyalarının büyük bir bölümünü askerî, iktisadi ve kültürel açıdan işgal

etmelerine de denk düşer. Bu bağlamda İslam dünyasına bir taraftan Allah'a rağmen var olma biçiminde ortaya çıkan tanrıtanımaz akımları reddetmek üzere yeni bir dinî bilinç oluşturmaya gerek duyulmuştur. Öte taraftan da Müslümanlar söz konusu olduğunda insan haklarını askıya alan sömürgeci güçleri İslam topraklarından atmak üzere toplumsal plânda yeni bir zihniyet değişimine giderek dinî bir bilinç oluşturmaya ihtiyaç duyulmuştur. Nasıl ki, ortaçağ İslam dünyasında yeni bir zihniyetin ortaya çıkarılmasında öncülüğü kelam bilginleri yapmışsa, aynı şekilde Avrupa'da da Aydınlanma düşüncesinin öncülüğünü felsefeciler yapmıştır.

Aynı şey günümüz için de söylenebilir.

Kesinlikle. Günümüzde de yeniden bu çağın mütekellimlerine büyük görevler düşmektedir. Çünkü çağımızda inanç sorunları giderek artmakta ve çözüm beklemektedir. Bu alanda kayda değer yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Gelişmeler karşısında Kelam ilminin, modern çağın problemlerine ve meydan okumalarına cevap verebilmesi için süratle yenilenmeye ihtiyacı vardır. Zira geçmişin anlam kritiği yapılmadan geleceğin inşası sağlam zeminler üzerine oturtulamaz. Bu sebeple, kelam ilminin muhteva ve metodunda bazı değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Kelam ilminin, bu yeni arayışlar çağında, mevcut yapısıyla İslam'a karşı meydan okumalara cevap vermesi zordur. Yine halkın inanç ve düşünce bazında özgürlüğünü kısıtlayan, Müslüman halkların yeraltı ve yerüstü hammadde kaynaklarını yağmalayan hegemonik güçlerin ablukasının kırılabilmesi yolunda bir bilinç yenilenmesini ancak '*Yeni İlm-i Kelam*' hareketi yapabilir.

Ülkemiz dahil, değişik İslam coğrafyalarında bu sancıyı yüreklerinin derinliklerinde hisseden çağdaş kelam âlimleri yetişmektedir. Bu alanda çok yakın bir zamanda yeni umutlandırıcı ve sevindirici gelişmeler beklenmektedir.

Kelam alanına dair okumalar yapmak öğrencilere ne kazandırır?

Her ilim bir ihtiyaçtan doğmuştur, birey ve toplumun yararına gerçekleştirmek istediği temel hedefleri vardır. Kelam ilmi de bu yarar ve temel hedeflerden müstağni değildir. Kelam okumak hem inanç esaslarını delilleriyle kavramayı, hem de sahih imanı yanlış yoldakilerin ortaya attığı tereddüt ve şüphelerden korunmayı gerçekleştirir. Bu da inanç ve ibadet hayatında samimiyete dayalı bir bütünlüğü, hasbîlik ruhunu ve haşyetullah duygusunu geliştirir. Sonuçta mü'min insanın her an Allah'ın ilahi denetimi altında olduğu inancını diri tutmasına yardımcı olur.

Ayrıca kelam ilmini tahsil etmek, İslam'ın fikrî yönünü iyi kavramış ve itikadî hükümleri çağın beklentilerine göre ilmi düzeyde yorumlama becerisi kazanmış mütefekkir insanların yetişmesini amaçlar. Onun için kelam ilmi, stratejik bir ilimdir. İmâm-ı Gazzalî'nin dediği gibi "tüm din ilimlerinin temel dayanaklarını ispat işini üstlenen ilim dalı kelamdır. Diğer İslami ilimler ona oranla cüz'i niteliktedir."

Nitekim mütekellimler yazmış oldukları eserlerinde bu büyük gayelerin yanında tali gayeler üzerinde de durmuşlardır. Örneğin, kelamla uğraşmak, insanı imanî konularda taklit düzeyinden kurtarıp araştırma yoluyla elde edilen istidlâlî iman düzeyine çıkarır. Eğer itikadî esaslar, akıl ve sağlam bilgi ile güçlendirilmezse mü'min insan her an imanında sarsıntı yaşayabilir.

Kelam ilmi okumanın bir diğer yararı da doğru yolu bulmak isteyenleri aydınlatmak, bilerek ya da bilmeyerek körü körüne bu alanda inat eden, kibirli davranan kimseleri akla ve gönüle hitap eden ikna edici delillerle susturmaktır.

Bir başka amaç da tamamen İslami ilimlerle alakalıdır. Diğer İslami ilimler kelam ilmine istinat eder. Çünkü kelam ilmi, davranış alanında insanın niyet ve inancını kuvvetlendirir. Bu bağlamda iman bir binanın su basmanı gibidir. İbadetler ise bu binanın çatısı, ihlâs ve samimiyet ise harcı konumundadır. İşte kelam, temelin sağlam olmasına katkıda bulunur. Elbette bu ilmin nihaî amacı dünyada mutluluğu ve ahrette de kurtuluşu elde etmeye yardımcı olmaktır.

Bilindiği gibi, küreselleşme politikalarının hızlandırıcısı durumunda olan iletişim devrimi, zaman-mekân mesafelerini ortadan kaldırarak dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir. Bu değişimin bir sonucu olarak bütün kültür ve inançların mahremiyet alanları deşifre edilmekle kalmadı, farklı inanç topluluklarının yaşam tarzları, iletişim araçları sayesinde kısa zamanda dünyanın her tarafına ulaştırıldı.

Bütün bu gelişmeler karşısında yeni bir din dili geliştirerek İslam'ın tevhit inancı, insan ve varlık anlayışı, ahlaki değerleri doğru bir şekilde bütün bir insanlığa sunulmalıdır. Bunu da yapacak olan kelam ilmi ve kelamcılardır.

Dolayısıyla iyi bir kelam okumak, sadece inanç alanında ortaya çıkan bu sorunların çözümünü kolaylaştırmakla kalmayacaktır. İlaveten bütün İslam coğrafyalarında Müslümanların ortak akaid esasları etrafında oluşturacakları birlik ruhunu güçlendirecektir. İslam toplumlarının sağlam bir inanç ve muhteşem bir mefkûre etrafında toplanmış olmaları varoluş bakımından ta-

rihsel sürekliliğin bekasına hizmet edecektir. Bugün ümmetin en büyük sıkıntısı bu değil midir?

Doğru haklısınız hocam. Peki, bir ilahiyat öğrencisinin mezun olmadan önce bu alana dair kesinlikle okumasını düşündüğünüz bir Türkçe eserler listesi verebilir misiniz?

İslam dünyasında Müslüman insanın yetiştirilmesi projesine dair ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin, Filistin asıllı merhum İsmail R. Faruki, bilginin İslamileştirilmesini gerçekleştirmek için bir eğitim programı ve modeli geliştirmiştir. Özellikle akaid alanını tahkim için *Tevhid* adlı bir eser yazmıştır. Bu eser, onun projesinin temellerini oluşturur.

Acaba biz ilahiyatçılar temel İslam ilimleri arasında yer alan kelam ve akaid ilmini, konu ve sınırlarını tanımada hangi eserleri okumalıyız? Bu alanda yazılmış hangi eserlere öncelik vermeliyiz? Bir ilahiyat öğrencisine kelam-akaid alanında hem sahayı tanıma hem de asgari bir bilgi edinme sürecinde yardımcı olmak üzere önerilebilecek bir okuma listesinde şu kitaplar yer alabilir:

- Abdürrezzak Samarrai, *Dünden Bugüne Tekfir Olayı*, çev. Orhan Aktepe.
- Ahmed Naîm Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (12 cilt).
- Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş*.
- Ahmet Saim Kılavuz, *İman-Küfür Sınırı*.
- Ali Bulaç, *İslam Düşüncesinde Din-Felsefe/Vahy-Akıl İlişkisi*.

- Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*.
- Bekir Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*.
- Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*.
- Cağfer Karadaş, *İslâm Düşüncesinde Âhiret*.
- Ebu'l-Muin en-Nesefî, *Tevhidin Esasları*, çev. Hülya Alper.
- el-Hakîm es-Semerkandî, *Sevâdü'l-Azam Tercümesi*, çev. Talha Alp.
- Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*.
- Fatma Bayraktar Karahan, *Dua ve Kader*.
- Halil İbrahim Bulut, *Mu'cize ve Peygamber*.
- Hamdi Gündoğar, *İslam İtikadında Sünnet*.
- Hasan el-Hudaybi, *İnanç Sorunları*, çev. Beşir Eryarsoy.
- Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*.
- Hüseyin Aydın, *Yaratılış ve Gayelilik*.
- Hüseyin Peker, *İslâmla İlgili Zihinleri Zorlayan Sorular*.
- İlyas Çelebi, *İslam İnanç Esasları*.
- *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz.
- İmâm-ı Buhârî, *İlâhi Kelamın Müdafaası*, çev. Yusuf Özbek.
- İmam-ı Gazzali, *Bâtınîliğin İçyüzü*, çev. Avni İlhan, Ankara.

- İmâm-ı Gazzali, *İman ve Küfür Sınırı*, çev. Ahmed Turan Arslan.
- İrfan Abdülhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akâid Esasları,* çev. Saim Yeprem.
- İsmail R. Faruki, *Tevhid*, çev. Dilaver Yardım.
- Komisyon, *İslam İnanç Esasları*, El Kitabı.
- Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*.
- Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları/Esmâü'l-Hüsnâ*.
- Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Ehl-i Sünnet, Ehl-i Bid'at Adlandırmaları.*
- Muhammed Ebu Zehra, *Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, çev: Sibgatullah Kaya.
- Muhammed Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, çev. Şerafeddin Gölcük.
- Nevin A. Mustafa, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, çev. Vecdi Akyüz.
- Ömer Nesefi, *İslam İnancının Temelleri*, çev. Seyyid Ahsen.
- Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*.
- Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul, 2005.
- Ramazan Altıntaş, *Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet*.
- Ramazan Altıntaş, *Mevlânâ'da Gönül Kelamı*.
- Sadettin et-Taftazanî, *Kelam İlmi ve İslam Akâidi*, Haz. Süleyman Uludağ.

- Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet.*
- Subhi Salih, *Ölümden Sonra Diriliş*, çev. Şerafeddin Gölcük.
- Suphi Salih, *İslam Mezhepleri ve Müesseleri Tarihi*, çev. İbrahim Sarmış.
- Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat.*
- Tevfik Yücedoğru, *İslam İtikadında Yaratılış.*
- Yener Öztürk, *Kur'an'da Kalb ve Mühürlenmesi.*

Son olarak Kelam alanında akademik çalışma düşünenler veya bu alana karşı özel ilgisi olanlar için uzun bir Türkçe ileri okuma listesi verebilir misiniz?

Kelam ilmi alanında akademik bir çalışma yapacak olan her ilim tâlibi bu işe başlamadan önce, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu hocamızın *Kelam Araştırmaları Üzerine* (İstanbul-2004) adlı el kitabını mutlaka okumalıdırlar. Bu kitap, ömrünü kelam araştırmalarına adamış bir çağdaş mütekelliminin ilmi hâsılası, birikimidir.

Topaloğlu hocamız bu eserinde, günümüz kelam çalışmalarında takip edilmesini gerekli gördüğü yöntemleri, tedvin edilen kelam ilminin kendi meseleleri açısından diğer İslami ilimlerle ilişkisini, kelam ilminin temel kaynaklarını ve yardımcı disiplinlerle münasebetlerini dile getirmektedir. Ayrıca hocamız bir kelam araştırmacısının önceliği hangi eserlere vermesi ve nasıl çalışması gerektiği gibi konularda ufuk açıcı önerilerde bulunmaktadır.

Kelam ilmi alanında akademik çalışma yapmak isteyenler veya özel ilgi duyanlar için bir Türkçe okuma listesi şöyle verilebilir:

I. Kelam Tarihi ile İlgili kitaplar:

- A.S. Tritton, İslam Kelamı, çev. Mehmet Dağ.
- Abdülkaahir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar,* çev. Ethem Ruhi Fığlalı.
- Abdülkerîm eş-Şehristânî, *İslam Mezhepleri/el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz.
- Abdüllatif el-Harpûtî, *Tenkîhu'l-Kelam fî Akâid-i Ehli'l-İslam,* Çev. İbrahim Özdemir-Fikret Karaman.
- Ahmed Erkol, *İbn Rüşd'ün Kelam Eleştirisi.*
- Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası.*
- Ahmet Erkol, *Seyfuddin Âmidi'ye Göre Nübüvvetin İs- patı.*
- Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi Giriş.*
- Beyâzîzâde, *İmam Azam Ebu Hanife'nin Kelami Görüşleri*, çev. İlyas Çelebi.
- Cağfer Karadaş, *İbn Arabî'nin İtikâdi Görüşleri.*
- Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu.
- Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri/Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâful'l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın.
- Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *İslam İnanç Esasları/el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, çev. Mehmet Kubat.

- Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *İslam İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farkları (Bahru'l-Kelam)*, çev. Cemil Akpınar.
- Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelam.*
- Fahreddin er-Râzî, *Allah'ın Aşkınlığı*, çev. İbrahim Coşkun.
- Fahreddîn er-Râzî, *Kelam'a Giriş (el-Muhassal)*, çev. Hüseyin Atay.
- H. Austrn Wolfson, *Kelam Felsefeleri/Müslüman-Hıristiyan-Yahudi Kelamı*, çev. Kasım Turan.
- Hasan Mahmud eş-Şâfiî, *Kelam'a Giriş*, çev. Süleyman Akkuş.
- Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia.*
- Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre İman Esasları.*
- İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr.*
- *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Haz. Sönmez Kutlu.
- İmâm-ı Gazâlî, *Bâtınîliğin İçyüzü*, çev. Avni İlhan.
- İmam-ı Gazâlî, *Halkın Kelami Tartışmalardan Korunması/İlcâmu'l-Avâm an İlm-i Kelam*, çev. D. Sabit Ünal.
- İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, çev. Komisyon.
- İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Kelâmi Görüşleri.*
- İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam.*

❀ Kâdî Abdülcebbâr, *Mu'tezile'de Din Usûlü*, çev. Murat Memiş.

❀ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi.

❀ Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi,* çev. O. Özel-H. Koyukan-K. Emiroğlu.

❀ Kemal Işık, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri.*

❀ Komisyon, *Kelam el Kitabı*, Editör. Şaban Ali Düzgün.

❀ M. Sait Özervarlı, *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelamcılara Eleştirisi.*

❀ Mehmet Evkuran, *Sosyal Bilimler Mantığı ve Kelam.*

❀ Mehmet İlhan, *Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Kelâmî Görüşleri.*

❀ Mehmet Kubat, *Hasan el-Basrî, Hayatı, İlmi Kişiliği ve Kelam İlmendeki Yeri.*

❀ Mehmet Kubat, *Malatî ve Kelami Görüşleri*, Van, 2008.

❀ Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı.

❀ Muammer Esen, *Ehl-i Sünnet.*

❀ Muhammed Abduh, *Tevhid Risâlesi*, çev. Sabri Hizmetli.

❀ Muhammed Ammara, *Mu'tezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu*, çev. Vahdettin İnce.

- Muhit Mert, *Kelam Tarihinin Problemleri*.
- Nadim Macit, *Ehl-i Sünnet Ekolünün Doğuşu*.
- Nureddin es-Sabûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu.
- Ömer Aydın, *Türk Kelam Bilginleri*.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*.
- Ramazan Biçer, *İslam Kelamcılarına Göre İncil*.
- Selim Özarslan, *Mâtürîdî Kelamcısı İbn Hümam'ın Kelâmi Görüşleri*.
- Süleyman Akkuş, *Bir Kelamcı Olarak Kuşeyrî*.
- Şerafettin Gölcük, *Kelam Tarihi*.
- Talat Koçyiğit, *Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar*.
- Yunus Kaya, *İlm-i Kelam*.

II. Sistematik Kelam Problemleriyle İlgili

- Abdulgaffar Aslan, *Kur'an'da Vahiy*.
- Paul Davies, *Tanrı ve Yeni Fizik*, çev. Murat Temelli.
- Adil Bebek, *Mâtürîdî'de Günah Problemi*.
- Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*.
- Avni İlhan, *Mehdilik*.
- Emine Öğük, *Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*.

- Bülent Baloğlu, *İslam ve Tekrar Doğuş (Reenkarnas- yon).*
- Cağfer Karadaş, *Bâkıllânî'ye Göre Allah ve Âlem Tasavvuru.*
- Emine Yarımbaş, *Esmâ-i Hüsnâ.*
- Erkan Yar, *Kur'an'da Şefaat.*
- Erkan Yar, *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu.*
- Halife Keskin, *İslam Düşüncesinde Allah-Âlem İlişkisi.*
- Halife Keskin, *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza.*
- Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman.*
- Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi.*
- Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Dîni Çoğulculuk.*
- Harun Işık, *Mâtürîdî'de İnsan Özgürlüğü.*
- Harun Işık, *Satanizim ve Eleştirisi.*
- Hatice Kelpetin, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı.*
- Hilmi Demir, *Mit, Akıl ve Kosmos.*
- Hüseyin Aydın, *Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'de Nazar ve İstidlâl.*
- İbrahim Coşkun, *Fahreddin er-Râzi'de Üretken Akıl.*
- İbrahim Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi.*
- İlhami Güler, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu.*
- İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları.*

- İlyas Çelebi, *İslam İnancında Gayb Problemi.*
- İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr.*
- *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzi*, ed. Ömer Türker- Osman demir.
- Kâmil Güneş, *İslam Düşüncesinin Şekillenmesinde Akıl ve Nas.*
- Kemal Işık, *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı.*
- Lee Strobel, *Hani Tanrı Ölmüştü?,* çev. Sare Levin Atalay-Reşit Şahin.
- Lütfi Cengiz, *İbn Rüşd Düşüncesinde Ulûhiyet Problemi.*
- M. G. Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın.
- M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmâm-ı Mâtürîdî.*
- M. Sait Özervarlı, *Kelamda Yenilik Arayışları.*
- Mahmut Ay, *Mu'tezile ve Siyaset.*
- Mahmut Ay, *Sadruşşerî'a da Varlık.*
- Martin Buber, *Ben ve Sen,* çev. İnci Palsay.
- Martin Buber, *Tanrı Tutulması*, çev. Abdüllatif Tüzer.
- Mehmet Baktır, *Bir Dini Otorite Olarak Hz. Peygamber.*
- Mehmet Dalkılıç, *İslam Mezheplerinde Ruh.*
- Metin Özdemir, *Allah'ın Bilgisinin Ezelîliği ve İnsan Hürriyeti.*

- Metin Özdemir, İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi.
- Metin Özdemir, *Mu'tezile'nin Kur'an Savunması.*
- Metin Yurdagür, *İslam Düşüncesinde Fetret Kavramı.*
- Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları, Esmâü'l-Hüsnâ.*
- Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid.*
- Muhammed Ammara, *Mu'tezile ve Devrim*, çev. İbrahim Akbaba.
- Muhammed İkbal, *Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri.
- Muammer Esen, *Kur'an'da Peygamberlik.*
- Muhammed Yazıcı, *Bir Mantıksal Paradoks.*
- Muhit Mert, *İnsan Nedir?.*
- Murat Serdar, *Musa'nın Mısır'ında Şirk.*
- Mustafa Sabri Efendi, *İnsan ve Kader*, çev. İsa Doğan.
- Mustafa Sabri-Musa Carullah, *İlâhi Adalet, Rahmet-i İlahiye Bürhanları*, Sad. Ömer H. Özalp.
- Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı.*
- Osman Karadeniz, *Ecel Üzerine.*
- Ömer Aydın, *Kur'an Işığında Kader ve Özgürlük.*
- Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl.*
- Ramazan Altıntaş, İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi.

❀ Recep Kılıç, *Ahlakın Dinî Temeli.*

❀ Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy.*

❀ Sabri Yılmaz, *Kelam'da Te'vil Sorunu.*

❀ Selim Özarslan, *Günümüz İnanç Problemleri*,. Ankara, 2012.

❀ Subhi Salih, *Ölümden Sonra Diriliş*, çev. Şerafeddin Gölcük.

❀ Şaban Ali Düzgün, *Allah, Tabiat ve Tarih.*

❀ Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji.*

❀ Şerafeddin Gölcük, *Bâkıllânî'de İnsanın Fiilleri.*

❀ Şerif el-Mürtezâ, *Cebir ve Kader Kıskacında İnsan Özgürlüğü*, çev. Muammer Esen.

❀ Temel Yeşilyurt, *Sözün Anlamı.*

❀ Toshihiko İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahaddin Ayaz.

Teşekkür ederim...

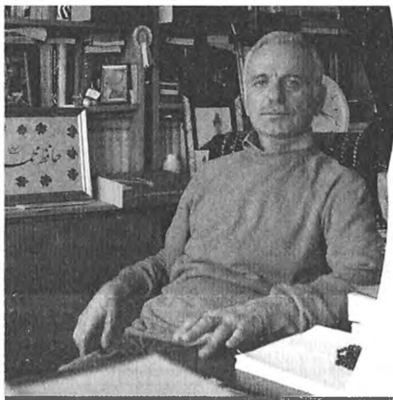
Biz de katkılarınızdan dolayı çok teşekkür ederiz hocam...

TASAVVUF

Prof. Dr. Mustafa Kara Kimdir?

1951'de Güneyce / Rize'de doğdu. Güneyce İlkokulu (1960), İstanbul İmam Hatip Okulu, Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü (1974) mezunudur. Şebinkarahisar ve İspir Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1977'de Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü Tasavvuf Tarihi asistanı oldu. Doktorasını 1983'te " İbn Teymiye'ye Göre İbn Arabî " konulu teziyle tamamladı. 1989'da doçent, 1994'te profesör oldu. Halen Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler; Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi; Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri; Eşrefoğlu Rûmî; Niyaz-i Mısri; Bursa-da Tarikatlar ve Tekkeler; Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları; Gençlerle Gö-

nül Gönüle; Züleyha'ya Mektuplar; 28 Şubat Öncesi ve Sonrası Türkiye'de Dini Hayat; Gönül Kabesini Tavaf Etmek; Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı.

Prof. Dr. Mustafa Kara İle Tasavvuf Okumaları Üzerine

Dinde kalbin yeri ve önemi hakkında söylemek istediklerimizle sohbetimizi başlatsak, ne dersiniz?

Dinler bedenlerimize değil ruhlarımıza hitap ederler. Maddeyi değil manayı öncelerler. Onun için her dinin kendine göre ruhî-mistik yolları ve tarikatları vardır.

Bilindiği gibi İslam dininin merkez kelimesi imandır ve imanın yeri kalptir. Kalp merkezli bir hayatı hedefleyen Kur'an-ı Kerim, bunun imkân ve engelleri hakkında detaylı olarak ikaz ve irşadlarda bulunur.

Hesap gününde tek geçer "akçe"nin selim kalp oldu- ğunu ifade eden bu Kitap'ta şu ifadelere de rastlanır: hasta kalp, paslı kalp, mühürlü kalp, taşlaşmış kalp...

Din eğitimi bir anlamda kalbin önündeki bu engelleri kaldırarak onun şu vasıflarla donatılması demektir: Temiz kalp, tatmin olan kalp, Allah'a yönelen kalp, teslim olan kalp, kalp gözü...

Dinî hayatta hedef, böyle bir gönle sahip olan, Allah denildiğinde ürperen (Enfal, 8/2) Allah'ın ayetlerini dinlediğinde ağlayarak secdeye kapanan (Meryem, 19/58) bir mümin tipini gerçekleştirmektir.

Bu eğitimin adı farklı olabilir fakat İslam medeniyet tarihine bakıldığında bu konu üzerinde daha çok eğilen, söz konusu meseleyi büyüteç altına alan yol ve teknikler geliştiren insanların sûfîler olduğu görülür.

İslami ilimleri gruplandırmak istesek bunu ne şekilde yapabiliriz?

Bütün ilimler önemlidir. Bütün ilmî faaliyetler saygı değerdir. Fakat her birinin ilgi alanı farklıdır. Doğrudan dinî hayat ve düşünce ile ilgili Kur'an ve Hadis'ten beslenen ilimler Cibril hadisine göre üç başlık altında toplanabilir:

1. İman-İtikad konuları ve bu konuların kelamcılar arasında yapılan tartışmalarıyla zamanla oluşan itikadî mezhepler: Maturidîlik, Eşarîlik...

2. İbadet-Hukuk mevzuları ve söz konusu mevzuların tartışmaları neticesinde oluşan ve yaygınlaşan fıkhî mezhepler: Hanefiyye, Şafiiyye...

3. Ahlakî-Kalbî meselelerin ele alınmasıyla daha sonraki yüzyıllarda tarih sahnesine çıkan tarikatlar: Mevleviyye, Bektaşiyye...

Yukarıda Sûfi dediniz. Hocam sûfiler "tasavvuf nedir" sorusuna nasıl cevap vermişlerdir?

Tasavvuf nedir sorusuna sûfîler, o anda yaşadıkları hale göre cevap verdikleri için yüzlerce tarife sahibiz. Bunların en kısa olanı şudur: Tasavvuf ahlaktır. Tevbe, zühd, kanaat, tevekkül, tefekkür, sabır, şükür, ihlas gibi dinî terimlerle yürüyüşe başlayan ilk zahid ve sûfîler zamanla bu düşünme ve yaşama sistemine kainatın sırlarını çözme, tabiattaki "Allah'ın ayetleri"ni kav-

rama konusunu da ilave etmişlerdir. Allah, kâinat, insan üçlüsünün birbirleriyle olan ilişkilerini detaylı bir şekilde ele almışlardır. Böylece tahalluk konusuna tahakkuk da ilave edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah'ın ayetleri iki yerdedir: Yeryüzü ve insan (Zâriyat, 51/21-22). Yeryüzü ve insanla alakalı her izah bu konu ile ilgilidir. Tahalluk kelimesi insan ile, tahakkuk terimi de kainatın izahıyla irtibatlıdır. Dolayısıyla insan psikolojisi ile ilgili konular tahalluk kanadıyla beraber olduğu için tasavvuf ile din psikolojisi arasında; varlık ile ilgili mevzular tahakkuk boyutuyla iç içe olduğundan tasavvuf ile din felsefesi arasında güçlü bir bağ vardır.

İlimler tarihine göz attığımızda her ilmin olmazsa olmaz temel noktaları vardır. Bunlar tasavvuf için nelerdir?

Evet dediğiniz gibi ilimler tarihine bakıldığında her il- min "olmazsa olmaz"ları vardır. Bunları üç ana başlık altın- da toplamak mümkündür.

1. Kadro
2. Kitap
3. Kurum

Kadro, kurucu şahsiyetlerdir. Müfessir, muhaddis, mütekellim, müverrih, fakih, sûfî...

Eğitimde diz dize, göz göze olmak esas ise de kitap vazgeçilmezdir. Nihayet insan eğitimi için mekân şarttır. Bu kurumların da anası Mescid-i Nebevî'dir. Cami, medrese, tekke zamanla bu kültürün "sacayağı" olacaktır. 3K formülünü konumuza uygularsak şu şekli alır:

1. Kadro

Kurucu şahsiyetler: Hâris Muhasibî, Cüneyd Bağdadî, Bayezid Bistamî, Hâkim Tirmizî, Hallac, Hamdun Kassar.

2. Kitap

Er-Riaye, Hatmü'l-Evliya, Taarruf, Luma', Kûtü'l-Kulûb, Keşfu'l-Mahcub, er-Risale, İhya.

3. Kurum

Hicrî ikinci yüzyılla birlikte oluşmaya başlayan, dervişlere özel mütevazı yapılar, dergâhlar.

Tarikler veya Tarikatlar diyoruz hocam. Bunlar ne zaman oluşmaya başlamıştır ve tasavvuf ilmine ne gibi katkısı olmuştur?

Diğer ilim dallarında mezheplerin ortaya çıkışı belli tartışmalardan sonra olduğu gibi tasavvufî hayat ve düşüncenin mezhepleri olan tarikatlar da hicrî 6. yüzyılla birlikte oluşmaya başlayacaktır. Tarikatların oluşması bu ilmin yaygınlaşmasına, daha çok eserin kaleme alınmasına daha çok dergâhın yapılmasına vesile olacak, dolayısıyla tasavvufî kültür İslam coğrafyasının her köşesine ulaşacaktır.

Mesela Nerelere?

Mezheplere göre adedi daha fazla olan ana tarikatlar içinde üç tanesi bütün Müslüman ülkelerde yaygınlık kazanacaktır:

1. Kâdiriye
2. Halvetiye

3. Nakşibendiye

Diğer tarikatlar daha çok belli bölgelerde varlıklarını sürdüreceklerdir. Mesela:

1. Yeseviye/Kübreviye – Orta Asya
2. Şazeliye/Bedeviye – Kuzey Afrika
3. Bektaşiye/Bayramiye – Anadolu, Balkanlar

Tarikatların oluşum ve yaygınlaşma çizgisi genellikle mezheplere benzer. Benzemeyen yönlerinden biri tarikatların zamanla kol ve şubelere ayrılmasıdır. Mesela:

1. Kadiriye: Eşrefiye/Eşrefoğlu Rumî
2. Halvetiye: Gülşeniye/İbrahim Gülşenî
3. Nakşibendiye: Halidiye/Halid Bağdadî

Muhyiddin İbn Arabî'nin Şeyh-i Ekber lakabından hareketle oluşan Ekberiye, kurumsallaşma noktasında bir varlık gösteremese de onun eserleri bütün tarikatların ortak sesi haline gelmiştir. Daha çok Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşan Mevleviliğin piri de asırlardır Mesnevîsi ile "*kâinatın ayetleri*"ni okumak isteyenlere yardımcı olmaktadır. Kısaca her tarikatın tarihi farklı olduğu gibi coğrafyası da farklıdır. Söz buraya gelmişken bir üçlü tasnif daha yapılabilir:

İslam medeniyetinin üç temel dili vardır: Arapça, Farsça, Türkçe. XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşayan üç büyük sûfî bu üç dili kullanarak İslam'ın vermek istediği uluslararası mesajı insanlığa sunmuşlardır:

1. Batıdan, Endülüs'ten Konya'ya gelen Muhyiddin İbn Arabî.

2. Doğudan, Belh'ten Konya'ya gelen Mevlana Celaleddin Rumî.

3. Bizim Yunus.

Onun için "Bu toprakların aydınlanma yüzyılı XIII. yüzyıldır" diyenlere hak vermek gerekir.

Akademisyenliğe geçmek istiyoruz. Uzun yıllar akademisyenlik geçmişiniz var hocam. Akademisyen olmak isteyenlere neler söylemek istersiniz?

Öğrencilik yıllarında yüksek lisans, doktora yapmayı düşünenlere şunları söylemek gerekir:

1. Son sınıfa gelinceye kadar branşınızı tespit etmeyiniz çünkü henüz tanımadığınız ana bilim dalları tanışmadığınız öğretim elemanları vardır.

2. Son sınıfa kadar bütün derslere eşit uzaklıkta olunuz.

Hepsini ciddiye alın ve öğrenebileceğinizi öğreniniz.

Sadece iki derse biraz daha fazla önem veriniz: Doğu dili, Batı dili.

3. Branşınızı tespit ettikten sonra ilgili ana bilim dalının öğretim elemanlarıyla yakın ilişki kurup, kitaplarını okumaya, sohbetlerini kaçırmamaya dikkat ediniz. Bakış tarzlarını anlamaya çalışınız.

Tasavvuf ana bilim dalını yüksek lisans yapmak üzere seçenlere ilk olarak şunlar söylenebilir:

1. İslam fikir ve düşünce tarihini yerli yerine oturtabilmek için insanlığın fikir ve düşünce tarihi hakkında muhtasar-müfid

bilgi sahibi olmak gerekir. Bunun için ilk okumamız, tahlil ve tenkit etmemiz gereken kitap Erol Güngör'ün İslam Tasavvufunun Meseleleri'dir (İstanbul, 1982).

2. İslam düşünce tarihini tanıyabilmek için hemen okumamız gereken özet kitap; Süleyman Uludağ'ın İslam Düşüncesinin Yapısı'dır (İstanbul, 1979). Osmanlı ilim ve kültür dünyası ile tasavvuf arasındaki bağı görmek için Fatih M. Şeker'in eserini öneriyorum: *Osmanlı Entelektüel Geleneği* (İstanbul, 2013).

3. Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi'nden sonra tasavvuf nedir ne değildir sorusuna cevap veren temel bir klasik eser okumak gerekir. Bu da Abdülkerim Kuşeyrî'nin meşhur *Risale*'sidir. Sonra diğer klasikler...

Genel anlamıyla akademisyenlik hakkında bir şeyler söylemek ister misiniz?

1. İmam Gazzalî hakikati yakalamanın önündeki engelleri/ perdeleri sıralarken cehaletin yanında ilmi de zikretmektedir. Bazen ilmî hakikatlere ulaşmak tevazuu derinleştirmesi gerekirken kibrin zirve yapmasına ve meslektaşları küçük görme hastalığına yakalanmaya sebep olmaktadır. Bu, at başı yürümesi gereken ilim-ahlak ilişkisini tehdit eden en büyük amillerden biridir. Bunun için Bakara suresinin 32. Yusuf suresinin 76. Fatır suresinin 28. ayetini ezbere okumak yetmez yaşamak lazımdır.

2. İlim dalları çok çeşitlendiği için branşların görme alanları da daralmıştır. Dolayısıyla akademisyenlik bir nevi "at gözlüğü takmak" gibi bir tehlike ile yüz yüze gelmiştir. İlim dünyasına daha geniş açıdan bakabilmenin zenginliği günden güne yok olmaktadır. Konuyu üç âlimin çalışmalarına temas ederek biraz daha açalım.

Hak Dini Kur'an Dili isimli tefsirin yazarı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Fransızcadan *Tahlilî Tarih-i Felsefe*'nin de mütercimidir (İstanbul, 1341). *Tecrid-i Sarih*'in mütercimi Ahmet Naim Efendi aynı zamanda Elie Rabier'den *İlm-i Mantık* (İstanbul, 1335), G. Fonsgrive'den *Mebadi-i Felsefeden İlmu'n-Nefs* (İstanbul, 1331) isimli eserleri tercüme eden; *Hikmet Dersleri* (İstanbul, 1328) ve *Felsefe Dersleri* (İstanbul, 1333)'ni kaleme alan âlimdir.

Günümüzde bu fasit daireden çıkmayı beceren âlimlerden biri Süleyman Uludağ'dır. Tasavvuf Tarihi Anabilim dalında yıllarca öğretim üyeliği yapan Uludağ'ın telif ve tercüme eserlerinin listesine bakıldığında bu gerçek net olarak görülmektedir. *İslam Siyaset İlişkileri* isimli kitap da onundur, İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış da. İslam düşüncesinin "en büyükleri"nden tercümeler yapan da odur: İbn Haldun'un *Mukaddime*'si, İbn Rüşd'ün *Faslu'l- Makal*'i, Gazzalî'nin *Faysalü't-Tefrika*'sı, Taftazanî'nin Şerhu'l- Akaid'i...

"Akademisyen körlüğü"nü gidermek için kullanmamız gereken "ilaç"lardan biri de güzel sanatlardır. Şiire gönül, musikiye kulak vermek gerekir. Hüsn-i hattın üçüncü boyutunu görmeye azmetmek, mimarinin içindeki imarı seyret- meye çabalamak gerekir.

3. Akademisyen olmak ülkemiz şartlarında sadece kitap okumak ve anlamak değildir. Aynı zamanda yazmak ve konuşmaktır. Bunun için de anadilimizi iyi öğrenmemiz ve derdimizi sınıfta iyi anlatmamız gerekir. Bu kabiliyetler her zaman bir araya gelememektedir. Bazen araştırma performansı iyi olan bir akademisyen, öğretmenliğinde veya sınıfta başarılı olan bir öğretim üyesi yazıp çizme işlerinde aynı performansı gostereme-

mektedir. Bu noktada danışman hocaların rehberliği önem arz etmektedir. Çünkü Eğitim Psikolojisi veya Araştırma Teknikleri isimli eserleri okumak tek başına yeterli olamamaktadır.

Hocam tasavvufu bilmek ne ifade eder? Daha somut söylemek gerekirse tasavvufi kültüre sahip olmak bize ne kazandırır?

Tasavvufî kültüre sahip olmak her şeyden önce İslam medeniyetinin "atardamar"larından birini tanımak demektir. Tasavvufî kültür İslam medeniyetimizin her alanına nüfuz ettiği için ilim, irfan ve hikmet dünyasının bazı terimlerini kavramak için gereklidir. "İstikbal köklerde" ise bu servetten istifade edilmelidir.

Tasavvufî kültür bizim medeniyetimizin güzel sanatlarıyla iç içe olduğundan özellikle şiir ve musiki tarihimizle tasavvuf tarihi birbirinden ayrılmaz ikilidir. Tekke terimlerine aşina olmadan Fuzulî, Şeyh Galip bir tarafa, Âşık Veysel'i hatta Neşet Ertaş'ı dahi anlamak mümkün değildir.

Tasavvuf okumalarına gelirsek, bu alana ilgi duyanlara veya ilahiyat öğrencilerine neler tavsiye edersiniz?

Yediler deyip, yedili tasniflere devam edelim o zaman. Temel Klasiklerden başlayalım.

Bugün İslam dünyasında yaygın olan tarikatlar oluşmadan önceki tasavvufî düşüncenin seyrini anlamak için Kuşeyrî Risalesi'ne öncelikle şu 7 eseri ilave etmek gerekir:

1. Haris Muhasibî, *er-Riaye li Hukukillah*
2. Ebu Nasr Serrac, *el-Luma' fi't-tasavvuf*

3. Kelebazî, *et-Taarruf li Mezhebi ehli't-tasavvuf*

4. Ebu Talib Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*

5. Hücviri, *Keşfu'l-mahcub*

6. Abdullah Herevî, *Menazilu's-sairin*

7. Gazzalî, İhyau ulumi'd-din

İlk altı asırda kaleme alınan bu eserler bize tasavvufî hayat ve düşüncenin en "mahrem" noktalarını gösterdiği gibi, bu yola girenlerin zaman zaman yaptıkları yanlışları "kaş yaparken göz çıkarma"ları göstermekte, "galat"ları tek tek sayarak yolun yolcularını uyarmaktadır.

Tabakat kitaplarına geçelim.

Âlimlerin hayat hikâyelerini meselelere bakış açılarını yetişme tarzlarını ele alan tabakat/tezkire geleneğini sûfîler de sürdürmüşlerdir. Ağırlıklı olarak tasavvufî terimleri açıklayan Kuşeyrî'nin *Risale*'si, Hücvirî'nin *Keşfu'l-mahcub*'u ilk sûfîler hakkında kısa bilgiler de vermiştir.

Meşhur tabakat kitapları şöyle sıralanabilir:

1. Sülemî, *Tabakatü's-sufiyye*

2. Isfahanî, *Hilyetü'l-evliya*

3. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve*

4. Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-evliya*

5. Abdülvahhab Şaranî, *Tabakatü'l-kübra*

6. Abdurrauf Münavî, *Kevâkibu'd-durriyye*

7. Molla Cami, *Nefehatü'l-üns*

Son yedi asır itibariyle tasavvufî hayata ışık tutan, güç veren, tartışmalarla gelişmesine sebep olan çeşitli dillere tercüme ve şerh edilen eserlerin yazarlarını şöyle bir tasnifle vermek mümkündür.

1. Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem – Fütuhatü'l-mekkiyye*
2. Mevlana Celaleddin Rumî, *Mesnevî, Divan-ı Kebir*
3. Suhreverdî, *Avarifu'l-maarif*
4. Sadreddin Konevî, *Miftahu'l-gayb*
5. İbn Ataullah İskenderî, *Hikem-i Ataiyye*
6. Abdülkerim Cilî, *el-İnsanü'l-kâmil*
7. Şah Veliyyullah Dehlevî, *Hüccetullahi'l-bâliğa*

Verdiğiniz eserler genellikle Arapça ve Farsça. Peki, Türkçe klasik eserler yok mudur tasavvufa dair?

Tabii ki de vardır. Osmanlı toplumunda tasavvufî kültür daha çok sohbetler yoluyla yaygınlaşırken kaleme alınan Türkçe eserler de aynı gayeye hizmet etmiştir. Bunların bir kısmı manzum bir kısmı da mensurdur. Devletin kurulduğu yıllarda tamamlanan Aşık Paşa'nın *Garibname* isimli eseri bu faaliyetin mukaddimesi gibidir. Söz konusu silsile şu eserlerle devam edecektir.

1. Süleyman Çelebi, *Mevlid*
2. Yazıcızâde Mehmed Efendi, *Muhammediye*
3. İsmail Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-ruh*
4. Eşrefoğlu Rumî, *Müzekki'n-nüfûs*

5. Sarı Abdullah Efendi, *Semeratü'l-fuad*
6. Rusûhuddin Ankaravî, *Minhacü'l-fukara*
7. İbrahim Hakkı Erzurumî, *Marifetname*

Bu eserlerden ilk ikisi Hz. Peygamber aşkı ile ilgili olup manzumdur. *Ferahu'r-ruh* ise *Muhammediye*'nin şerhidir. Diğer dört eser mensur olup dinî tasavvufî konularla ilgili bilgileri bazı tasniflerle topluma sunmuştur.

Halka mâl olan ve halk tarafından aşkla okunan, şevkle dinlenen bu eserlerin esprisini kavramadan Osmanlı toplumunun zihniyet yapısını anlamak ve anlatmak mümkün değildir.

Yedi Divan dersek şayet...

Tasavvufî kültür insanlara ilk asırlarda daha çok nesir-düz yazı ile aktarılmış, şiir sonraki asırlarda devreye girmiştir. Sayıları yüzlere ulaşan divanlardan yedi tanesinin şair-sûfîsini sıralayarak konumuza devam edelim.

1. Ahmed Yesevî
2. Yunus Emre
3. Eşrefoğlu Rumî
4. Aziz Mahmud Hüdayî
5. Niyazî-i Mısrî
6. Şeyh Galib
7. Nigârî

Tasavvufta menakıbnameler var bildiğimiz kadarıyla biraz bahsedebilir misiniz?

Tasavvuf kaynaklarının bir kısmı bu başlık altında kaleme alınmıştır. Tasavvufi kültürün her üç unsuruna ışık tutan eserler farklı isimlerle de karşımıza çıkmaktadır.

1. Menakıbnameler
2. Velayetnameler
3. Silsilenameler
4. Sohbetnameler
5. Dergahnameler
6. Seyahatnameler
7. Tarikatnameler

Sadece bir tarikatı ve temsilcilerini konu alan eserler de yazılmıştır. Ahmed Eflakî'nin *Menakıbu'l-arifin*'i Mevlevilik tarihini aydınlatırken Ali Safi'nin *Raşahat Aynu'l-hayat*'ı Nakşibendiliğe, Cemaleddin Hulvi'nin *Lemezat*'ı Halvetiliğe, Lalizade Abdülbakı Efendi'nin *Menakıb-ı melamiye-i Bayramiyyesi* Bayramî melamilerine tahsis edilmiştir.

Tanzimat Dönemi'ne gelelim biraz.

Mutasavvıfları hayat ve eserleriyle tanıtma faaliyetleri Tanzimat'tan sonra da devam etmiştir. Sufilerin biyografileri yanında geniş bir Tarikatlar ansiklopedisi mahiyetinde olan Haririzade'nin (ö.1888) *Tibyan*'ını özellikle kaydetmek gerekir.

1. Haririzade, *Tibyanu vesaili'l-hakayık*.
2. Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliya*.
3. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*.
4. Hüseyin Vassaf, *Sefine-i evliya*.

5. Sadık Vicdanı, *Tomar-ı turuk-ı aliyye,*
6. Son Asır Türk Şairleri İbnülemin Mahmud Kemal

Peki, Cumhuriyet Dönemine bakacak olursak hangi çalışmalar ve eserler ön plana çıkmaktadır?

1924 yılında çıkan Tevhid-i Tedrisat kanunu gereği kurulan İstanbul (Darü'l-fünûn) Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Tasavvuf Tarihi ismiyle bir ders olduğu halde 1949'da açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde böyle bir ders yoktur. 1925'te açılan fakültenin ders hocası Mehmet Ali Ayni'dir ve *Tasavvuf Tarihi* isimli eseri matbudur (İstanbul, 1925). 1959'da açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün Tasavvuf Tarihi hocası Mahir İz (ö. 1974) olup eserinin adı *Tasavvuf*'tur (İstanbul, 1969).

Son otuz yılda İlahiyat Fakültelerinde bu dersi okutan öğretim üyelerinin yayınladığı kitaplardan da bir demet sunalım.

1. Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*
2. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*
3. Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*
4. Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*
5. Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*
6. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*
7. Heyet, *Tasavvuf*

Fuat Köprülü'nün (ö.1966) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli eseri Cumhuriyet'ten önce 1919'da basılmıştı. Köprülü'nün danışmanlığında Abdülbaki Gölpınarlı'nın hazırladığı *Melamilik ve Melamiler* isimli mezuniyet tezi ise 1931'de

yayınlandı. Gölpınarlı bundan sonraki 50 yıllık ömrünü tamamen bu alana tahsis etti. *100 Soruda Tasavvuf ve 100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* isimli eserleri söz konusu çalışmaların özeti gibidir (İstanbul, 1969). Bu iki ismin açtığı yoldan yürüyenlerin başında Hacettepe Üniversite'si Tarih Bölümü öğretim üyesi Ahmet Yaşar Ocak'ı zikretmek gerekir. Ocak, daha çok tasavvufî kültürün Kalenderî, Alevî, Bektaşî neşvesinin oluşum sürecini araştırmakta, tezahürlerini tartışma gündemine taşımakta ve söz konusu anlayışın günümüze uzanan tesirlerini tahlil ve tenkit etmektedir.

Genç akademisyenlerin arşiv belgelerine dayanan araştırmaları devam ediyor. Fahri Maden'in Bektaşilikle, Muharrem Varol'un Tanzimat sonrası tarikat-siyaset ilişkileriyle ilgili eseri son örneklerdendir.

20 yy. da tasavvufun etkisiyle İslam'ı seçen Batılı yazarların olduğunu duyuyoruz. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

20. yüzyıl itibariyle Batı'da farklı bir tecelli oldu. Tasavvufî kültür aracılığı ile İslam'la tanışan yazar ve düşünürlerin bir kısmı Müslüman oldu. Avrupalıların sömürgesi olan Kuzey Afrika'daki Celalî tecelli, böyle bir Cemalî tecelliye kucak açtı. Daha çok Şazelî geleneğiyle iç içe olan bu şahsiyetlerin eserleri Batılı insan için farklı bir ses ve soluk oldu. En kıdemlileri Rene Guenon (ö. 1951) olduğu için Genoniyen adını alan bu yolun en meşhur yolcuları şunlardır:

1. Rene Guenon (Abdülvahid Yahya)
2. Frithjof Schuon (İsa Nureddin)
3. Martin Lings (Ebubekir Siracuddin)

4. Titus Burckhardt (İzzeddin İbrahim)
5. Ian Dallas (Abdükadir es-Sûfî)
6. John Gustaf Agueli (Abdülhadî)
7. Michel Valsan (Mustafa)

Son yüzyıl itibariyle İslam dünyasında tasavvufla ilgili yaptıkları çalışmalarla öne çıkan âlimler şunlardır:

1. Ebu'l-ala el-Afifî
2. Abdurrahman Bedevî
3. Ebu'l-vefa Taftazanî
4. Abdülhalim Mahmud
5. Mustafa Kamil Şeybî
6. Zeki Mübarek
7. Kasım Ganî

Batı dünyasında İslam tasavvufu üzerinde çalışan bazı eserleri neşr ve tercüme edenler de vardır:

1. R. A. Nicholson
2. L. Massignon
3. Annemarie Schimmel
4. Asin Plasios
5. Arthur Arberry
6. Thery Zarcone
7. Nathali Clayer

Hocam malumdur ki her ilmin çeşitli ilim dalları ile irtibatı vardır. Tasavvufun komşu disiplinler ile ilişkisi nasıldır?

Mimari açıdan tekkeleri ele alan ve onların tarihini aydınlatan şahsiyetlerin piri Ekrem Hakkı Ayverdi (öl. 1984) olup Baha Tanman onun hayru'l-halefidir.

İktisadi-sosyal hayatla dergâhlar arasındaki güçlü bağı arşiv belgeleriyle ilim âlemine sunan zat Ömer Lutfi Barkan'dır (ö.1979). Vakıflar dergisinin 1942'de yayınlanan

2. sayısındaki *Kolonizatör Türk Dervişleri*'ni Gölpınarlı'nın fütüvvet teşkilatı ile ilgili araştırmaları takip edecektir. Sabri Ülgener'in *Din ve Zihniyet*'i de unutulmamalıdır.

Nureddin Topçu'nun (ö. 1975) bütün eserleri, Samiha Ayverdi'nin (ö. 1993) bütün romanları "tekkenin ruhu"nu ararken Nurhan Atasoy'un *Derviş Çeyizi* isimli eseri dervişlerin dış görünüşüne, tekkenin eşya ve kıyafetlerine tahsis edilmiştir.

Sadeddin Nüzhet Ergun'un (ö.1946) özellikle *Dini Musikı* adlı eseri şiirle musikinin tekke çatısı altındaki "mutlu izdivacı"nı detaylarıyla anlatırken Cemaleddin Server Revnakoğlu (ö. 1968) bu kültürün son temsilcileriyle görüşerek, gördüklerini ve bildiklerini bir araya getirmiştir: *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf Ve Tarikat Kültürü* (İstanbul 2003).

Önemli tasavvufi şahsiyetler hakkında özellikle son 30 yılda birçok eser yayınlandı. Tasavvuf alanında akademik kariyer hedefleyenlerin okumasını düşündüklerinizi bizimle paylaşır mısınız?

Üçler dedik, yediler dedik, şimdi birde kırklar diyelim o halde…

Son otuz yıl itibariyle daha çok İlahiyat Fakülteleri tasavvuf anabilim dalında çalışan akademisyenlerin yayınladığı eserler konuyla ilgili birçok meseleyi aydınlatmıştır. Bunların bir kısmı telif bir bölümü tercüme bazısı da Osmanlıca'dan yeni harflere aktarma şeklindedir.

Temel tasavvufî eserlerden Türkçeye çevrilmeyen hemen hemen kalmamıştır. Osmanlıcadan aktarılması gereken eserler ise tamamlanmamıştır. Tasavvuf kültürünün olmazsa olmaz şahsiyetleri hakkında yapılan araştırmalardan şimdilik 40 tanesini sıralayalım:

1. Dilaver Cebeci, *Abdülkadir Geylanî.*
2. Mahmut Erol Kılıç, *Muhyiddin İbn Arabî.*
3. Abdülbakı Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin.*
4. Zafer Erginli, *Muhasibî.*
5. Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî.*
6. Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cilî.*
7. İbrahim Düzen, *Aziz Nesefî.*
8. Necdet Tosun, *Bahauddin Nakşbend.*
9. Salih Çift, *Hâkim Tirmizî.*
10. Süleyman Gökbulut, *Necmuddin Kübra.*
11. Bekir Köle, *Zeynuddin Hâfî.*
12. Süleyman Ateş, *Cüneyd Bağdadî.*

13. Abdürrahman Memiş, *Halid Bağdadî.*
14. Abdürrezzak Tek, *Abdüllatif Kudsî.*
15. Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram Veli.*
16. Mahmut Yüceer, *Sadeddin Cibavî.*
17. Erhan Yetik *Rusuhuddin Ankaravî,*
18. Cengiz Gündoğdu, *Abdülmecid Sivasî.*
19. İrfan Gündüz, *Ziyauddin Gümüşhanevî.*
20. Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Efendi.*
21. Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hudayî.*
22. Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısrî.*
23. Osman Türer, *Nazmi Efendi.*
24. Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî.*
25. Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî.*
26. Mustafa Bahadıroğlu, *Üftade.*
27. Salahaddin Hidayetoğlu, *Nesib Dede.*
28. Yakup Çiçek, *Haririzade.*
29. Ahmed Öğke, *Ahmed Marmaravî.*
30. Muharrem Çakmak, *Cemal Halvetî.*
31. Halil İbrahim Şimşek, *Mehmed Emin Tokadî.*
32. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Muhammed Nuru'l-Arabî.*
33. Cahit Haksever, *Yakup Çerhî.*
33. Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karanî.*

34. Ali İhsan Yurd, *Akşemseddin.*

35. Mehmet Okuyan, *Necmeddin Daye.*

36. Hayati Bice Hoca, *Ahmed Yesevî.*

37. İbrahim Baz, *Abdulahad Nuri.*

38. Kerim Kara Karabaş, *Velî.*

39. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre.*

40. Mustafa Tahralı, *Kenan Rifai.*

Son olarak müsaadenizle bir kaç kelime daha ilave etmek istiyorum.

Estağfirullah buyrun...

İnsanla var olan konulardan biri de tenkittir. Fakihlerin kendi aralarındaki ictihad farklılıkları, kelamcıların birbirlerine yönelttikleri reddiyeler konu ile ilgilidir. Sûfîler de tasavvufî konuların hepsine aynı pencereden bakan kimseler değildir. Bu farklılıkların temel sebebi farklı yorumlar yani insanda var olan aynı meseleye değişik yerden bakabilme gücüdür.

Telbisu İblis yazarı İbnu'l-Cevzî (ö. 1200) ile gelişen, VIII. İbn Teymiye (ö. 1328) ile zirveye ulaşan bu eleştirel bakış günümüzde de devam etmektedir.

Üsluba dikkat edildiği takdirde tenkid yararlı bir şeydir. Her farklı yorumu "şirktir" gerekçesiyle devre dışı bırakmaya çalışmak ise tartışma ortamını tehdit eden bir bakış tarzı olduğu gibi fikrin gücüne inanmamak anlamına da gelir.

Vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz hocam...

İSLÂM MEZHEPLER TARİHİ

Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut Kimdir?

1968 yılında Samsun'da doğdu. 1990'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek Lisans (1994) ve doktorasını (2001) yine aynı üniversitede tamamladı. 1990-1997 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli liselerde öğretmen olarak çalıştı. 1997 yılında intisap ettiği Sakarya Üniversitesi'nde 2006'da doçent, 2011'de ise profesör kadrosuna atandı. Halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Sahasıyla alakalı çeşitli yayınları vardır. Arapça ve İngilizce bilmekte olup evli ve dört çocuk babasıdır.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi; Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Mufid; Şii-Sünni Polimiğinde Ebu Talib ve Dini Konumu; Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber.

Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut İle İslam Mezhepler Tarihi Okumaları Üzerine

Bir ilim dalı olarak İslam mezhepleri tarihi nedir, ilgi alanına neler girmektedir?

İnsanlığın bilinen tarihi, semavî ya da beşeri dinlerin var olduğuna ve bu din mensupları arasında bazı görüş ve anlayış farklarının bulunduğuna şahitlik eder. Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dünya dinlerinde olduğu gibi, Müslümanlar arasında da birtakım gerekçelere binaen kaçınılmaz bir şekilde fırkalaşma hadiseleri olmuştur. Müslümanlar arasında ortaya çıkan bu zümreleşme faaliyetlerini İslam mezhepleri tarihi bilim dalı konu edinmektedir.

Bu bilim dalı, geçmişte ortaya çıkmış ve günümüzde yaşamakta olan mezhep, akım ve cemaatleri tarafsız bir bakış açısıyla inceler. Onun hedefi, söz konusu tarihî ya da güncel dinî akım ve grupların tarihî, sosyal ve siyasî temellerini ortaya koymak; dinin temel metinlerini nasıl anladıklarını ve bunları pratiğe nasıl döktüklerini tasvirî bir tarzda açıklamaya çalışmaktır.

İslam mezhepleri tarihi kavramı "İslam, mezhep ve tarih" şeklinde üç terimden meydana gelmektedir. İslam, Allah'ın son peygamber Hz. Muhammed (sav) vasıtasıyla insanlara gönderdiği Kur'an merkezli ilahî dinin adıdır. "Gidilen yol, benimsenen görüş ve anlayış, farklı tutum ve davranış" gibi anlamlara gelen mezhep kelimesinin terim anlamı ise, "Müslümanların yaşadıkları sosyal, kültürel ve siyasî çevrenin etkisiyle dinin ana kaynaklarını anlama ve yorumlamada ortaya çıkan farklı görüşlerin zaman içinde taraftar bulması ile meydana gelen zümreleşme hareketi" şeklindedir.

Bu bilim dalı, İslam düşüncesi içinde ortaya çıkan siyasî-itikadî fırkalarla ilgilenir. Hanefilik, Şafiilik vb. gibi fıkıh ekollerini doğrudan araştırma sahasına dahil etmez. Bu bilim dalının Klasik ve Çağdaş İslam Mezhepleri olmak üzere iki alt branşı mevcuttur.

(a) Klasik ekollerle tarihte çeşitli sebeplerden dolayı ortaya çıkmış Haricilik, Mutezile, Mürcie, Ehl-i Sünnet, Şia vb. İslam fırkalarını konu edinir. Tarafsız bir metot takip eden bu bilim dalı, ilgili mezhebin hangi şartlarda ortaya çıktığını, ne tür problemlere cevap vermek üzere teşekkül ettiğini, geçirdiği süreçleri ve eğer yaşıyorsa günümüzdeki durumunu incelemeye çalışır.

(b) Çağdaş İslam mezhepleri bilimi ise günümüzde var olan mezhep, akım, hareket, cemaat (siyasî ve itikadî yönü olmalı) vb. yapıları inceler. Bu çerçevede yaşayan Ehl-i Sünnet grupları, Şiilik ve kolları (Nusayrilik, Dürzilik, Bahailik vb.), İbazilik gibi mezheplerin yanı sıra, radikal dinî akımlar, Alevilik-Bektaşilik gibi oluşumları da inceler. Bu bilim dalının çok geniş bir inceleme ve araştırma sahasının olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu alanın diğer İslami ilimlerle ilişkisi hakkında neler söylersiniz?

İslam mezhepleri tarihi, kelam ve İslam tarihiyle yakından alakalı olmakla birlikte aralarında metot ve zihniyet farkının olduğunu belirtmek gerekir. Zira bu bilim dalı, objektif olmayı esas alır ve grupları oldukları gibi tanımayı hedefler. Bu bağlamda İslam mezhepleri tarihi bilimi hüküm verici ve yargılayıcı değildir. Bu yönüyle kelam ilminden ayrılır. İnanç boyutu bulunan siyasî ve tarihi olayları kendisine esas almasıyla da İslam tarihi biliminden ayrılır.

Mezhepler tarihi biliminin hedefi nedir?

İnsan toplumsal bir varlıktır. Onun, yaratıcıyla ilişkisinin yanı sıra diğer insanlarla ilişkileri, toplum, tarih, siyaset ve kültürle ilişkileri hayatın kendisini oluşturmaktadır. İnsanların birbirlerinden nasıl etkilendiklerinin yanı sıra toplumların ve kültürlerin birbirlerini nasıl ve ne derecede etkiledikleri de önemli bir konudur. İnsanlık tarihindeki düşünce ekollerinin ortaya çıkışında bu tür ilişkilerin büyük bir payı vardır.

Bu sebeple Mezhepler Tarihi biliminin hedefi, mezheplerin ortaya çıkış süreçlerini incelemek; hangi şart ve ortamlarda ne tür fikirlerin doğup geliştiğini tespit edebilmektir. Böylece dinin farklı anlaşılmasının sebeplerini tespit edip niçin bu şekilde anlaşıldığını izah etmektir. Diğer bir ifade ile belli bir zümrenin ya da toplumun neye, nasıl ve niçin inandıklarını irdelemek, zümrelerle fikirler arasındaki ilişkileri ortaya koymak, benzer şartların benzer sonuçlar ortaya çıkarabileceği bilgisini teyit etmektir.

Ayrıca İslam mezhepleri tarihi bilimi, fırkaların doğuş sebeplerini ve siyasetle ilişkilerini, ortaya çıktıkları toplumun dinî ve siyasî hayatını ne yönde nasıl etkilediklerini aydınlatmayı amaçlar. Bunu yaparken kendi mensuplarına pratik bir fayda sağlamayı da hedefler. Çünkü bu bilim dalı, sağlıklı ve güçlü bir İslam toplumu oluşturmak için geçmişte vuku bulan hadiseleri olumlu ve olumsuz yönleri ile doğru bir şekilde anlamamızı, hataya düşülen konuları dikkate sunarak benzer hataların tekrar edilmesini en aza indirmeyi hedefler.

Peki, mezheplerin tarihini öğrenmek bize ne kazandırır?

İnsanlık tarihinde ve özellikle İslam düşüncesi tarihin- de ortaya çıkan ekollerin fikir, düşünce ve yaşayışlarını öğrenmenin bizlere sağlayacağı pek çok fayda bulunmaktadır.

Bunların başında, toplumların hangi fikir ve düşünce sistemleri ile nereye vardıklarını öğreniriz.

Örneğin Maturidî düşüncesini benimseyen toplumlar ile Eş'arilik ekolünü benimseyenlerin tarihi süreçte nasıl bir yol takip ettikleri, başarı veya başarısızlıklarında mezhebî görüşlerin nasıl bir katkısının olduğunu görmek mümkündür. Bu konuda çok farklı örnekler verilebilir.

Öte taraftan İslam toplumları arasındaki tarihi tecrübeyi öğrenmek suretiyle birlik ve beraberliği güçlendirmeyi ve birlikte yaşama kültürünü geliştirmeyi sağlayabiliriz. Hepsinden önemlisi bu bilim dalı, mezhebî farklılıkların din yerine ikame edilemeyeceğini öğretecektir. Zira mezhepler beşeri oluşumlar olup belli bir dönem ve mekânda dinin anlaşılması ve hayata uyarlanmasından ibarettirler.

Mezhepler tarihini konu edinen eserlerimiz tarihte ortaya çıkmış ya da hala yaşamakta olan bu mezhepler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. İslam medeniyetinin mensupları olarak, tarihî süreçte ortaya çıkan bu mezhep, fırka, dinî akım ve cemaatleri tanımanın, bunlar hakkında sağlıklı ve doğru bilgi sahibi olmanın pratikte şu gibi faydaları olduğu kanaatindeyiz:

1. Mezheplerin ortaya çıkması kaçınılmaz bir realitedir: Hz. Peygamber dönemi müstesna bir dönem olup vahiyle desteklenmesi özelliği sebebiyle Müslümanlar arasında fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına fırsat vermemiştir. Ancak Allah Resulünün vefatından sonra ortaya çıkan her türlü problemi Müslümanlar ar-

tık kendi başlarına çözmek durumunda kalmışlardı. Her ne kadar başta halife bulunsa da hiç kimse Hz. Peygamberin maddî-manevî otoritesine sahip değildi.

Bu itibarla zuhur eden problemlerin Kur'an ve sahih sünnet ışığında çözüme bağlanması bir ihtiyaç idi. Bu da, farklı kanaatlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu itibarla "Keşke mezhepler ortaya çıkmasa idi..." demenin pratikte hiç bir karşılığı yoktur.

2. İnsanın olduğu bir yerde farklı görüşlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü insanlar farklı özelliklerde yaratılmışlardır. Farklı zekâ, huy ve mizaçlar içinde yaratılan insanların çeşitli meselelere karşı farklı tepkiler vermeleri gayet tabiidir. Şüphesiz insanların yetişmesinde içinde bulundukları çevrenin, kültür ve medeniyetin önemli bir payı vardır. Onların karakterlerinin şekillenmesinde bu faktörlerin etkili olduğu da kabul edilir.

Bu bağlamda bazı insanların sahip olduğu psikolojik özellikler, onun inanç dünyasına yansımaktadır. Nitekim bazıları öne geçme, lider olma, başkalarına hükmetme arzusuyla pek çok insanı yönlendirmekte ve kendi çevresinde toparlayabilmektedir. Bazı insanlar da bunun aksine hep kendisini yönlendirecek, güvenip bağlanabileceği, üstün vasıfları olduğuna inandığı otoriter şahsiyetler ararlar. Bu da, zümreleşme faaliyetlerinin her dönemde olacağını bize gösterir.

3. İslam mezheplerini tanıyan bir kimse din ile mezhep arasında nasıl bir ilişkinin olması gerektiğini bilir: İslam mezheplerinin nerede nasıl ortaya çıktıklarını, temel görüşlerini, ayrılığa düştükleri konuları ve de bu fikirlerin teşekkül süreçlerini öğrenen bir kimse mezheplerin beşeri oluşumlar olduğunu ve asla dinin yerine ikame edilemeyeceklerini öğrenir. Çünkü mezhep

denilen yapı beşeri bir oluşumdur; pek çok faktöre bağlı kalınarak dinin belli bir zaman ve mekânda anlaşılma şeklidir.

Bu itibarla adı ne olursa olsun her mezhebin oluşumunda insan faktörü vardır. Unutulmamalıdır ki insan faktörünün olduğu yerde az ya da çok hataya düşme ihtimali de vardır. Bu sebeple hiç bir mezhep dinin bizzat kendisi yerine konulamaz. Şayet böyle bir şey yapılırsa, İslam düşüncesi içerisinde ortaya çıkmış diğer mezheplerin tamamının din dışı ilan edilmesi gerekir ki bu da kabul edilemez bir aşırılıktır. Öte yandan mezheplerin beşeri olduklarının kabul edilmesi, söz konusu mezhep mensuplarının -Müslüman olduklarını söyledikleri müddetçe- Müslüman olduklarının kabulü anlamına gelir. Bu da ümmet şuurunun gelişmesine imkân sağlar.

4. Müslüman toplumların tecrübelerinden faydalanmayı bize öğretir. İslam düşüncesi içerisinde ortaya çıkan her hangi bir mezhebi, onun teşekkül sürecini, temel inanç esaslarını ve de günümüzdeki mensuplarının durumunu öğrendiğimizde, söz konusu fikirlerin zaman içinde nasıl değiştirilip dönüştürüldüğünü öğrenme imkânı bulur ve günümüzü daha iyi anlama fırsatı yakalarız.

Mesela Yezidilik, hicri altıncı asırda mütedeyyin Müslümanlar arasında ortaya çıkan, zamanla farklılaşan ve nihayet ayrı bir din olduğunu iddia eden bir zümreleşme faaliyetidir. Kurucusu kabul edilen Şeyh Adiy b. Müsafir, İmam Gazzali'nin öğrencilerinden olup, Abdülkadir Geylanî ile aynı ders halkasını paylaşmış, hayatı, yazdıkları ve yaşadıklarıyla önemli bir İslam âlimidir.

İnsanlara yararlı olmak niyetiyle gittiği Laleş'te (Hakkâri ve çevresi) tekke kurup İslamiyet'i tebliğ etmiş, halk tarafından çok sevilmiş, örnek alınmış ve hayatta iken çok faydalı olmuştur.

Ehl-i Sünnet mezhebinin inanç esasları anlamına gelen bir eser de bırakan bu âlim şahsiyete ölümünden bir müddet sonra bir kısım aşırı özellikler atfedilmeye başlanmıştır. Şeyh Adiy'e gönül verenler, onu o denli çok sevmişlerdi ki, bu sevgileri onların ayaklarının kaymasına sebebiyet vermiş, genel İslami anlayışın kabul edemeyeceği bir noktaya sürüklenmelerine zemin hazırlamıştır.

Bu itibarla İslam coğrafyasında ortaya çıkan bir zümreleşme hareketi olarak Yezidiliği öğrenen bir kimse, şeyhe aşırı muhabbet beslemenin nasıl bir savrulmaya sebebiyet vereceğini de öğrenmiş olur. Bu bilgiye sahip olan bir kimse, -eğer varsa- günümüzde benzer bir tehlikeden kendisini ve çevresini koruyabilme imkânına ulaşabilir.

5. Günümüzü anlamaya yardım eder. Teknolojinin gelişmesi ile küçük bir köy halini alan yaşadığımız dünyada anlık haberler hızlı bir şekilde hedef kitlesine ulaşabilmekte, görsel ve yazılı medyada mezhep ve dinî akımlarla ilgili haber ve yorumlar boy göstermektedir.

Bu çerçevede ister diğer dinler ve mezhepler isterse İslam coğrafyasında ortaya çıkan mezhep ve akımlar olsun, bunlar hakkında doğru, güvenilir ve kitabi bilgiler edinmenin –eskiye göre- daha büyük bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Güvenilir bilgi sayesinde mezhep mensupları birbirlerini daha iyi tanıyacaktır. Önyargılar bir tarafa bırakılacak, farklılıklar bir zenginlik olarak kabul edilecektir. İhtilaf noktalarından ziyade ortak değerler üzerinde durulmaya çalışılacak ve böylece potansiyel çatışmaların önüne geçilecektir. Yaşadığımız coğrafyada çok farklı inanç ve mezhep mensuplarının meskûn olduğu dikkate alınırsa, sağlıklı bir iletişimin ancak güvenilir, doğru ve tarafsız bir bilgi ile sağlanabileceği de anlaşılacaktır.

6. Mezhepleri bilen bir kimse İslamiyet'in farklı bölgelerde farklı zamanlarda nasıl ete-kemiğe büründüğünü anlar. Şüphesiz bir mezhebin ortaya çıkması ve sistemli bir hal alması, basit bir inanç kabullenişi ve onun pratiğe dökülüşünün ötesinde, doğduğu dinî ve millî kimlik, sosyal çevre, kültür ortamı, geçmiş din ve kültürlerin etkisi, o toplumun hayat şartları ve yaşayış biçimiyle doğrudan ilgilidir.

Bir mezhebin tam olarak tanınması ve bilinmesi, ancak onun doğuşuna sebep olan pek çok faktörün birlikte değerlendirilmesiyle mümkün olur. Örneğin Şia mezhebi içinde ortaya çıkan bir ihtilafı anlamak için eski İran din ve kültüründen başlamak, nihayet Müslümanların İran'ı fethine kadar olan dinî, içtimai ve siyasî mücadeleleri, mezhep hareketlerini esaslı bir şekilde incelemekle mümkün olur. Bu itibarla Şia'nın tarihini öğrenen bir kimse, Şii geleneğin imamet anlayışına niçin bu kadar ehemmiyet verdiğini daha iyi anlar.

Yine Vehhabî anlayışının niçin bedevi toplumlar arasında taraftar bulduğunu ve felsefi düşünceye ehemmiyet vermeyenler tarafından benimsendiğini de kavrar. Dahası Hanefî-Maturidî geleneğinin mensupları olarak Türklerin dini, barış ve dayanışmanın mesnedi olarak algılamalarının onların imparatorluk geleneğiyle yakından alakasının olduğunu da görür.

7. Mezheplerin tarihini öğrenmek, fikir ayrılıklarının hangi konularda yoğunlaştığını, yaşayan İslam mezheplerinin temel farklılıklarının neler olduğunu anlamaya da yardımcı olur. Böylece ana ekollerin temel görüşlerinin Müslümanların tarih boyunca en fazla tartıştıkları konular olduğunu görür. Mesela büyük günah işleyen bir kimsenin dinî durumunun ne olacağı, iman açısından hangi pozisyonda bulunduğu, dahası iman ile amel

arasında nasıl bir ilişkinin var olduğu gibi hususlar her dönemde tartışılan mevzular olmuştur.

8. Mezhepler, dinamik bir yapıya sahip olmalıdır. Çağa ayak uyduramayan ekoller tarihin tozlu sayfalarında yerlerini almaya mahkûmdur. Bir mezhep, yaşanılan dönemin şartlarına göre dinî algılarını yeniden uyarlayıp üretemediğinde, bir diğer ifade ile mensuplarının problemlerine cevap veremediğinde kaybolup gidecektir. Bugün yaşamakta olan mezhepler -şöyle ya da böyle- ortaya çıkan problemlere bir çözüm üretebildikleri için vardır. Bu itibarla mezhepler dinamik bir yapıya sahip olup, onları canlı tutacak âlimlere ihtiyaç hissederler.

9. İslam tarihini ve süreç içinde ortaya çıkan mezhepleri öğrenen kimse, Müslümanların en güçlü oldukları dönemlerin mezhebî ayrılıkların en az olduğu dönemlere tekabül ettiğini bilir. Diğer bir ifade ile Müslümanların düşman karşısında çaresiz kaldıkları dönemlerin siyasî-itikadî farklılıkların din yerine konulduğu, grupların birbirlerine tahammül edemedikleri dönemler olduğunu anlar.

Bunun en bariz örneği Haçlı Seferleri karşısında Orta Doğudaki mezhebi çekişmelerin sebebiyet verdiği mağlubiyetlerdir. Sünni-Şii çekişmeleri düşmanın rahat hareket etmesine imkân sağlamış, Antakya, Şam, Trablus ve Kudüs gibi önemli İslam merkezlerini kolaylıkla almalarına sebebiyet vermiştir. Bugün Müslümanların güçlü olmalarını istiyorsak, farklılıklarımızı zenginlik olarak görüp müsamaha ile davranmalı, ayrılıkları değil ortak değerleri öne çıkarmalı, birlik ve beraberliği temin edecek bir söylemi dillendirmeliyiz.

Sonuç olarak mezheplerin ortaya çıkış ve geçirdikleri süreçleri öğrenmenin faydaları arasında İslam tarihinde dinî hayatın

tarihini, bazen kuvvetlenip bazen zayıflamasını, bazen de duraklamasının sebeplerini anlamak vardır. Benzer şartların benzer sonuçlar doğurduğu genel kabulünden hareketle İslam ve toplum üzerinde çalışanlara ciddi bir malzeme sunmak da vardır.

Mezhepler tarihi bilimi, geçmişte ortaya çıkan ve İslam medeniyetinin teşekkülünde olumlu veya olumsuz katkıları bulunan siyasî ve itikadî mezhep yapılanmalarını eleştirel bir gözle değerlendirmemiz gerektiğini, yapılan hatalardan dersler çıkarmamız lazım geldiğini öğretecektir. Ayrıca belli bir zaman ve mekânın mahsulü olan mezheplerin kutsanması ya da belli bir dinî liderin görüş ve eserlerinin mutlak doğru kabul edilmesinin tehlikelerini de ortaya koyacaktır. Hepsinden önemlisi bu bilim dalı, metodu ve yaklaşımıyla ötekini anlamamıza ve onu tanımamıza yardımcı olacaktır.

Bir ilahiyat öğrencisinin mezun olmadan önce bu alana dair kesinlikle okumasını düşündüğünüz bir Türkçe eserler listesi verebilir misiniz?

Öncelikle bir ilahiyat öğrencisi İslam mezheplerine dair detaylı okumalara girişmeden önce bu sahayı tanımalı, amacını, sınırlarını, temel kaynaklarını, metodunu, tarihi sürecini ve özellikle günümüz İslam mezhepleri zihniyetini tanımalıdır. Bunun için de "İslam Mezheplerine Giriş" diyebileceğimiz eserleri okumalı, sonra da genel anlamda mezhepler hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu itibarla bir ilahiyat öğrencisinin aşağıdaki eserlerden bir kaçını mutlaka okuması gerekir:

Giriş kitapları:

- Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi.

- Mustafa Akçay, Halil İbrahim Bulut, *Siyasi- İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi (Giriş).*
- Mehmet Ali Büyükkara, *"Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler"*, İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'elesi 1, 2005, s. 441-491.

Genel kitaplar:

- Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*.
- Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi,* Ensar Neşr.
- Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne İtikadi Siyasi İslam Mezhepleri Tarihi,* Ankara Okulu Yay.
- Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam düşünce tarihinde mezhepler*, (Tuğra Matbaası).
- Ahmet Turan, İslam Mezhepleri Tarihi (İslam da Siyasi Düşüncenin Oluşumu), Sidre Yay.
- Abdülhamîd İrfan, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları* (çev. M.S.Yeprem), Marifet Yay.
- William Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (.çev. E. R. Fığlalı), Umran Yayınları.
- *İslam mezhepleri tarihi: el kitabı*, (editör: Hasan Onat, Sönmez Kutlu), Grafiker Yayınları.
- Sönmez Kutlu, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ankuzem.

Son olarak İslam mezhepleri tarihi alanında akademik çalışma düşünenler veya bu alana karşı özel ilgi-

si olanlar için uzun bir Türkçe ileri okuma listesi istirham ediyoruz.

İslam mezhepleri tarihi alanında akademik araştırma yapmak isteyenler veya özel ilgi duyanlar için bir Türkçe okuma listesi oluşturmanın ve burada eserlerin isimlerini alt alta vermemin çok faydalı olacağı kanaatinde değilim. Bunun yerine her biri ayrı çalışma alanları olan temel mezhepleri dikkate alarak özlü bir liste oluşturmanın daha anlamlı olacağını düşünüyorum. Doğrusu ülkemizde 1990'lardan sonra mezhepler konusunda çok önemli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunların tamamını buraya almak mümkün değildir. Bunların içinden mezheplere göre şöyle bir seçki sunulması mümkündür:

Ehl-i Sünnet

- *Numan b. Sabit Ebu Hanife İmam-ı A'zam*, İmam-ı Azam'ın beş eseri, (çev. Mustafa Öz).
- Ebü'l-Hasan Eş'arî, *Makalatü'l-islamiyyin ve ihtilafü'l-musallin (İlk dönem İslam mezhepleri)*, (çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın), Kabalcı Yayınevi.
- Abdülkâhir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar, (el-Fark beyne'l-firak)*, (trc. Ethem Ruhi Fığlalı), Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ebü'l-Yüsr Pezdevî, *Usûlu'l-dîn (Ehli Sünnet Akaidi)*, (trc. Şerafeddin Gölcük), Kayıhan Yayınevi.
- Muhammed b. Abdülkerim Şehristani, *el-Milel ve'n- nihal: dinler, mezhepler ve felsefi sistemler tarihi*, (çev. Mustafa Öz), (yay. Haz. Mehmet Dalkılıç), Litera Yayıncılık.

- Sa'deddin Mesud b. Ömer Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid Kelam ilmi ve İslam akaidi*, (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları.
- Bekir Topaloğlu, *Kitabu't-Tevhîd Tercümesi*, İsam Yay.
- İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelâm*, Umran Yay.
- Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, (çev. Fikret Işıltan).
- *İmam Maturidi ve Maturidilik: tarihi arka plan, hayatı, eserleri, fikirleri ve maturidilik mezhebi*, (yay. haz. Sönmez Kutlu).

Havaric-İbaziyye

- Taha Akyol, *Haricilik ve Şia*.
- Orhan Ateş, *Günümüz Umman İbadiyyesi*, Uludağ Ün. SBE, (Doktora Tezei).
- Ahmet Celi, *Çağdaş Haricilik Düşüncesi, Tekfir ve Hicret Cemaati Örneği*, (çev. Adnan Demircan).
- Adnan Demircan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*.
- Harun Yıldız, *Kendi kaynakları ışığında Hariciliğin doğuşu ve gelişimi*, Ankara: Araştırma Yayınları.

Mutezile

- Muharrem Akoğlu, *Mihne Sürecinde Mutezile*.
- Osman Aydınlı, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci*.

- Osman Aydınlı, *Mu'tezilî İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*.
- İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*, Rağbet Yayınları.
- Kemal Işık, *Mutezilenin Doğuşu ve Kelami Görüşleri*.
- Kadi Abdülcebbar, *Şerhu'l-usuli'l-hamse* (Mu'tezile'nin beş ilkesi), (çev. İlyas Çelebi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Zeydiyye

- İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri.*
- Yusuf Gökalp, *Zeydiyye ve Yemende Yayılışı*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mutezile Etkileşimi ve Kasım er-Ressi,* (Yayımlanmamış dok. Tezi), A.Ü.SBE.

İsmailiyye

- Ferhad Daftary, *Muhalif İslam'ın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram,* (Çev. Ercüment Özkaya).
- Lewis, *Haşişiler: Ortaçağ İslam Dünyasından Terörizm ve Siyaset,* (Çev. Ali Aktan).
- Muzaffer Tan, *İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci,* A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi).

İmâmiyye

- Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia.*

- Metin Bozan, *İmâmiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci.*
- Metin Bozkuş, *Büveyhîler ve Şiîlik.*
- Halil İbrahim Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid,* Araştırma Yay.
- Fığlalı, *İmâmiyye Şiası.*
- M. H. Kâşif el-Gıta, *Ca'feri Mezhebi ve Esasları,* (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı).
- Kummî-Nevbahtî, *Şiî Fırkalar,* (çev. Hasan Onat- Sönmez Kutlu).
- Muhammed Rıza Muzaffer, *Şia İnançları,* (çev. Abdülbaki Gölpınarlı).
- Hasan Onat, *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiiliği.*
- Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze* Şiilik ve *Kolları,* Ensar Neşriyat.
- Şeyh Sâduk İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Şii- İmâmiyye'nin İnanç Esasları.* (Çev. E. R. Fığlalı).
- Mazlum Uyar, *Ahbarîlik İmamiyye Şia'sında Düşünce Ekolleri.*
- Mazlum Uyar, *Şiî Ulemânın Otoritesinin Temelleri.*

Nusayrilik

- Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevi, Bektaşi, Ahî ve Nusayri Zümreler,* (hzr. İsmail Görkem).

❀ İnan Keser, *Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrîleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi).

❀ İnan Keser, *Nusayrîler (Arap Aleviliği)*, Çivi yayınları.

❀ İsmail Onarlı, *Arap Aleviliği(Nusayrîlik)*, Etik yay.

❀ Ergin Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler.*

❀ Abdulhamid Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı.*

❀ Muhammed Emîn Tavîl, *Arap Alevilerinin Tarihi/ Nusayrîler*, Çiviyazıları yay.

❀ Rıfat Türkel, İnanç *Esasları açısından Nusayrîlik ve Alevilik Mukayesesi*, MÜSBE. Yüksek Lisan Tezi.

Dürzilik:

❀ Ahmet Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik*, Ankara Okulu Yay.

❀ Aytekin Şenzeybek, *Resâilü'l-Hikme'ye Göre Dürzî İnanç Esasları*, Selçuk Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi.

Yezidilik:

❀ S. Beysanoğlu, İ*nançları, Gelenek ve Görenekleri* İle *Yezidiler.*

❀ M. Bilge, *Yezidiler*, (Yayına Haz. Ahmet Taşğın).

❀ Faik Bulut, *Ortadoğu'nun Solan Renkleri; Bedeviler, Çerkesler, Nusayriler, Dürziler, Yezidiler.*

❀ Davut Okçu, *Yezîdîlik ve Yezîdîler.*

❀ John S. Guest, *Yezîdîlerin Tarihi*, (çev. İbrahim Bingöl).

❀ Roger Lescot, *Yezîdîler-Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezîdîleri*, (çev. Ayşe Meral).

❀ Turan, Ahmet, *Yezîdîler.*

❀ Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tavus'un Halkı Yezidiler.*

Bahailik:

❀ Muhsin Abdulhamid, *İslama Yönelen Yıkıcı Hareketler: Babilik ve Bahaîliğin İçyüzü,* (çev. M. Saim Yeprem, Hasan Güleç).

❀ Zeynel Adanalı, *Bahaîliğin Tarihsel Gelişimi*, Erciyes Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Yüksek Lisans Tezi.

❀ Ahmet Fuat Çandır, *Tarihten Günümüze Bahailik,* M.E.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi.

❀ Ethem Ruhi Fığlalı, *Babilik ve Bahailik,* Mecca Yayınevi.

❀ Süleyman Özkaya, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bahailik Hareketi,* Akademi Kitapevi.

❀ Sümeyra Teymur, *Bahâilikte İnanç ve İbadetler,* M.E.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi.

Vehhabilik:

❀ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Vehhâbîlik: Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik.*

- Vehbi Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri.*

Kadiyanilik

- Muhsin Abdulhamit, *İslam'a Yönelen Yıkıcı Hareketler*, (çev. M.S.Yeprem-H.Güleç).
- E. Ruhi Fığlalı, , *Kâdiyânîlik.*
- Ebu'l-A'la Mevdudi, *Kâdiyânîlik Nedir*, (Çev. Ahsen Batur).
- İhsan İlahi Zahir, *İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi- Kâdiyânîlik,* (çev. Arif Aytekin).

Vakit ayırıp yardımcı olduğunuz için teşekkür ederiz hocam...

İslâmî İlimler REHBERİ

İslâmî İlimler denilince akla ilk olarak Hadis, Tefsir, Kelâm, Kur'ân'ın indiği dil olan Arapça, Fıkıh, Tasavvuf ve Mezhepler Tarihi gelmektedir. Bu ilimlerin çoğu daha Peygamber Efendimiz (s.a.v) hayattayken yani Asr-ı Saadet döneminde bugünkü teşekkül etmiş haliyle olmasa da doğmuş, sahabe ve tâbiûn dönemlerinde de mezkûr ilimler çeşitli gelişmeler göstererek belirli kurallar çerçevesinde sınıflara ayrılmış sonraki dönemlerde de hızla gelişme göstererek ilim adamlarının sayısı artmıştır. Alanında ihtisas sahibi ve ülkemizin önde gelen hocalarıyla yaptığımız söyleşilerden oluşan eserin en önemli amacı ilâhiyat fakültelerinde öğrenimini sürdüren öğrencilerle, lisans öğrenimini tamamlayıp İslâmî İlimlerde akademik kariyer yapmak isteyenlere bu meşakkatli yolda rehberlik etmektir. Eserde sırasıyla Arap Dili ve Belâgati, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf ve İslam Mezhepleri Tarihi ilimlerine yer verilmiş, hocalarımız tarafından bu ilimlerin tanıtımı yapılarak amaçları anlatılmış, son olarak da hocalarımızdan alanla ilgili okuma listesi alınmıştır.

www.erkamyayinlari.com

